PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI, VIRI ILLVSTRIS, DE RE RVSTICA LIBRI XIIII.

PARISIIS

Ex officina [redacted] *typographi Regij.*

M. D. XLIII.

Diuus Thomas lib. 2. de regimine principum cap. 5.
hunc Palladium Comitem Palatinum vocat, aitque ab eo
librum hunc scriptum esse ad Valentinianum impera-
torem: quae, ut verisimile est, ex veteri aliquo
libro cognouerat.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS, DE RE RVSTICA

LIBER I.

De præceptis rei rusticæ. TIT. I.

PARS *est prima prudentiæ ipsam, cui præcepturus sis, æstimare personam.* Neque *enim formator agricolæ debet artibus, & eloquentia rhetores æmulari, quod à plerisque factum est: qui dum disertè loquuntur rusticis, assecuti sunt, ut eorum doctrina nec à disertissimis possit intelligi. Sed nos recidamus præfationis moram, ne, quos reprehendimus, imitemur.* Dicendum *autem nobis est (si diuina fauerint) de omni agricultura, & pascuis, & ædificijs rusticis, secundum fabricandi magistros, eorúmque inuentionibus, & omni genere eorum, quæ uel facere, uel nutrire oportet agricolam ratione uoluptatis, & usufructus. Suis tamen temporibus per uniuersa distinctis sanè in primis hoc seruare constitui, ut eo mense, quo ponenda sunt singula, cum sua omni exequar disciplina.*

De quatuor rebus, quibus agricultura consistit. TIT. II.

Primo *igitur eligendi, & bene colendi agri ratio quatuor rebus constat, aere, aqua, terra, industria.* Ex *his tria naturalia, unum facultatis, & uoluntatis.* Naturæ *est, quod in primis spectare oportet, ut eis locis, quæ colere destina-* 4

bis, aer sit salutaris, & clemens, aqua salubris, & facilis, uel ibi nascens, uel adducta, uel imbre collecta: terra uerò fœcunda, & situ commoda.

De *aeris probatione.* TIT. III.

Aeris igitur salubritatem declarãt loca ab infimis uallibus libera, & nebularum noctibus absoluta, & habitatorum considerata corpuscula, si eis color sanus, capitis firma syncœritas, inoffensum lumen oculorum, purus auditus, & si fauces commeatum liquidæ uocis exercent. Hoc *genere benignitas aeris approbatur.* His *autem contraria noxium cœli illius spiritum confitentur.*

De *aqua probanda.* TIT. IIII.

Aquæ uerò salubritas sic agnoscitur. Primùm *ne à lacunis, aut à palude ducatur, ne de metallis originem sumat, sed sit perspicui coloris, neque ullo aut sapore, aut odore uitietur, nullus illi limus insidat, frigus tepore suo mulceat, æstatis incendia frigore moderetur.* Sed *quia solet his omnibus ad speciẽ custoditis occultiorem noxam tectior seruare natura, ipsam quoque ex incolarum salubritate noscamus, si fauces bidentium puræ sunt, si saluo capite, in pulmonibus, ac thorace aut nulla est, aut rara causatio. nã plerunque has noxas corporis ad inferiorẽ partẽ, quæ suprà sunt*
mittunt: vt *corrupta demittuntur, uitiato capite ad pulmones, uel stomachũ morbi causa decurrat: tũc culpãdus aer potiùs inuenitur.* Deinde *si uẽter, aut uiscera, uel latera, uel renes nullo dolore, aut inflatione uexentur, si uitia nulla uesicæ sũt.* Hæc, *atq; his similia si apud incolas pro maiori parte cõstare uideris, nec de aere aliquid, nec de fõtibus suspiceris.*

De *qualitate terrarum.* TIT. V.

In *terris uerò quærẽda fœcunditas. ne alba, & nuda*
5 *sit gleba, ne macer sabulo sine admistione terreni, ne creta*

sola, ne arenæ squallentes, ne ieiuna glarea, ne aurosi pulueris lapidosa macies, ne salsa, uel amara, ne uliginosa terra, ne tofus arenosus, atque ieiunus, ne uallis nimis opaca, & solida. Sed gleba putris, & ferè nigra, & ad tegendam se graminis sui crate sufficiens, aut misti coloris, quæ etsi rara sit, tamen pinguis soli adiunctione glutinetur. Quæ protulerit nec scabra sint, nec retorrida, nec succi naturalis egentia ferat. Quod frumentis dandis utile signum est, ebulum, iuncum, calamum, gramen, trifolium nõ macrum, rubos pingues, pruna siluestria. Color nanque non magnopere quærendus est, sed pinguedo, atque dulcedo. Pinguem sic agnoscis: Glebam paruulam dulci aqua conspergis, & subigis, si glutinosa est, & adhæret, constat illi inesse pinguedinem. Item scrobe effossa, & repleta, si superauerit terra, pinguis est: si defuerit, exilis: si conuenerit æquata, mediocris. Dulcedo autem cognoscitur, si ex ea parte agri, quæ magis displicet, glebam fictili uase dulci aqua madefactam iudicio saporis explores. Vineis quoque utilem per hæc signa cognosces: Si coloris, & corporis rari aliquatenus, atque resoluti est. si uirgulta, quæ protulit, leuia, nitida, procera, fœcunda sunt, ut pyros siluestres, prunos, rubos, cæteráque huiusmodi, neque intorta, neque sterilia, neque macra exilitate languentia. Situs uerò terrarũ neque planus, ut stagnet: neque præruptus, ut defluat: neque obrutus, ut in imũ deiecta ualle subsidat: neque arduus ut tempestates immodicè sentiat & calores. Sed ex his omnibus utilis, semper est æquata mediocritas, & uel cãpus apertior, & humorem pluuiũ cliuo fallẽte subducens, uel collis molliter per latera inclinata deductus, uel uallis cum quadam moderatione, & aeris laxitate submissa, uel mons alterius culminis defensus obiectu, & à molestioribus uentis aliquo

6 liber auxilio, uel sublimis asper, sed nemorosus, & herbidus. Sed cum sint genera terrarum plurima, ut pinguis, aut macra, spissa, uel rara, sicca, uel humida, & ex his pleraque uitiosa, tamen propter seminum differentiam sæpe necessariam maxime, sicut suprà dixi, eligendus est pinguis, ac resolutus ager, qui minimum laborem poscit, & fructum maximum reddit. Secundi meriti est spissus, qui labore quidem maximo, tamen ad uota respondet. Illud uerò deterrimum genus est, quod erit siccum simul, & spissum, & macrum, uel frigidum: qui ager pestiferi more fugiendus est.

De industria, & necessarijs ad rura sententijs.

TIT. VI.

Sed ubi hæc, quæ naturalia sunt, neque humana ope curari possunt, diligentius æstimaueris, exequi te conuenit partem, quæ restat industriæ: cuius hæc erit cura uel maxima, ut has, quas subieci, ex omni opere rustico in primis debeas tenere sententias. Præsentia domini prouectus est agri. Color terræ non magnopere desideretur, quia bonitatis incertus est auctor. Genera omnium surculorum, uel frugum præclara, sed terris tuis experta committe. in nouo enim genere seminum, ante experimentum non est spes tota ponenda. Locis humidis semina citius, quàm siccis degenerant, quare subinde succurrat electio. Ferrarij, lignarij, doliorum, cuparúmque factores necessariò habendi sunt, ne à labore solenni rusticos causa desiderandæ urbis auertat. Locis frigidis à Meridie uineta ponantur: calidis, à Septentrione: temperatis, ab Oriente, uel (si necesse sit) Occidente. Operarum ratio unum modum tenere non potest in tanta diuersitate terrarum, & ideo soli & prouinciæ
7 consuetudo facilè ostendit, qui numerus unáquanque rem

profectus

faciat, siue in surculis, siue in omni genere satorum. Quæ florent, constat non esse tangenda. Bene eligi serenda non possunt, nisi hoc officium prius eligens assumat. In rebus agrestibus maxime officia iuuenum congruunt, imperia seniorum. In uitibus putandis tria consideranda sunt, fructuum spes, successura materies, locus qui seruet, ac reuocet. Vitem si maturius putes, plura sarmenta: si serius, fructus plurimos consequeris. De locis deterrimis sicut arbores, ita uites conuenit ad meliora transferre. Post bonam uindemiam strictius, post exiguam latius puta. In omni opere inserendi, putandi, ac recidendi, duris, & acutis utere ferramentis. In uite, uel arbore quæ faciẽda sunt, perage ante apertionem floris, & gemmæ. In uineis aratro prætermissa fossor emendet. Locis calidis, siccis, apricis, pampinandum non est, cum magis uitis optet operiri. Et ubi uineas Vulturnus exurit, aut flatus aliquis regionis inimicus, uitem tegamus stramenibus uel aliũde quæsitis. Ramus lætus, uiridis, & sterilis in media olea abscindendus est, uelut totius arboris inimicus. Sterilitas, & pestilentia æquo modo fugiendæ sunt. In pastinato solo inter nouellas uites omnino nihil est conserendum. Græci iubent, exceptis caulibus, tertio anno quæ libebit, iniungere. Omnia legumina Græcis auctoribus, seri iubentur in sicca terra, faba tantummodo in humida debet spargi. Domino, uel colono confinia possidenti, qui fundum, uel agrum suum locat, damnis suis, ac litibus studet. In agro periclitantur interiora, nisi colantur extrema. Omne triticum in solo uliginoso post tertiam sationem in genus siliginis commutatur. Tria mala æquè nocent, sterilitas, morbus, uicinus. Qui terram sterilem uineis occupat, & laboribus suis, & sumptibus est inimicus. Campi largius uinum, col-

8 les nobilius ferunt. Aquilo uites sibi obiectas fœcundat, Auster nobilitat. Ita in arbitrio nostro est, utrum plus habeamus, an melius. Necessitas ferijs caret. Quamuis temperatis agris serendum sit, tamen si siccitas longa est, semina locata tutius in agris, quàm in horreis seruabuntur. Viæ malitia æquè & uoluptati, & utilitati aduersa est. Qui agrum colit, grauem tributis creditorem patitur, cui sine spe absolutionis astrictus est. Qui arãdo crudum solum inter sulcos relinquit, suis fructibus derogat, terræ ubertatem infamat. Fœcundior est culta exiguitas, quàm magnitudo neglecta. Nigras uites omnino repudies, nisi in prouincijs, in quibus eius generis quo acinaticiũ fieri consueuit. Longius adminiculum uitis incrementa producit. Teneram, & uiridem uitem ferri acie ne recidas. Omnis incisura sarmenti auertatur à gẽma, ne eã stilla, quæ fluere consueuit extingat. Pro macie, uel soliditate uitiũ nutrienda sarmenta putator iniungat. Terra profunda (quod Græci asserunt) oleæ grandes arbores efficit, fructus minores, & aquatos, ac seros, magisque amurcæ proximos. Aer oleas tepidus iuuat, & uentus mediocris sine ui, & horrore perflabilis. Vitis, quæ ad iugum colitur, per ætatẽ ad hoc perducenda est, ut locis molestioribus quatuor pedibus à terra, placidioribus uerò septem summitas eius insurgat. Hortus, qui cælo clementi subiacet, & fontano humore percurritur propè est, ut liber sit, & nullam serendi disciplinam requirat. Subligatio acerbis uuis facienda est, quando excutiendi, aut rumpendi acini nulla formido est. Ligatura in uitibus locum debet mutare, ne unum semper assiduitas conterat uinculorum. Fossorem si apertus uitis oculus uiderit, cæcabitur spes magna uindemiæ, & ideo, dũ
9 est clausus, fodiatur. Terræ altitudinem cum fœcunditate,

si ad frumenta, duobus pedibus explora: quatuor uerò, si ad arbusta, uel uites. Vitis nouella ut facilè incrementum culta consequitur, ita interitum celerem, si negligatur, incurrit. Modum tene æstimatis facultatibus tuis in assumptione culturæ, ne superatis uiribus, excedente mensura, turpiter deseras, quod arroganter assumis. Semina plusquam annicula esse non debent, ne uetustate corrupta non prodeant. Frumentum collis quidem grano robustius, sed mensuræ minus refundet. Omnia, quæ seruntur, crescente luna, & diebus tepidis sunt serenda. nam tepor euocat, frigus includit. Si tibi ager est siluis inutilibus tectus, ita eum diuide, ut loca pinguia puras reddas nouales, loca sterilia siluis tecta esse patiaris, quia illa naturali ubertate respondent, hæc beneficio lætantur incendij. Sed sic urenda distingues, ut ad incensum agrum post quinquennium reuertaris: ita efficies, ut æqualiter uel sterilis gleba cum fœcunda contendat. Græci iubent oliuam, cum plantatur, & legitur, à mundis pueris, atque uirginibus operandum. credo recordati arbori huic esse præsulem Castitatem. Nomina frumentorum superfluum est præ- Pallas. *cipere, quæ aut loco subinde, aut ætate mutantur. Hoc satis est, ut eligamus præcipua in ea regione, quam colimus, uel exploremus aduecta. Lupinus, & uitia pabularis, si uirides succidantur, & statim supra sectas eorum radices aretur, stercoris similitudine agros fœcundant, quæ si exaruerint antè, quàm proscindas, in his terræ succus aufertur. Ager aquosus plus stercoris quærit, siccus minus. Calidis, maritimis, siccis, apricis, campestribus locis omne opus uinearum maturius inchoetur. frigidis, mediterraneis, humidis, opacis, montanis locis tardius, quod non solũ de mensibus, aut diebus dixerim, sed etiam de horis operandi.*

10 *Omne opus rusticum, cum fieri præcipitur, neque cito est, si ante quindecim dies: neque tardè, si post quindecim fiat. Frumenta omnia maxime lætantur patenti campo, & soluto, & ad solē reclivi. Spissa, & cretosa, & humida terra bene far, & triticū nutrit: ordeū agro soluto delectatur, & sicco: nam in lutoso sparsum moritur. Trimestris satio locis frigidis & niuosis conuenit, ubi qualitas æstatis humecta est, cæteris raro respōdet euentu. Semen trimestre locis tepidis melius respondebit, si seratur autumno: si necessitas cogit in salsa terra aliquid operari, extremo autumno plantanda est uel conserenda, ut malitia eius hibernis imbribus eluatur. Aliquid etiā terræ dulcis, uel arenæ subijciēdum est, si illi uirgulta committimus. Seminarium mediocri terra instituere debemus, ut ad meliorem, quæ sata fuerint, transferantur. Lapides, qui insuper sunt, hieme rigent, æstate feruescunt: idcirco satis, arbustis, & uitibus nocent. Terra, quæ circa arbores mouetur, ita est uicibus permutanda, ut ei, quæ in summo fuerat, ima succedat. In lætandis arboribus crates faciemus, terram prius trūco admouentes, & mox lætamen, ut sic opus naturæ beneficio alternante cumuletur. Agri præsulem non ex dilectis, & tenerè educatis seruulis ponas, quia fiducia præteriti amoris impunitatem culpæ præsentis expectat.*

De agri electione, uel situ. TIT. VII.

In eligendo agro, uel emendo considerare debebis, ne bonum naturalis fœcunditatis colentium deprauauerit inertia, & in degeneres surculos uber soli feracis expenderit, quod quamuis emendari possit insitione meliorum, tamen harum rerū sine culpa melior usus est, quàm cum spe corrigendi serus euentus. In seminibus ergo frumentorum præsens emendatio poterit esse. In uineis maxime

considerandum, atque uitandũ est, quòd plerique fecerunt studendo famæ tantum, & latitudini pasținorum semina uitium statuentes, uel sterilia, uel saporis indigni, quod grandi tibi labore constabit, ut corrigas, si agrum compares uitijs talibus occupatum. Positio ipsius agri, qui eligẽdus est, ea sit. In frigidis prouincijs Orienti, aut Meridiano lateri ager esse debet oppositus, ne alicuius magni mõtis obiectu, his duabus partibus exclusis algore rigescat: aut per partem septentrionis remoto, aut per Occidẽtis in uesperam sole dilato. In calidis uero prouincijs, pars potius Septentrionis optanda est, quæ & utilitati, & uoluptati, & saluti æqua bonitate respondeat. Si uicinus est fluuius, ubi statuimus fabricæ sedem parare, eius debemus explorare naturam, quia plerunque quod exhalat, inimicum est, à quo (si talis sit) conueniet refugere conditorem. Palus tamen omni modo uitanda est, præcipuè quæ ab Austro est, uel Occidẽte, & siccari consueuit æstate, propter pestilentiam, uel animalia inimica, quæ generat.

De ædificio. TIT. VIII.

AEdificium pro agri merito, & pro fortuna domini oportet institui: quod plerunque immodicæ sumptum difficilius est sustinere, quàm condere. Ita igitur æstimanda est eius magnitudo, ut si aliquis casus incurrerit, ex agro, in quo est, unius anni, aut, ut multum, biennij pensione reparetur. Ipsius autem prætorij situs sit loco aliquatenus erectiore, & siccíore, quàm cætera, & propter iniuriã fundamentorũ, & ut læto fruatur aspectu. Fundamenta autẽ hoc modo ponẽda sunt, ut latiora sint ex utraq; parte semipedis spatio, quàm parietis insuper struẽdi corpus increscat. Si lapis, uel tofus occurrat, facilis causa est collocandi, in quo sculpi tantũ fundamenti forma debebit, unius pe-

12 dis altitudine, uel duorum. Et si solida, uel cōstructa inuenietur argilla, quinta, uel sexta pars altitudinis eius, quae supra terram futura est, fundamentis deputetur. quòd si terra laxior fuerit, modo maioris altitudinis obruantur, donec munda sine ruderũ suspicione occurrat argilla, quae si omnino desit, quartam mersisse sufficiet. Studendum praetereà ut hortis, & pomarijs cingi possit, aut pratis. sed totus fabricae tractus unius lateris longitudine, in quo frons erit, meridianam partem respiciat, in primo angulo excipiens ortum solis hiberni, & paululum ab occidente auertatur hiemali. Ita proueniet, ut per hiemem sole illustretur, & calores eius aestate non sentiat.

De hibernis, & aestiuis mansionibus, & pauimentis TIT. IX.

Forma tamen debet esse eiusmodi, ut ad habitationem breuiter collectas & aestati, & hiemi praebeat mansiones. Quae hiemi parantur ita sint constitutae, ut possit eas hiberni solis totus propemodum cursus hilarare. In his pauimenta opportuna esse debebunt. Primùm in fabricis planis earum obseruandum est, ut aequalis, & solida contignatio fiat, ne gradus ambulantium tremorem fabricae titubantis excutiat. Deinde ut axes quernae cum aesculeis nō misceãtur. Nam quercus humore concepto, cum se coeperit siccare, torquebitur, & rimas in pauimento faciet: aesculus autẽ sine uitio durat. Sed si quercu suppetente aesculus desit, subtiliter quercus siccetur, & transuersus, atq; directus duplex ponatur ordo tabularum, clauis frequentibus fixus. De cerro, aut fago, aut farno diutissime tabulata durabunt, si stratis super paleis, uel filice, humor calcis nusquam ad tabulati corpus accedat. Tunc super statumunabis rudus, id est saxi contusi duas partes, & cũ una calcis

13

temperatæ cõstitues. Hoc cum ad sex digitorum crassitudinem feceris, & regula exploraueris æquale, si loca hiemalia sunt, tale pauimentum debebis imponere, in quo uel nudis pedibus stantes ministri hieme non rigescant. Inducto itaque rudere uel testaceo pauimento, congestos, & calcatos spisse carbones cũ sabulone, & fauilla, & calce permisces, & huius impẽsæ crassitudinem sex uncijs iubebis imponi: quod exæquatum nigra pauimenta formabit, & siqua fundentur ex poculis, ulociter rapta desugent. Sed si æstiuæ mansiones sunt, Oriẽtem solstitialem, & partem Septentrionis aspiciant, & uel testaceum (sicut suprà diximus) accipiant pauimentum, uel marmora, uel tesseras, uel scutulas, quibus æquale reddatur angulis, lateribúsq; coniunctis. Si hæc deerunt, supra marmor tusum cernatur, aut arena cum calce inducta leuigetur. Impensa ·is

De calce, & arena. TIT. X.

Præterea scire est necessarium construenti, quæ calcis, & arenæ natura sit utilis. Arenæ ergo fossiciæ genera sunt tria, nigra, cana, rufa: omnium præcipue rufa melior: meriti sequentis est cana: tertium locum nigra possidet. Ex ijs, quæ compressa manu edit stridores, erit utilis fabricanti. Item si panno, uel linteo candidæ uestis inspersa, & excussa nihil maculæ reliquerit, aut sordis, egregia est. Sed si fossilis arena non fuerit, de fluminibus, aut glarea, aut littore colligetur. Marina arena tardius siccatur, & ideo non continuè, sed intermissis temporibus construenda est, ne opus onerata corrumpat, camerarum quoque tectoria salso humore dissoluit. Nam fossiles arenæ cementitijs parietibus, & cameris celeri siccitate utiles sunt melioresque, si statim, cum effossæ sunt, calci misceantur. nam diuina sole, aut pruina, aut imbre uanescunt. diutino

Fluuiales tectorijs magis poterunt conuenire. Sed si uti necesse sit maris arena, erit commodū prius eam lacuna humoris dulcis immergi, ut uitium salis aquis suauibus elota deponat. Calcem quoque ex albo saxo duro, uel Tiburtino, aut columbino fluuiali coquemus, aut rubro, aut spongia, aut marmore. postremo quæ erit ex spisso, & duro saxo, structuris conuenit: ex fistuloso uero, aut molliori lapide, tectorijs adhibetur utilius. In duabus arenæ partibus calcis una miscenda est. In fluuiali uerò arena si tertiam partem testæ cretæ addideris, operum soliditas mira præstabitur.

De lateritijs parietibus. TIT. XI.

Quòd si lateritios parietes in prætorio facere uolueris, illud seruare debebis, ut perfectis parietibus, in summitate quæ trabibus subiacebit, structura testacea cum coronis prominentibus fiat sesquipedali altitudine, ut si corruptæ tegulæ, aut imbrices fuerint, parietem non possint stillicidia penetrare per pluuiam. Deinde prouidendum est, ut siccis, & asperatis parietibus lateritijs inducatur tectorium, quod humidis, ac leuibus adhærere non poterit, & ideo tertiò eos prius debebis obducere ut tectorium sine corruptione suscipiant.

De lumine & altitudine. TIT. XII.

In primis studendum est in agresti fabrica, ut multa luce clarescat: deinde ut partes temporibus diuisas, sicut suprà dixi, congruis partibus offeramus, id est æstiuas Septentrioni, hibernas Meridiano, uernas, & autumnales Orienti. Mensura uerò hæc seruanda est in triclinijs, atque cubiculis, ut quanta latitudo, & longitudo fuerit, in unum computetur, & eius medietas in altitudinem conferatur.

De cameris cannicijs. TIT. XIII.

Cameras in agrestibus ædificijs ex ea materia utilius erit formare, quæ facile inuenietur in uilla. Itaque aut tabulis faciemus, aut cannis, hoc genere: Asseres ligni Gallici, uel cupressi directos, & æquales constituemus in eo loco, ubi camera facienda est, ita ordinatos, ut inter se sesquipedalis mẽsura sit uacua. Tũc eos catenis ligneis ex iunipero, aut oliua, aut buxo, aut cupresso factis ad contignationem suspendemus, & binas inter eos perticas dirigemus tomicibus alligatas. Postea palustrem cannam, uel hanc crassiorem, quæ in usu est, contusam, facta, & strictim iuncta crate subnectimus, & per omne spatium cum ipsis asseribus, & perticis alligamus. Dehinc primò impensa pumicea induemus, & trulla æquabimus, ut inter se cannarum membra constringat. Pòst arena, & calce coæquabimus. Tertiò tusi marmoris puluerẽ mistum cum calce ducemus, & poliemus ad summum nitorem.

De opere albario. TIT. XIIII.

Opus quoque albarium sæpe delectat, cui calcẽ debebimus adhibere, cum multo tẽpore fuerit macerata. ergo ut utilẽ probes, ascia calcẽ quasi lignũ dolabis. Si nusquã acies eius offenderit, & si quod asciæ adhæret, fuerit molle, atque uiscosum, constat albarijs operibus conuenire.

De tectorijs TIT. XV.

Parietum uerò tectura sic fiet fortis, & nitida. Prima trullis frequentetur inductio. cum siccari cœperit, iterum inducatur, ac tertio. post hæc tria coria ex marmoreo grano cooperiatur ad trullam. quæ inductio antè tandiu subigenda est, ut rutrum, quo calx subigitur, mundum leuemus. Hæc quoque marmoris grani inductio cum siccari cœperit, aliud corium subtilius oportet imponi: sic

16 *& soliditatem custodiet, & nitorem.*

De uitanda ualle. TIT. XVI.

Vitandum est autem, quod plerique fecerunt aquæ causa, uillas in infimis uallibus mergere, & paucorũ dierum uoluptatem præferre habitatorum saluti: quod etiã magis metuemus, si prouincia, quam colimus, de morbis æstate suspecta est. Cui si fons desit, aut puteus, cisternas cõstruere conueniet, quibus omnium conduci possit aqua tectorum. Fiunt autem hoc modo.

De cisternis, & maltha frigidaria. TIT. XVII.

Signinis parietibus magnitudo ea, cui delectaris, & sufficis, construatur longior magis, quàm latior. Huius solũ alto rudere solidatum relicto fusoris loco testacei pauimenti superfusione leuigetur. Hoc pauimentum omni cura cædendum est ad nitorem, & lardo pingui decocto assiduè perfricandum. Quod ubi deducto humore siccatum est, ne rimis in aliqua parte findatur, etiam parietes simili corio uelentur obducti, & ita post diuturnam, & solidam siccitatem, aquæ præbeatur hospitium. Anguillas sanè, pisceśque fluuiales mitti in his, pasciq́ue conueniet, ut horum natatu aqua stans agilitatem currentis imitetur. Sed si aliquando in quocunque loco pauimenti, uel parietis tectura succumbat, hoc genus malthæ adhibebimus, ut humor in exitum nitens possit includi. Rimas, & lacunas cisternarum, & piscinas, uel puteos sarciemus hoc genere, & si humor per saxa manabit, picis liquidæ quantum uolueris, & tantundem sumes unguinis, quod uocamus axungiam, uel seuum. Tunc in olla utrunque miscebis, & coques donec spumet, deinde ab igne remouebis. Cum fuerit eadẽ refrigerata permistio, calcem minutim superadij-

cies, & ad unum corpus omnia mista reuocabis. Cúmque uelut strigmẽtum feceris, inseres locis corruptis, ac manantibus, & pressum summa densitate calcabis. Salutare erit aquas illuc per tubos fictiles duci, & opertis immeare cisternis. nam cælestis aqua ad bibendum omnibus antefertur, ut & si fluens adhiberi possit, quæ salubris non est, lauacris debeat, & hortorum uacare culturæ.

De cella uinaria. TIT. XVIII.

Cellam uinariam Septentrioni debemus habere oppositam frigidam, uel obscuræ proximam longe à balneis, stabulis, furno, sterquilinijs, cisternis, aquis, & cæteris odoris horrendi: ita instructam necessarijs, ut non uincatur à fructu: sic autem dispositam, ut basilicæ ipsius forma calcatorium loco habeat altiore constructum. Ad quod inter duos lacus, qui ad excipiẽda uina hinc inde depressi sint, gradibus tribus ferè, aut quatuor ascendatur. Ex his lacubus canales structi, uel tubi fictiles circa extremos parietes currant, & subiectis lateri suo dolijs per uicinos meatus manantia uina defundant. Si copia maior est, medium spatium cupis deputabitur, quas ne ambulacra prohibeant, basellis altioribus impositas, uel supra obruta dolia possumus collocare spatio inter se longiore distantes, ut (si res exigat) curantis transitus possit admitti. Quòd si cupis locum suum deputabimus, is locus ad calcatorij similitudinem podijs breuibus, & testaceo pauimento solidetur, ut etiã si ignorata se cupa diffuderit, lacu subdito excipiantur non peritura uina quæ fluxerint.

De horreis. TIT. XIX.

Situs horreorum quanuis ipsam Septentrionis deside ret partem, & superior, & longe ab omni humore, & lætamine, & stabulis ponendus est, frigidus, uentosus, &

B.i.

18 *siccus, cui prouidendum structuræ diligentia, ne rimis possit abrumpi.* Solum *igitur omne bipedis sternatur, uel minoribus laterculis, quos suffuso testaceo pauimento debemus imprimere.* Tunc *diuisas cellas (si magnus sperabitur seminum modus) grano cuique tribuemus, & si terræ paupenes minora promittit, uel craticijs podijs erunt discernenda granaria, uel uimineis uasculis reditus tenues colligemus.* Sed *factis granarijs, amurca, luto mista parietes liniuntur, cui aridi oleastri, uel oliuæ folia pro paleis adijciuntur. quo tectorio siccato, rursus amurca respergitur, quæ ubi siccata fuerit, frumenta condentur.* Hæc *res gurgulionibus, & cæteris noxijs animalibus inimica est.* Aliqui *coriandri folia frumentis miscent ad seruandum profutura.* Nihil *tamen diu custodiendis frumentis commodius erit, quàm si ex areis in alterum locum uicinum transfusa refrigerētur aliquantis diebus, atq; ita horreis inferantur.* Negat Columella *uētilanda esse frumenta, quia magis miscentur animalia totis aceruis. quæ si non moueantur, in summitate intra mensurā palmi subsistent, & hoc uelut corrupto corio cætera illæsa durabūt.* Asserit *idem, noxia animalia ultra prædictam mēsuram non posse generari.* Herba *coniza sicca (ut* Græci *asserunt) substrata frumentis addit ætati. ab horreis tamē* Auster *debet esse auersus.*

De olei *factorio.* TIT. XX.

Olearis *cella meridianis sit obiecta partibus, & contra frigus munita, ut illi per specularia debeat lumen admitti.* Ita *& operas, quæ hieme futuræ sunt, nullus algor impedit: & oleum cum premetur, adiutum teporibus, frigore non ualebit astringi.* Trapetis, *& rotulis & prælo nata est forma, quam consuetudo dictauit.* Receptacula *olei semper munda sint, ne nouos sapores infecta ueteri ran-*

core corrumpant. At si quis maiori diligentiæ studet, subiectis hinc inde cuniculis pauimenta suspendat, & ignem suggerat fornace succensa. Ita purus calor olei cellam sine fumi nidore uaporabit, quo sæpe infectum, colore corrum pitur, & sapore. 19

De stabulis equorum, uel boum. TIT. XXI.

Stabula equorum, uel boum meridianas quidem plagas respiciant, non tamen egeant septentrionis luminibus quæ per hiemem clausa nihil noceant, per æstatem patefacta refrigerēt. Ipsa stabula propter ungulas animalium, ab omni humore suspensa sint. Boues nitidiores fient, si *focum proxime habeant, & ignis lumen intendant.* Octo *pedes ad spatium standi singulis boum paribus abundāt, & in porrectione* XV. Plancæ *roboreæ supponantur stationibus equorum cum stramine, ut iacentibus molle sit, stantibus durum.*

De corte. TIT. XXII.

Cors ad meridiē pateat, & obiecta sit soli, quo facilius hieme aliquem teporem concipiat, propter ea, quæ insunt animalia, quibus etiam ad æstatis temperādum calorem porticus furcis, asseribus, & frōde formari debent, quæ uel scandulis, uel (si copia suppetit) tegulis, uel si facilius & sine impensa placuerit) tegentur caricibus aut genistis.

De auiarijs. TIT. XXIII.

Circa parietes cortis extremos auiaria facienda sunt, quia stercus auiū maxime necessariū est agriculturæ, excepto anserū lætamine, quod satis omnibus inimicum est. Sed *habitacula cæterarū auium maxime necessaria sunt.*

De columbarijs. TIT. XXIIII.

Columbarium uero potest accipere sublimis una turricula in prætorio constituta, leuigatis, ac dealbatis parie- 20

tibus, in quibus à quatuor partibus (sicut mos est) fenestellæ breuissimæ fient, ut columbas solas ad introitum, exitúmque permittant. Nidi *figurentur interius.* À *mustellis tutæ fient, si inter eas frutex uirgosus sine folijs asper, uel uetus spartea proijciatur, qua animalia calciãtur, ut eam secretò non uidentibus alijs unus attulerit, non pereũt.* Et *neque locũ deserunt, si per omnes fenestras aliquid de strãgulati hominis loro, aut uinculo, aut fune suspendas.* Inducunt *alias, si cumino pascantur assiduè, uel setosi hirci alarum balsami liquore tangantur.* Fœtus *frequentant, si ordeum torrefactum, uel fabam, uel herbũ sæpe consumant.* Triginta *autem colũbis uolantibus diurni tres sextarij tritici sufficiant, aut creturæ, ita ut herbũ fœtus gratia mensibus præbeamus hibernis.* Rutæ *ramulos pluribus locis oportet contra animalia inimica suspendere.*

De *Turturibus.* TIT. XXV.

Sed *columbarij cellæ duo subiecta cubicula fiãt.* Vnum *breue, & prope obscurum, quo turtures claudi possint. quos nutrire facillimum est. nam nihil expetunt, nisi ut æstate, qua sola maxime pinguescunt, triticum, uel milium mulsa maceratum semper accipiant.* Semodius *unus diurnus centum uiginti turturibus sufficit.* Aqua *sanè eis frequenter mundior debet offerri.*

De *Turdis.* TIT. XXVI.

Aliud *uerò cubiculũ turdos nutriat, qui si alieno tempore saginentur, & uoluptatem cibi, & reditum maximum præstant, parcitati beneficium ministrante luxuria.* Sit *autem locus mundus, & lucidus, & undique leuigatus.* Transuersæ *in hoc perticæ figuntur, quibus possint post inclusum uolatum sedere.* Rami *etiam uirides sæpe mutentur.* Caricæ *tunsæ mistis pollinibus largissime præ-*

beantur. Myrti etiam, si facultas est, lentisci, oleastri, ederæ, 21 *arbuti semina interdum ad excludenda fastidia, & maxime aqua munda præbeatur. Claudantur illæsi, & recẽter capti mistis aliquibus ante nutritis, quorum societate ad capiendos cibos pauidam nouæ captiuitatis mœstitudinem consolentur.*

De Gallinis. TIT. XXVII.

Gallinas educare nulla mulier nescit, quæ modò uidea tur industria. Hoc de his præcepisse sufficiat, ut fumo, puluere utantur, & cinere. Sint præcipue nigræ, aut flaui co loris, sed albæ uitentur. Vinaceæ cibo sterilescunt. Ordeo semicocto & parere sæpe coguntur, & reddunt oua maiora. Duobus cyathis ordei bene pascitur una gallina, quæ sit uaga. Supponenda sunt his semper oua numero impari, luna crescente, à decima usque in quintamdecimam. Pi tuita his nasci solet, quæ alba pellicula linguam uestit extremam. Hæc leuiter unguibus uellitur, & locus cinere tan gitur, & allio trito plaga mundata conspergitur. Item allij nuca trita cum oleo faucibus inseritur: staphisagria etiam prodest, si cibis misceatur assidue. Si amarũ lupinum comedant, sub oculis illis grana ipsa procedunt, quæ nisi acu leuiter apertis pelliculis auferãtur, extinguunt. Oculos por tulacæ succo forinsecus, & mulieris lacte curemus, uel ham moniaco sale, cui mel & ciminum æquale misceantur. Pediculos earum perimit staphisagria, & torrefactum ciminum pari pondere, & pariter tunsa cum uino, & amari lupini aqua, si penetret secreta pennarum.

De Pauonibus. TIT. XXVIII.

Pauones nutrire facillimum est, nisi fures, aut animalia inimica formides, qui plerunque per agros uagantes sponte se pascunt, pullósque educunt, & altissimas uespere

22 *arbores petunt. Vna uerò his cura debetur, ut incubantes per agrum fœminas, quæ hoc passim faciunt, à uulpe custodias. Ideo in insulis breuibus meliori sorte nutriuntur. Vni masculo fœminæ quinque sufficiunt. Masculi oua, & pullos suos persequuntur uelut alienigenas, priusquam illis cristarum nascatur insigne. Ab Idibus Februarijs calere incipiunt. Faba leuiter torrefacta in libidinẽ prouocantur, si eis quinto quoque die tepida præbeatur. Sex cyathi uni sufficiunt. Cupidinem coeũdi masculus confitetur, quoties circa se amictum caudæ gemmantis incuruat, & singularum capita occulta pennarum locis suis exerit cum stridore procurrens. Si oua pauonum gallinis supponantur, excusatæ matres ab incubatione tribus uicib⁹ per annum fœtus edunt. Primus partus quinque ouorum, secundus quatuor, tertius trium, uel duorum esse consueuit. Sed electæ (si hoc placuerit) nutrices gallinæ sint, quæ à primo incremento lunæ nouem diebus habeant nouem oua supposita, quinque pauonina, & cætera sui generis. Decima die oua omnia gallinacea subtrahantur, & alia itẽ gallinacea totidẽ recentia supponantur, quot ablata sunt, ut trigesima luna, hoc est expletis triginta diebus, possint cum pauoninis ouis aperiri. Oua autem pauonũ, quæ gallinæ subiecta sunt, sæpe manu conuertantur, quia hoc ipsa facere uix ualebit. Vnã partem oui notabis, ut te subinde conuertisse cognoscas. Maiores tamen gallinas oportet eligere, nam minoribus pauciora suppones. Natos autem pullos si ad unam trãsferre à pluribus uelis, dicit Columella uni nutrici uigintiquinque sufficere. Mihi uerò, ut bene educi possint, uidẽtur quindecim satis esse. Primis diebus far ordei consperssum uino, pullis dabitur, uel undecunque cocta pulticula, & refrigerata. Postea adijcietur porrum conci-*

sum,uel caseus recens,sed expressus:nam serum pullis nocet. Locustæ etiam pedibus ablatis præbentur. Ita pascendi sunt usque ad sextũ mensem. Deinde ordeum poteris præbere solenniter. Trigesimoquinto tamen die postquam nati sunt, etiam in agrum tutò eijci possunt comitante nutrice pascendi, cuius singultu reuocantur ad uillam. Pituitas uero, & cruditates ijs remedijs submouebis, quibus gallina curatur. Maximum illis periculum est, cum incipit crista produci: nam patiuntur languores infantum similitudine, cum illis tumentes gingiuas denticuli aperire nituntur.

De Phasianis. TIT. XXIX.

In phasianis nutriẽdis hoc seruandum est, ut nouelli ad creandos fœtus parẽtur, id est qui anno superiore sunt editi: ueteres enim fœcundi esse non possunt. Ineũt fœminas mense Martio uel Aprili. Duabus unus masculus sufficit, quia cæteras aues salacitate nõ æquat. Semel in anno fœtus creant. Viginti fere ouis pariendi ordo concluditur. Gallinæ his melius incubabunt, ita ut quindecim phasianina oua nutrix una cooperiat, & cætera sui generis supponantur. In supponendo, de luna, & diebus que sunt in alijs dicta seruentur. Trigesimus dies maturos pullos in lumen emittet. Sed per quindecim dies discocto, ac refrigerato leniter ordei farre pascentur, cui uini imber aspergitur. Pòst triticum fractũ præbebis, & locustas, & oua formicæ. Sanè ab aquæ prohibeantur accessu, ne eos pituita concludat. Quòd si pituitam patientur phasiani, allio cum pice liquida trito rostra eorum debebis assiduus perfricare, uel uitiũ, sicut gallinis fieri consueuit, auferre. Saginãdi hæc ratio est, ut unı' modij triticea farina in breuissimas offulas redacta clauso phasiano per XXX dies ministrata sufficiat: uel, si ordeaceã farinã præbere uolueris, unius,

24 *& semissis modij farina per praedictos dies saginam replebit. Obseruandũ sanè est, ut offulae ipsae oleo leuigentur asperso, & ita inserãtur faucibus, ne sub infima linguae parte mergantur: quod si euenerit, statim pereũt. Illud quoq; magnopere curemus, ne praebeãtur noua alimenta, nisi digestis alijs, quia eos facillime omnis cibi haerentis extinguit.*

De Anseribus. TIT. XXX.

Anser sanè nec sine herba, nec sine aqua facile sustinetur: locis consitis inimicus est, quia sata & morsu laedit, & stercore: pullos praestat, & plumas, quas & autumno uellamus, & uere. Vni masculo tres foeminae sufficiant. Si desit fluuius, lacuna formetur. Si herba non suppetit, trifolium, foenum Graecum, agrestia intyba, lactuculas serelas feremus alimento. Albi foecundiores sunt: uarij, uel fusci minus, quia de agresti genere ad domesticum transierunt. Incubant à Calendis Martij usque ad aestiuum solstitium. Plus parient, si gallinis oua illarum supponãtur. Extremum partum matribus iam uacaturis educare permittimus: parturae ad haram perducantur. Cum semel hoc feceris, consuetudinem sponte retinebũt. Gallinis sicut pauonina, etiam anseris oua supponas. Sed anserina oua ne noceant suppositis, subijciatur urtica. Parui primis decem diebus intus pascendi sunt, postea sereno eos poterimus educere, ubi urtica non fuerit, cuius aculeos reformidant. Quatuor mensibus bene saginantur, nam melius pinguescunt in tenera aetate. Polenta dabitur in die ter. Large uagandi licẽtia prohibetur, loco obscuro claudentur, & calido: sic maiores etiã secundo mense pinguescunt. nam paruuli saepe die trigesimo moriuntur. Saginantur uerò melius, si ad satietatem miliũ praebeamus infusum. Inter anserum cibaria legumen omne porrigi potest, exce-

pro eruo. Cauendum est etiam, ne pulli eorum setas gluti- 25
ant. Græci saginandis anseribus polentæ duas partes, & furfuris quatuor aqua calida temperant, & ingerũt pro appetendis uoluptate sumenda, tribus per diem uicibus potu adiuuant: media quoque nocte aquam ministrant. Peractis uero XXX *diebus, si ut iecur his tenerescat, optabis, tunsas caricas, & aqua maceratas in offas uolutabis exiguas, & per dies uiginti cõtinuos ministrabis anseribus.*

De piscinis. TIT. XXXI.

His ordinatis, cætera exequenda sunt. nam piscinæ duæ uel solo impressæ, uel cæso lapide circa uillam esse debebunt, quas facile est, aut fonte, aut imbre suppleri, ut una ex his usui sit pecoribus, uel auibus aquaticis : alia madefaciat uirgas, & coria, & lupinos, & si qua rusticitas consueuit infundere.

De fœnili, paleario, lignario. TIT. XXXII.

Fœni, palearum, ligni, cannarum repositiones nil refert in qua parte fiant, dummodo siccæ sint, atque perflabiles, & longe remoueantur à uilla propter casum surripientis incendij.

De sterquilinio. TIT. XXXIII.

Stercorum congestio locum suum tenere debebit, qui abundet humore, & propter fœtoris horrenda à prætorij conuertatur aspectu. Humor abundans hoc præstabit stercori, ut si qua insunt spinarum semina, putrefiant. Stercus asinorum primum est maxime hortis, deinde ouillum, & caprinum, & iumentorum: porcinum uero pessimum, cineres optimi. Sed columbinum feruidissimum, cæterarúmque auium satis utile est, excepto palustriũ. Stercus, quod anno requieuerit, segetibus utile est, nec herbas creat: si uetustius sit, minus proderit. Pratis uero recentia sterco- 26

ra proficient ad uber herbarum. Et maris purgamenta, si aquis dulcibus eluantur, mista reliquis uicem stercoris exhibebunt, & limus, quem scaturiens aqua, uel fluuij incrementa respuerint.

De locis horti, & pomarij, & sepibus, & serendi tempore. TIT. XXXIIII.

Horti, & pomaria domui proxima esse debebunt. Hortus sit sterquilinio maxime subiectus, cuius succo sponte fœcundet. Ab area longe situs sit: nam puluerem palearu̅ patitur inimicum. Felix positio est, cui leniter inclinata planicies cursus aquæ fluentis per spatia discreta deriuat. Si fons desit, aut imprimendus est puteus: aut, si nequeas hoc, piscina superius construe̅da est, ut illinc aquas pluuia conferente, hortus per æstiuos rigetur ardores. Si hac omni facultate carueris, semper altius tribus, uel quatuor pedibus ad pastini similitudinem fodies hortulum, qui sic cultus negligat siccitates. Sed huic quanuis contra necessitatem mista stercore quælibet terra conueniat, tamen hæc genera sunt in electione uitanda, creta, quam argillam dicimus, atque rubrica. Illud quoque custodies in hortis, quos humoris natura non adiuuat, ut diuidas per partes, & hieme ad Meridiem, æstate ad Septentrionem spatia colenda conuertas. Debent etiam horti esse clausi: sed munitionis multa sunt genera. Alij luto inter formas clauso, parietes figuratos ex lateribus imitantur. Quibus copia suppetit, macerias luto, & lapide excitant. Plerique sine luto congesta in ordinem saxa componunt. Nonnulli fossis spatia colenda præcingunt, quod uitandum est, quia horto subducit humores, nisi forte locus palustris colatur. Alij spinaru̅ plantas, & semina in munitione disponunt. Sed melius erit rubi semina, & spinæ, quæ rubus caninus

uocatur, matura colligere, & cũ farina erui ex aqua mace- 27
rata miscere, funes deinde sparteos ueteres hoc genere mi-
stionis sic inducere, ut intra funes semina recepta seruen-
tur usque ad uerni temporis initia. Tunc ubi sepes futura
est, duos sulcos tribus à se pedibus separatos sesquipedis
altitudine faciemus, & per utrosque, funes cum seminibus
obruemus leui terra. Ita trigesima die procedunt sentes,
quos teneros adminiculis opus est adiuuare, quibus inter
se sentes per spatia uacua relicta iũgentur. Partes sanè hor-
ti sic diuidendæ sunt, ut eæ in quibus autumno seminabi-
tur, uerno tẽpore pastinentur: quas seminibus uere comple-
bimus, autumni tempore debebimus effodere. Ita utraque
pastinatio decoquetur beneficio algoris, aut solis. Areæ fa-
ciendæ sunt angustiores, & longæ, id est duodecim pedũ
longitudine, & sex latitudine, ut sint propter spatia utrim-
que purganda diuisæ. Margines uero earum locis humi-
dis, uel irriguis duobus pedibus erigantur, siccis uno extu-
lisse sufficiet. Inter areas (si humor consueuit effluere) spa-
tia altiora ipsis areis esse debebunt, ut facilius ingredia-
tur aream de superiore parte humor admissus, & ubi si-
tientem saturauerit, in alias possit exclusus auerti. Serendi
tempora licet per menses certa signemus, tamen secundum
loci, & cæli naturam unusquisque custodiat. Frigidis locis
autumnalis satio celerior fiat, uerna uero tardior. Calidis
autem regionibus, & autumnalis serior fieri potest, & uer-
na maturior. Quæcunque serenda sunt, cum luna crescit,
seminentur: quæ secanda sunt, uel legenda, cum minuitur.

De remedijs horti, uel agri. TIT. XXXV.

Contra nebulas, & rubiginem, paleas, & purgamen-
ta pluribus locis per hortum disposita simul omnia, cum
nebulas uideris instare, combures. Contra grandinẽ multa 28

dicuntur. Panno *roseo mola cooperitur.* Item *cruentæ secures contra cælum minaciter leuantur.* Item *omne horti spatium alba uite præcingitur: uel noctua pennis patentibus extensa suffigitur: uel ferramenta, quibus operandum est, sepo unguntur ursino.* Aliqui *ursi adipem cum oleo tusum reseruant,& falces hoc, cum putaturi sunt, ungunt.* Sed *hoc in occulto debet esse remedium, ut nullus putator intelligat: cuius uis tanta esse perhibetur, ut neque gelu, neque nebula, neque alio malo possit noceri.* Interest *etiam ut res profanata non ualeat.* Contra *culices,& limaces uel amurcam recentem, uel ex camerus fuliginem spargimus.* Contra *formicas, si in horto habent foramen, cor noctuæ admoueamus: si foris ueniunt, omne horti spatium cinere, aut cretæ candore signemus.* Contra *erucas semina, quæ spargenda sunt, semperuiuæ succo madefiant, uel erucarum sanguine.* Cicer *intra olera propter multa portenta serendum est.* Aliqui *cinerem de fico super erucas spargunt.* item *squillam uel in horto serunt, uel certe suspendunt.* Aliqui *mulierem menstruantem, nusquam cinctam, solutis capillis, nudis pedibus contra erucas,& cætera, hortum faciũt circumire.* Aliqui *fluuiales cancros pluribus locis intra hortum clauis figunt.* Contra *animalia, quæ uitibus nocent, cantharides, quas in rosis inuenire consueuimus, oleo mersas resolui patieris in tabem: & cũ putandæ sunt uites, hoc oleo falces putatorias perunges.* Extinguntur *cimices amurca,& felle bubulo lectis, aut locis perunctis, uel folijs ederæ tritis ex oleo, uel incensis sanguisugis.* Vt *olera animalia infesta non generent, in corio testudinis omnia semina, quæ sparsurus es, sicca: uel mentam locis pluribus, maxime inter caules, sere: hoc præstare fertur eruum aliquãtulum satum, præcipuè ubi ra-*

dices, & rapa naſcuntur. Vel acre acetum ſucco iuſquiami muſtum, fertur olerum pulices necare, ſi ſpargas. Campas fertur euincere, qui fuſticulos allij ſine capitibus per horti omne ſpatium comburens, nidorem locis pluribus excitarit. Si contra eaſdem uitibus uoluerimus conſulere, allio trito falces putatoriæ feruntur unguendæ. Naſci quoque prohibentur, ſi circa arborum, uel uitium crura bitumen, & ſulfur incendas: uel ſi ablatas de horto uicino campas excoquas aqua, & per horti tui ſpatia uniuerſa diffundas. Ne cantharides uitibus noceant, in cote, qua falces acuuntur, ipſæ ſunt conterendæ. Democritus aſſerit, neque arboribus, neque ſatis quibuſlibet noceri poſſe à quibuſcunque beſtijs, ſi fluuiales cancros plurimos, uel marinos, quos Græci καρκίνους nominant, non minus quàm decem fictili uaſculo in aqua miſſos tegas, & ſub dio ſtatuas, ut decem diebus ſole uaporentur. Poſtea quæcunque illæſa uolueris eſſe, ea aqua perfundas, & octonis diebus peractis hoc repetas, donec ſolidè, quæ optaueris adoleſcant. Formicas abiges, ſi origano, & ſulfure tritis foramen aſperges. Hoc & apibus nocet. Item coclearum uacuas teſtas ſi uſſeris, & eo cinere foramen inculces. Culices Galbano infuſo fugantur, aut ſulfure. Pulices amurca per pauimentum frequenter aſperſa, uel cimino agreſti cum aqua trito, uel ſi cucumeris agreſtis ſemen aqua reſolutum ſæpe infundes, uel aquam lupinorum pſilotri auſteritatibus iunctam. Mures, ſi amurcam ſpiſſam patinæ infuderis, & in domo nocte poſueris, adhærebunt. Item necabuntur, ſi helleboro nigro caſeum, uel panem, uel adipes, uel polentam permiſceas, & offeras. Et agreſtis cucumeris, & coloquintidis ſuffuſio ſic nocebit. Aduerſus mures agreſtes Apuleius aſſerit ſemina bubulo felle maceranda ante quàm ſpargas. Non-

nulli rhododaphnis folijs aditus eorum claudunt, qui rosis his, dum in exitu nituntur, intereunt. Talpas Graeci *hoc genere persequuntur:* Nucem *perforari iubent, uel aliquod pomi genus soliditatis eiusdem. ibi paleas, & ceram cum sulfure sufficienter includi. tunc omnes paruulos aditus, & reliqua spiramenta talparũ diligenter obstrui, unum foramen, quod amplum sit reseruari, in cuius aditu nucem intus incensam, sic poni, ut ab una parte flatus possit accipere, quos ab alia parte diffundat: sic impletis fumo cuniculis talpas uel fugere protinus, uel necari.* Mures *rusticos, si querneo cinere aditus eorum satures, attactu frequenti scabies occupabit ac perimet.* Serpẽtes *propè omni austeritate fugantur, & nocentes spiritus innocentia fumi graueolentis exagitat. Vramus galbanum, uel cerui cornua, radices lilij, capræ ungulas.* Hoc *genere monstra noxia prohibentur.* Opinio *Græcorum est, si nubes locustarum repente surrexerint, latentibus intra tecta cunctis hominibus, eam posse transire: quòd si inobseruantes homines sub aere deprehendant, nulli fructuum noceri, si continuo omnes ad tecta confugiant.* Pelli *etiam dicuntur amari lupini, uel agrestis cucumeris aqua decocta, si muriæ mista fundatur.* Existimant *aliqui locustas, uel scorpios fugari posse, si aliqui ex eis urãtur in medio.* Campas *nonnulli ficulneo cinere persequuntur: si permanserint, urina bubula, & amurca æqualiter mista conseruant, & ubi refrixerint, olera omnia hoc imbre conspergε.* πρασοκούριδας Græci *uocant animalia, quæ solent hortis nocere. ergo uentriculum ueruecis statim occisi plenum sordibus suis, spatio, quo abundant, leuiter debebis operire.* Post *biduum reperies ibi animalia ipsa congesta.* Hoc *cum bis, uel tertio feceris, genus omne, quod nocebit, extin-*

gues. Grandini creditur obuiare, si quis crocodili pellem, uel hyænæ, uel marini uituli per spatia possessionis circunferat, & in uillæ, aut cortis suspendat ingressu, cum malum uiderit imminere. Item si palustrem testudinem dextra manu supinam ferens uineas perambulet, & reuersus eodem modo sic illam ponat in terra, & glebas dorsi eius obijciat curuaturæ, ne possit inuerti, sed supina permaneat. Hoc facto fertur spatium sic defensum nubes inimica transcurrere. Nonnulli ubi instare malum uiderint, oblato speculo imaginem nubis accipiunt, & hoc remedio nubem (seu ut sibi obiecta displiceat, seu tanquam geminata alteri cedat) auertunt. Item uituli marini pellis in medio uinearum loco uni superiecta uiticulæ creditur contra imminens malum totius uineæ membra uestisse. Omnia semina horti, uel agri feruntur ab omnibus malis, ac monstris tuta seruari, si agrestis cucumeris tritis radicibus antè macerentur. Item equæ caluaria, sed non uirginis, intra hortum ponenda est, uel etiam asinæ. Credũtur enim sua præsentia fœcundare, quæ spectant.

De area. TIT. XXXVI.

Area longe à uilla esse non debet, & propter exportandi facilitatem, & ut fraus minor timeatur domini, uel procuratoris uicinitate suspecta. Sit autem uel strata silice, uel saxo montis excisa, uel sub ipso trituræ tempore ungulis pecorum, & aquæ admistione solidata, clausa deinde & robustis munita cancellis propter armẽta, quæ cum teritur, inducimus. Sit circa hanc locus alter planus, & purus, in quem frumenta transfusa refrigerentur, & horreis inferantur, quæ res in eorum durabilitate proficiet. Fiat deinde undecunque proximum tectum, maxime in humidis regionibus: sub quo propter imbres subitos frumenta

(si necessitas coegerit)raptim uel munda, uel semitrita po-
32 nantur. Sit autem area loco sublimi, & undecunque perflabili, longe tamen ab hortis, uineis, atq; pometis. nam sicut radicibus uirgultorum prosunt lætamen, & paleæ, ita insidentes frõdibus eas perforant, atq; arere compellunt.

De apium castris. TIT. XXXVII.

Apibus stationem non longe à domini ædibus in horti parte secreta, & aprica, & à uentis remota, & calidiore locare debemus: quæ in quadratam constituta mensuram fures, & accessus hominum, pecudúmque submoueat. Sit abundans floribus, quos in herbis, uel in fruticibus, uel in arboribus procuret industria. Herbas nutriat, origanum, thymum, serpyllum, satureiam, melisphyllum, uiolas agrestes, asphodillum, citraginem, amaracum, hyacinthum, qui iris, uel gladiolus dicitur similitudine foliorũ, narcissum, crocum, cæterásque herbas suauissimi odoris, & floris. In fruticibus uero sint rosæ, lilia, fabæ, rosmarinus, hederæ. In arboribus Ziziphus, amygdalus, persicus, pyrus, pomiferæque arbores, quibus nulla amaritudo respondet flore, uel succo. Siluestria uero glandifera robora, terebinthus, lentiscus, cædrus, tilia, ilex minor, & cinus, sed taxi remoueantur inimicæ. Primi saporis mella thymi succus effundit. Secundi meriti timbra, serpyllum, uel origanum. Tertij meriti rosmarinus, & satureia. Cætera, ut arbutus & olera saporem rustici mellis efficiunt. Sint autem arbores à Septentrionali parte dispositæ. Frutices atque uirgulta ordines suos sub macerijs exequantur. Herbas deinde in plano post frutices conseremus. Fons, uel riuus huc conueniat otiosus, qui humiles transeundo formet lacunas, quas operiant rara, & transuersa uirgulta, sedes tutas apibus præbitura, cum sitient. Sed ab his apiũ castris longe sint omnia

odoris horrendi, balneæ, stabula, coquinæ fusoria. Fugabimus præterea animalia, quæ sunt apibus inimica, lacertos, blattas, & his similia. Aues etiam pannis, & crepitaculis terreamus. Purus custos, frequens, & castus accedat, habens noua aluearia præparata, quibus excipiatur examinum rudis iuuentus. Vitetur odor cœni, & cancer adustus, & locus qui ad humanam uocem falsa imitatione respondet. Absint & herbæ, tithymallus, helleborum, tapsia, absinthium, cucumis agrestis, & omnis amaritudo conficiendæ aduersa dulcedini.

De uasculis apiũ formandis. TIT. XXXVIII.

Aluearia meliora sunt, quæ cortex formabit raptus ex subere, quia non transmittunt uim frigoris, aut caloris. possunt tamen & ex ferulis fieri: si hæ desint, salignis uiminibus fabricentur, uel ligno cauatæ arboris, aut tabulis, more cuparum. Fictilia deterrima sunt, quæ & hieme gelantur, & æstate feruescunt. Sed inter ea loca, quæ muniri debere præcepimus, podia ternis alta pedibus fabricentur inducta testaceo, & albario opere leuigata, propter lacertarum, cæterorúmque animalium noxam, quibus est moris irrepere: & supra hæc podia aluearia collocentur, ita ut non possint imbre penetrari, spatiolis inter se patentibus segregata. Angustus tamen aditus admittat examina propter frigoris, & caloris iniuriam. Sanè uentis frigdioribus altus paries resistat, qui locum possit defensis sedibus apricare. Aditus omnes soli opponantur hiberno, qui in uno corpore duo, uel tres esse debebunt ea magnitudine, quæ apis formam non possit excedere. Sic enim noxijs animalibus ingressu resistetur angusto: uel si apes obsidere uoluerint exeuntes, alio, ubi non fuerint, utentur egressu.

De apibus emendis. TIT. XXXIX.

Apes si emendæ sunt, prouideamus ut plena aluearia
34 *comparentur: quam rem uel inspectio, uel murmuris magnitudo, uel frequentia monstrat cõmeantis, ac remeantis examinis: & ex uicina potius quàm ex longinqua regione, ne aeris nouitate tententur. Si uero longius aduehendæ sunt, collo nocte portentur: nec collocare, nec aperire aluearia nisi uespere instante debemus. Speculemur deinde per triduum, ne omne ianuas suas egrediatur examen. hoc enim signo fugam meditantur assumere. Contra hæc, & cætera suo unumquodq; mense reuidebimus. Tamen creduntur non fugere, si stercus primogeniti uituli adlinamus oribus uasculorum.*

De balneis. TIT. XL.

Non alienum est, si aquæ copia potiatur, patremfamiliâs de structura balnei cogitare: quæ res & uoluptati plurimum confert, & saluti. Itaque balneum constituemus in ea parte, qua calor futurus est, loco ab humore suspenso, ne id uligo fornacibus uicina refrigeret. Lumina ei dabimus à parte Meridiana, & Occidentis hiberni, ut tota die solis iuuetur, & illustretur aspectu. Suspensuras uero cellarum sic facies: Aream primo bipedis釋 sternis, inclinata sit tamen stratura ad fornacem, ut si pilam miseris, intro stare non possit, sed ad fornacem recurrat. sic eueniet, ut flamma altum petendo, cellas faciat plus calere. Supra hanc straturã pilæ lateraculis argilla subacta, & capillo constructæ fiãt distantes à se spatio pedis unius, & semissis: altæ pedibus binis semis. Super has pilas bipedæ constituantur binæ in altum, atque his superfundãtur testacea pauimenta, & tunc si copia est, marmora collocentur. Miliarium uero plumbeum, cui ærea patina sub-

est, inter soliorum spatia forinsecus statuemus fornace subiecta, ad quod miliarium fistula frigdaria dirigatur, & ab hoc ad solium, similis magnitudinis fistula procedat, quæ tantum calidæ ducat interius, quantum fistula illi 35
frigdi liquoris intulerit. Cellæ *autem sic disponantur, ut quadræ non sint, sed (uerbi gratia) si* X V *pedibus longæ fuerint,* X *latæ sint: fortius enim uapor inter angusta luctabitur.* Soliorum *forma pro uniuscuiusque uoluntate fundetur.* Piscinales *cellæ in æstiuis balneis à* Septentrione *lumen accipiant, in hiemalibus à* Meridie. Si *fieri potest, ita constituantur balneæ, ut omnis earum per hortos decurrat eluuies.* Cameræ *in balneis si signinæ fiant, fortiores sunt.* Quæ *uero de tabulis fiunt, uirgis ferreis transuersis, & ferreis arcubus sustinentur.* Sed *si tabulas nolis imponere, super arcus, ac uirgas, bipedas constitues ferreis anchoris colligatas, capillo inter se, atque argilla subacta cohærentes, & ita impensam testaceam subter inducis: deinde albarij operis nitore decorabis.* Possumus *etiam, si compendio studemus, hiberna ædificia balneis imponere: hinc & habitationi teporem submittimus, & fundamenta lucramur.*

De *malthis, calidaria, & frigdaria.* TIT. XLI.

Scire *conuenit, quoniã de balneis loquimur, quæ sunt malthæ calidariæ uel frigdariæ, ut siquãdo in solijs scissa sunt opera, possit repente succurri.* Calidariæ *compositio talis est:* Picem *duram, ceram albam ponderibus æquis, stupam, picis liquidæ totius ponderis dimidiam partem, testam minutam, florem calcis, omnia simul mista in pila contundes, & iuncturis curabis inserere.* Aliter: Ammoniacum *remissum, ficum, stupam, picem liquidam tundis pilo, & iuncturas oblinis.* Aliter: Ammoniacũ, *& sul-*

fur utrunque resolutum line, uel infunde iuncturis. Item picem duram, ceram albam, & ammoniacum super remissum simul iuncturis adline, & cautere cuncta percurre. Item florem calcis cum oleo mistum iuncturis illine, &
36 caue ne mox aqua mittatur. Aliter: Sanguini taurino, & oleo florem calcis admisce, & rimas coniunctionis obducito. Item ficum & picem duram, & ostrei testas siccas simul tundes. His omnibus iuncturas diligenter adlines. Item malthæ frigidariæ, sanguinem bubulum, florem calcis, scoriam ferri, pilo uniuersa contundes, & ceroti instar efficies, & curabis adlinire. Item seuum liquefactum cribellato cineri admistum frigidæ aquæ inter rimas labenti, si adlinatur obsistet.

De pistrino. TIT. XLII.

Si aquæ copia est, fusura balnearum debent pristrina suscipere, ut ibi formatis aquarijs molis sine animalium, uel hominum labore frumenta frangantur.

De instrumentis agrestium. TIT. XLIII.

Instrumenta uero hæc, quæ ruri necessaria sunt, præparemus. Aratra simplicia, uel si plana regio permittit, aurita, quibus possint contra stationes humoris hiberni, sata celsiore sulco attolli. Bidentes, dolabras, falces putatorias, quibus in arbore utamur, & uitæ. Item messorias, uel fœnarias, ligones, lupos, id est serrulas manubriatas minores, maiorésque ad mensuram cubiti, quibus facile est, quod per serram fieri non potest, resecando trunco arboris, aut uitis interseri: acus, per quas in pastinis sarmēta merguntur, falces à tergo acutas, atque lunatas, cultellos item curuos minores, per quos nouellis arboribus surculi aridi, aut extantes facilius amputentur. Item falciculas breuissimas tribulatas, quibus filicem solemus ab-

ſcindere,ſerrulas minores,uangas,runcones,quibus uepre
ta perſequimur,ſecures ſimplices, uel dolabratas,ſarculos,
uel ſimplices,uel bicornes, uel aſcias in auerſa parte refe-
rentes raſtros.Item cauteres, caſtratoria ferramenta,at-
que tonſoria,uel quæ ad animalium ſolent pertinere me
dicinam . Tunicas uero pelliceas, cum cucullis, & ocreas, 37
manicáſque de pellibus,quæ uel in ſiluis,uel in uepribus,
ruſtico operi,& uenatorio poſſint eſſe communes.Expletis
ijs,quæ pertinent ad generale præceptum,nunc operas ſu-
as ſingulis menſibus explicabimus, & à menſe Ianuario
faciemus initium.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER SECVNDVS.

De *ablaqueandis uitibus.* TIT. I.

IANVARIO *menſe locis temperatis*
ablaqueandæ ſunt uites, quod Itali ex-
I *codicare appellant, id eſt circa uitis ra-*
dicem dolabra terram diligenter aperi-
re, & purgatis omnibus uelut lacus effi-
cere,ut ſolis teporibus,& imbribus prouocentur.

De *pratis abſtinendis,in locis macris.* TIT. II.

A*pricis,aut macris, aut aridis locis prata iam purgan*
da ſunt,& à pecore uindicanda.

De *proſcindendis agris,& iungendis bobus uel arandi diſciplina.* TIT. III.

P*ingues,& ſicci agri proſcindi, & apparari iam poſ*
ſunt. Sed *boues melius collo,quàm capite iunguntur,quos,*

ubi ad uersuram uenerint, arator retineat, & iugum propellat, ut eorum colla refrigerentur. Sulcus *autem in arationibus longior, quàm centum uiginti pedum esse non debet. seruandum uero est, ne inter sulcos non mota terra relinquatur.* Glebæ *omnes dolabris dissipandæ sunt.*
38 Sed *æqualiter terram motam esse cognoscas, si transuersam per sulcos perticam mittas. quæ res sæpius facta, bubulcos ab hac negligentia submouebit.* Obseruandum *est, ne lutosus ager aretur, aut (quod sæpe fit) post longas siccitates leui imbre perfusus.* Nam *terra, quæ lutosa tractatur in primordio, fertur toto anno non posse tractari.* Quæ *autem supra leuiter infusa est, & subter sicca, si tunc aretur, asseritur per triennium sterilis fieri.* Et *ideo mediocriter infusus ager, ut nec lutosus, nec aridus sit, proscindi debet.* Si *collis est, transuersus per latera sulcetur. quæ forma tunc seruanda est, cum semen accipiet.*

De ordeo gallatico serendo. TIT. IIII.

Si *clemens fuerit hiems, ordeum gallaticum, quod graue, & candidum est, circa* Idus Ianuarias *seramus locis temperatis.* O*cto modijs iugerum complebitur.*

De ciceraula serenda. TIT. V.

C*iceraula hoc mense seritur loco læto, cælo humido.* Tres *modij iugerum complent.* Sed *hoc genus seminis raro respondet, quia decipitur austro, uel siccitate dum floret, quod tunc propè necesse est euenire.*

De uicia serenda, cum disciplina sua. TIT. VI.

Hoc *mense ultimo colligendi seminis causa non pabuli secandi uicia seritur.* Iugerum *sex modij occupant.* Serẽda *est in terra proscissa post horam secundam, uel tertiam, cum ros esse desierit, quem ferre non potest. sed sta-*

tim cooperienda est ante noctem. nam si nuda manserit, noctis humore corrumpitur. Obseruandum est ne ante uigesimamquintam lunam seratur, quia sic satam limaces persequuntur.

De *fœno græco serendo.* TIT. VII.

Fœnum græcum in Italia *colligendi seminis causa, mense* Ianuario *ultimo, circa* Februarias *Calēd. serimus.* 39
Sex *modij iugero sufficiunt.* Arandū *est spisse, sed non altè.* Nam *si plus quàm quatuor digitis obruatur, difficile nascitur.* Idcirco *quidam minimis aratris proscissa prius terra seminant, & sarculis statim sata cooperiunt.*

De *eruo serendo.* TIT. VIII.

Eruum *seri & hoc mense nouissimo potest, loco sicco, & macro.* In *iugero quinque modij seruntur.*

De *sarriendis frumentis, & leguminibus.* TIT. IX.

Hoc *mense serenis, & siccis diebus, dum gelicidium non est, sunt sarculanda frumenta.* Quod *opus plerique negant fieri debere, quia radices eorum detegantur, aut incidantur, & necentur frigore subsecuto.* Mihi *autem uidetur herbosis locis tantum esse faciendum.* Sed *triticum, & far sarritur quatuor foliorum: ordeum quinque, faba, & legumina, cum supra terram quatuor digitis fuerint.* Lupinus *uero, qui unam radicem habet, si sarculetur, extinguitur, quod nec desiderat, quia herbas præter auxilium cultoris affligit.* Faba *autem si bis sarculetur, proficiet, & multum fructum, & maximum afferet, ut ad mensuram modij complendi fresa propemodum sicut integra respondeat.* Si *siccas segetes sarculaueris, aliquid contra rubiginem præstitisti, maxime si ordeum siccum sarrietur.*

De paſtinandi generibus, & ſcrobibus uitium. TIT. X.

Paſtinum fieri nunc tempus eſt: quod fit tribus generibus, aut terra in totum foſſa, aut ſulcis, aut ſcrobibus. Terra tota debet effodi, ubi ager immundus eſt, ut ſilueſtribus truncis, & radicibus filicis, uel herbarum noxiarum ſpatia liberentur. Vbi autem mundæ ſunt nouales, ſcrobibus paſtinemus, aut ſulcis: ſed ſulcis melius erit, 40 quia humorem in tota ſpatia paſtinata tranſmittunt. Fiunt ergo ſulci tanta longitudine, quantam deſtinaueris tabulæ, latitudine pedum duorum & ſemis, uel trium, ita ut iuncti duo foſſores deſignatum linea ſpatium bidentibus perſequantur altitudine trium, uel duorum, & ſemis pedum. Deinde ſi per homines uinea colenda eſt, tantum crudi ſoli relinquimus, & ſic alter ſulcus imprimitur. Si uero arandæ ſunt uineæ, quinque uel ſex pedum ſpatia, quæ non ſunt fodienda, in medio relinquemus. Quòd ſi ſcrobes fieri placeat, faciemus tribus pedibus altas, duobus ſemis latas, tribus longas. Siue foſſoribus colantur uineta, ſeu bubus, eadem ſpatia, quæ inter ſulcos ſunt dicta, ſeruare debemus. Vltra uero tres pedes altius fodiendæ ſcrobes non ſunt, ne laborent frigore ſarmenta, quæ pangimus. Latera ſcrobibus æqualiter inciſa ſint, ne obliqua uitis ſaucietur altè nitentibus ferramentis cum foſſor incumbet. Paſtini uero, quod omne uerſabitur, trium, uel duorum ſemis pedum altitudine terra uniuerſa fodietur, in quo erit diligentia, ne crudum ſolum fraude occulta foſſor includat. Quam rem ſubinde cuſtos uirga, in qua prædictæ altitudinis modus deſignatus eſt, per ſpatia, quæ fodiuntur, exploret. Radices omnes, & purgamenta, maxime rubi, & filicis in ſummum regeri faciat. Quæ cura

in omni positionis genere, & ubique seruanda est.

De tabulis uinearum. TIT. XI.

Tabulas autem pro domini uoluntate, uel loci ratione faciemus, siue integrum iugerum continentes, seu medium, seu quartanariam tabulã, quæ quartam iugeri partem quadratam conficiet.

De mensura pastini. TIT. XII.

Mensura uerò pastini hæc est, ut in tabula quadrata iugerali, centeni octogeni pedes per singula latera dirigantur, qui in se multiplicati trecentas uigintiquatuor decempedas quadratas per spatium omne complebunt. secundum hunc numerum omnia quæ uolueris pastinare, discuties. Decem & octo enim decempedæ, decies & octies supputatæ, trecentas uigintiquatuor explebunt. Quo exemplo doceberis in maiore agro, uel minore mensuram. 41

De solo, & cælo, & loco pangendis uineis congruenti, & ea quæ illuc pertinet, disciplina.

TIT. XIII.

Sed solum uineis ponẽdis nec spissum sit nimis, nec resolutum, propius tamen resoluto: nec exile, nec lætissimum, tamen læto proximum: nec campestre, nec præceps, sed potius edito campo: nec siccum, nec uliginosum, modicæ tamen rosidum, nec salsum, nec amarum, quod uitium sapore corrupto uina contristat. Cælũ mediocris qualitatis, tepidum tamen magis quàm frigidum, siccum potius quàm nimis imbridum. Sed ante omnia uitis procellas, uentósque formidat. Ad pastinandum rudes agros potius eligamus, uel maxime siluestres. Vltima conditio est eius loci, in quo fuerunt uetusta uineta. Quòd si necessitas coegerit, prius multis arationibus exerceatur, ut abolitis

radicibus prioris uineæ, & omni earum carie, & squallore depulso, nouella uitis tutius possit induci. Tofus & alia duriora, ubi gelu relaxantur, & solibus, pulcherrimas uineas ferunt refrigeratis æstate radicibus & humore detento. Sed & soluta glarea, & calculosus ager, & mobiles lapides (si tamen hæc omnia glebis se pinguibus miscuerint) & silex, cui terra superposita est, quia frigidus est & humoris tenax, radices æstate sitire non patitur. Item loca, ad quæ de cacuminibus terra decurrit, uel ualles quas fluminum saturabit aggestio: sed hoc in ijs locis, quæ gelu & nebulis infecta esse non possunt.

42 *Argillosa terra commoda est, argilla autem sola grauiter inimica, & cætera, quæ in generalibus dixi. nam locus, qui misera uirgulta produxerit, uel uliginosus uel salsus, uel amarus, uel siticulosus, & aridus, reprobatur. Niger sabulo, & rubens utilis est, sed cui fortis terra permista est. Carbunculus, nisi stercoretur, macras uineas reddit. In rubrica difficilius comprehẽdunt, quamuis postea nutriantur. Sed hoc genus terræ operibus inimicum est, quia paruo humore nimis madescit, & paruo sole nimis durescit. At maxime utile solum est, quod inter omnes nimietates temperamentum tenebit, & raro proximum, quàm denso fuerit. Plagam cæli uinea spectare debet locis frigidis Meridianam, calidis Septentrionalem, tepidis Orientem, si tamen Austros uel Euros regio non habeat inimicos. Quòd si hoc est uitium, melius in Aquilonem uel Fauonium uineta dirigimus. Sed locus qui pastinandus est, prius impedimentis & omnibus elisis liberetur arboribus, ne pòst calcatu assiduo terra effossa solidetur. Si campus est, duobus semis pedibus pastinetur: si cliuus, tribus: collis præruptus quatuor, ne citius terra*

decurrat: uallis uerò duobus pedibus. Sed ager uliginosus, qui humores altius fossus eructat, sicut Rauennatis soli, non amplius quàm in pedem semis effodiatur. Illud experimentis assiduis comprehendi, uites melius prouenire, si uel statim fossae terrae, uel non lõge ante pangantur, cum tumor pastini nondum repetita soliditate subsedit. Haec quoque in faciendis sulcis, & scrobibus approbaui, maxime ubi mediocris est terra.

De lactuca, nasturtio, eruca, caulibus, allio, & ulpico serendis. TIT. XIIII.

Mense Ianuario lactuca serenda est, uel decembri, ut planta eius Februario transferatur. Itémque Februario seritur, ut possit Aprili mense transferri. Sed certum est eam toto anno bene seri, si locus sit laetus, stercoratus, irriguus. Antequã pangatur, radices eius resecemus aequa- 43
liter, & liquido fimo linamus: uel quae iam pactae sunt, nudatae laetamen accipiant. Amant solum subactum, pingue, humidum, stercoratum. Inter has herba manu eleuanda est, non sarculo. Latior fit, si rara ponatur, uel cũ producere incipiet caulem, eo leuiter inciso gleba prematur, aut testa. Candidae fieri putantur, si fluminis arena, uel litoris frequẽter spargatur in medias, & collectis ipsae folijs alligentur. Si uitio loci uel temporis, uel seminis cito lactuca durescit, planta eius auulsa, & denuo posita teneritudinem consequetur. Item multis seminibus condita nascetur, si caprini stercoris baccam subula subtiliter excauaueris, & in ea semen lactucae, nasturcij, ocymi, erucae radicis immiseris, & tunc inuolutam fimo baccam, terra optime culta, breui scrobe demerseris. Raphanus nititur in radicem. Caetera semina in summo. lactuca pariter mergente, prosiliunt, singulorum sapore seruato. Alij hoc

ita assequuntur: Auulsæ *lactucæ folia carpunt, quæ radicibus iuncta sunt, & in eisdem gradibus surculo punctis, præter raphanum, semina supradicta deponunt, ac fimo adlinunt.* Sic *obruta iterum lactuca prædictorum seminum caulibus ambietur. Lactuca dicta est, quòd abundantia lactis exuberet.* Hoc *mense nasturcium constat, & omni tempore esse ponendum, loco quali placebit, & cælo: fimum non desiderat: humorem quamuis diligat, tamen deesse non curat.* Si *cum lactuca seratur, nasci fertur egregiè.* Et *nunc, & mensibus quibus uolueris, & locis, erucam serere nil moreris.* Hoc *etiam mense caules, & toto anno seri possunt, sed melius alijs quibus adscriptum est.* Hoc *etiam mense allium, & ulpicum bene seritur, sed allio alba terra proficiet.*

De *pomis: sorbo, amygdalo, nuce, iuglande, & cæteris pomis.* TIT. XV.

Mense Ianuario, Februario, *&* Martio; *locis frigidis, calidis uerò* Octobri, *&* Nouembri *sorba seruntur e-*
44 *gregiè, ita ut matura in seminario ipsa poma pangantur.*
Ego expertus sum multas arbores ex pomis sponte progenitas, & in crescendo, & in ferendo extitisse felices. Plantas *etiam si quis ponere uoluerit, habebit arbitrium dūmodo calidis locis mense* Nouembri, *temperatis* Ianuario *uel* Februario, *frigidis* Martio *inclinante disponat.* Amat *loca humida, montana, & frigidis proxima, & solum pinguissimum: cuius indicium certissimum facit, si frequens ubicunque nascatur.* Planta *est transferenda robustior, scrobem desiderat altiorem, & spatia longiora, ut (quod illi maxime prodest) à uentis frequentibus agitata grandescat.* Si *uermes patietur infestos, qui in ea rufi, ac pilosi solent medullæ interna sectari, aliquos ex his sine arbo-*

ris iniuria detractos, uicino crememus incendio. Creduntur hoc genere, uel fugere, uel perire. Si minus ferre cœperit, tedæ cuneus eius radicibus inseratur, uel circa partem ultimam fossa facta, cumulo ingesti cineris adæquetur. Mense Aprili sorba inseruntur in se, in cydoneo, in spina alba, uel trunco, uel cortice. sorba seruantur hoc genere: Lecta duriora, ac posita, ubi mitescere cœperint, fictilibus usque ad plenum claudantur urceolis, gypso desuper tectis, & bipedanea scrobe loco sicco sub sole merguntur ore peruerso, & desuper spissius terra calcatur. Item secta per partes siccantur in sole, & seruantur in uasculis in hibernum. Cum uoluerimus uti, aqua feruenti macerata reuirescunt sapore iucundo. Aliqui cum pediculis suis uiridia lecta suspendunt locis opacis, & siccis. Item ex sorbis maturis, sicut ex pyris uinum fieri traditur, & acetum. Alij sorba in sapa asserunt diu posse seruari.

De amygdalo.

Amygdalus seritur Ianuario & Februario, item locis calidis Octobri & Nouembri, semine & plantis, quæ de maiori radice tolluntur. Sed in hoc genere arboris nihil utilius est quàm seminarium facere. Fodiemus ergo altam pede uno semis aream, in qua obruemus amygdala, non amplius quatuor digitis, ita ut acumina figamus in terra spatio inter se binorum pedum separata. Amant agrum durum, siccum, calculosum, cælum calidissimum, & quia maturè florere consueuerunt, ita statuendæ sunt, ut arbores ad meridiem spectent. Cum in seminario adoleuerint, relictis ibi quæ spatio sufficiant plantis, alias transferemus mense Februario. Sed ipsa amygdala ad ponendum, & noua legamus & grandia, quæ antequam 45

ponamus pridie mulsa aqua, ita ut ne nimis maceremus, ne germen extinguat ex multo melle mordacitas. Alij prius fimo liquido per triduum nuces eas macerant: deinde die, & nocte esse patiuntur in mulsa, sed quæ suspicionem tantum possit habere dulcedinis. Cum in seminario amygdala disponimus, si siccitas intercesserit, ter in mense rigemus, & herbis nascentibus circunfodiendo sæpe purgemus. Terra seminarij lætamen debet habere admistum. Spatia inter arbores uiginti, aut uigintiquinque pedum dedisse sufficiat. Putandæ sunt Nouembri mense, ut superflua, & arida, & densa tollamus. Seruandæ sunt à pecore, quia si rodantur, amarescunt. Circunfodi non debent quoties florent, quia inde flos eius excutitur. In uetustate plus affert. Si ferax non est, tædæ cuneum terebrata radice mergamus, uel silicem sic inseramus, ut libro tegente claudatur. Locis frigidis, ubi metus est de pruina, Martialis dicit hoc remedio subueniri: Antequam floreant radices nudantur, & albi lapides minutissimi misti arenis congeruntur, & ubi iam tempus uidebitur, ut debeant germinare, effossi iterum
46 *lapides submouentur. Teneras nuces amygdalus creabit (ut dicit) si ante florem radicibus ablaqueatis per dies aliquot calida aqua ingeratur. Ex amaris dulces fiunt, si circunfosso stipite tribus digitis à radice fiat cauerna, per quam noxium desudet humorem, uel medius truncus terebretur, & cuneus ligni melle oblitus imprimatur, uel si circa radices suillum stercus affundas. Amygdala ad legendum maturitatem fatentur, cum fuerint spoliata corticibus. Hæc sine cura hominis seruantur in longum. Si difficulter corium dimittent, paleis obruta continuo relaxabunt. Item decoriata, si aqua marina laue-*

mus, aut salsa, & candida fiunt, & plurimum durant. Mense Decembri uel Ianuario, circa Idus amygdalus inseritur: locis uerò frigidis, & Februario. Si tamen surculos condias antequam germinent, utiles sunt, qui de summitate sumuntur. Inseruntur & sub cortice, & in trunco. Inserũtur in se, & in persico. Græci asserunt nasci amygdala scripta, si aperta testa nucleum sanum tollas, & in eo quodlibet scribas, & iterum luto & porcino stercore inuolutum reponas.

De nuce iuglande. TIT. XVI.

Nucem iuglandem seremus extremo Ianuario, uel Februario. Amat loca montana humida, & frigida, plerunque lapidosa. potest tamen, & locis temperatis iuuante humore nutriri. Serenda est nucibus suis eo more, quo & amygdala seruntur, & iisdem mensibus. Sed quas Nouembri mense disponis, aliquatenus in sole siccabis, ut exsiccetur noxium uirus humoris. Quas uerò mense Ianuario, uel Februario positurus es, aqua simplici pridie macerabis. Ponemus autem transuersas, ut latus, id est carina ipsa, figatur in terra. Cacumen ipsum, cum ponimus nucem, in Aquilonis partem dirigemus. Lapis subter, uel testa ponenda est, ut radicem, non simplicet, sed repercussa respergat. Lætior fiet, si sæpius transfe- 47
ratur. In frigidis locis bima, in calidis trima transferri debet. Radices plantarum (sicut in aliis arboribus solemus) in hoc genere resecare non debes. Fimo bubulo ima planta tingenda est, sed melius cinis aspergatur in scrobibus, ne calore stercoris aduratur: nam cinis creditur uel corticis teneritudinem procurare, uel fructuum densitatem afferre. Altis scrobibus delectatur pro arboris magnitudine; & desiderat interualla maiora, quia stillicidiis foliorum su-

orum proximis, uel ſui generis nocebit arboribus. Debet *aliquando circunfodi, ne caua fiat uitio ſenectutis: quæ ſi uitietur, canalis longus à ſummo trunco ad imum debet excudi: ſic beneficio ſolis, & uenti dureſcunt, quæ in putredinem tranſibant.* Si *dura nux erit, uel nodoſa, cortex circuncidendus erit, ut uitium mali deducat humoris.* Alij *radicum ſumma præcidunt. alij terebratæ radici palum de buxo imprimunt, uel cuprinum clauum, uel ferreum.* Si Tarentinam *facere uolueris, ſolam nucis carnem lana propter formicas obuolutam in ſeminario debebis obruere.* Si Tarentem *iam in hoc genus uelis mutare, lixiuo per annum continuum ter rigabis in menſe.* Cortex *in nuce dimiſſus, maturitatis indicium eſt, qualis debet & poni.* Nuces *ſeruantur uel paleis obrutæ, uel arena, uel folijs ſuis aridis, uel arca ex ligno ſuo facta incluſæ, uel cæpis miſtæ, quibus hanc uiciſſitudinem reddunt, ut eis acredinem tollant.* Martialis *aſſerit, & expertum ſe ait, uirides nuces tantum liberas putaminibus ſuis melle demergi, & poſt annum uirides eſſe, & ipſum mel ita medicabile fieri, ut ex eo facta potio arterias curet, & fauces.* Inſeritur, *ut plerique aſſerunt menſe* Februario *in arbuto, ſed melius in trunco: ut alij, & in pruno, & in ſe.*

De *alijs pomis quæ maxime per alios menſes ſeruntur.*

48 Hoc *menſe tuberes inſeruntur cydoneo.* Nunc *locis temperatis perſicorum oſſa ponuntur.* Et *inſeritur eadem perſicus in ſe, in amygdalo, & in pruno: ſed pruno armenia inſeremus & præcoqua.* Nunc *etiam prunus inſerenda eſt antè quàm gumminet, in ſe, & in perſico.* Et *ceraſus opportune inſeretur agreſtis.*

De signandis animalibus, & lardi, & pernarum cõfectione, & echini, & rapis. TIT. XVII.

Hoc mense (sicut Columella dicit) maturi agni, & animalia omnia minora, atque maiora charactere signentur. Hoc tempore lardi, echini salsi, raporum condiendorum, & pernarum iusta confectio est.

De oleo myrtino. TIT. XVIII.

Hoc mense ex baccis myrti oleum conficies hoc modo: Vnciam foliorum per olei libram unam mittes, & per uncias X uini ueteris sliptici heminam, & cum oleo bullire facies. Ideirco autem uino respargentur folia, ne frigantur ante quàm decoquantur.

De uino myrtite. TIT. XIX.

Item eisdem baccis uinum myrtite sic facies: In uini ueteris sextarijs urbicis X mittis grana myrti confracta sextarios urbicos III, quæ sint decem & nouem diebus insusa. Postea expressis myrti granis colabis, & in eo uino medium croci scrupulum, & folij unum scrupulum mittis, & ex mellis optimi decem libris omnia temperabis.

De oleo laurino. TIT. XX.

Item ex lauri baccis oleum conficietur hoc modo: Lauri baccas quamplurimas, & maturitate turgentes in aqua calida bullire facies, & ubi diu ferbuerint, olei, quod ex se dimiserint, supernatantis undam pennis leuiter cogentibus in uasa transfundes.

De oleo lentiscino. TIT. XXI. 49

Lentisci ni etiam olei matura confectio est, quæ fit taliter: Grana matura lentisci quamplurima colligis, & una die ac nocte supra se aceruata esse patieris. Deinde sportam granis eisdem plenam cuicunque uasculo superponis & calida adiecta colabis, & exprimes. Tunc ex eo humo

re, qui defluxerit, supernatans oleum lentiscinum sicut laurinum colligetur. Memento autem (ne rigore possit astringi) aquam calidam saepe suffundere.

De gallinarum partu. TIT. XXII.

Gallinarum partus foecunditatem repetit hoc mense post brumalem quietem, & incipiunt ad educandos pullos oua supponi.

De caedenda materie. TIT. XXIII.

Hoc etiam mense caedenda materia est ad fabricam, cum luna decrescit, & ridicae, uel pali faciendi.

De horis. TIT. XXIIII.

Hic mensis in horarum spatio cum Decembri mense conuenit, quarum sic mensura colligitur.

Hora	I.	pedes	XXIX.
Hora	II.	pedes	XIX.
Hora	III.	pedes	XV.
Hora	IIII.	pedes	XII.
Hora	V.	pedes	X.
Hora	VI.	pedes	IX.
Hora	VII.	pedes	X.
Hora	VIII.	pedes	XII.
Hora	IX.	pedes	XV.
Hora	X.	pedes	XIX.
Hora	XI.	pedes	XXIX.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER TERTIVS.

De pratis seruandis, & lætamine saturandis.
TIT. I.

FEBRVARIO *mense locis temperatis prata incipient custodiri, quæ prius (si macra sunt) sparso lætamine saturentur, quod eijciendū est luna crescente. Quanto recentius fuerit, tanto plus nutriendis herbis ualebit, quod à superiore parte fundetur, ut succus eius per totum possit elabi.*

De proscindendis collibus. TIT. II.

Locis tepidis, aut si clemens tempus, & siccum fuerit, colles pingues uel hoc mense proscinde.

Da satione trimestri. TIT. III.

Hoc *mense serendum omne trimestrium genus.*

De serenda lenticula, item cicercula.
TIT. IIII.

Hoc *etiam mense lenticulam seres solo tenui, & resoluto, uel etiam pingui, sed sicco maxime, quia luxuria, & humore corrumpitur. usque ad duodecimam lunam bene seminatur, quæ, ut cito exeat, atque grandescat, prius cum fimi ariditate miscenda est, atque ubi ita requieuerit quatuor, aut quinque diebus, tunc spargitur.* Iugerum *modij unius semen implebit.* Hoc *etiam mense cicercula seritur, loco, & modo, quo antè descripsi.*

De serendo cannabo. TIT. V.

Hoc *mense ultimo cannabum seres terra pingui, stercorata, rigua, uel plana, atque humida, & altius subacta.* In

51 uno pede quadrato ſex eiuſdem ſeminis grana ponuntur.

De agris medicæ parandis. TIT. VI.

Nunc ager qui accepturus eſt medicam (de cuius natura, cum erit ſerenda, dicemus) iterandus eſt, & purgatis lapidibus, diligenter occandus. Et circa Martias Cal ſubacto ſicut in hortis ſolo, formandæ ſunt areæ latæ pedibus X, lõgæ pedib' quinquaginta, ita ut eis aqua miniſtretur, & facilè poſſint ex utraque parte runcari. Tũc iniecto antiquo ſtercore in Aprilem menſem reſeruentur paratæ.

De eruo ſerendo. TIT. VII.

Hoc menſe toto eruum adhuc ſeri poteſt, quia Martio ſerendum non eſt, ne paſtu ſuo pecoribus noceat, & boues reddat inſanos.

De curandis uitibus, & arboribus, & ordeo gallatico ſerendo. TIT. VIII.

Nunc pomis, & uitibus uetus urina ſi affundatur, & numero fructuum præſtat, & formæ: cui proderit, ut amurcam miſceamus inſulſam maxime in oleis: ſed hoc frigidioribus diebus ante quàm feruor incipiat. Etiam nunc ordeum gallaticum, quod graue, & candidum eſt, ſeretur locis frigidis circa Martias Calendas.

De ponendis uineis paſtino, uel ſcrobibus, aut ſulcis, & omni, quæ illuc pertinet, diſciplina. TIT. IX.

Hoc menſe omnia genera paſtinati ſoli, ſeu ſulci, ſeu ſcrobes uitibus compleantur. Natura autem uitis cælum omne, ſolúmque ſuſtentat, ſi genera conuenienter aptentur. Plano igitur loco ſtatues uitem, cuius genus nebulas ſuſtinet, & pruinas: collibus, quòd ſiccitatem durat, & uentos. Pingui agro graciles, atque infœcundas: macro feraces, &
52 ſolidas: denſo ualidas, atque frondoſas: frigido, & nebulo-

so, quæ hiemem celeri maturitate præueniunt, aut quæ duris acinis inter caligines securius florent: uentoso stabiles, & tenaces: calido grani tenerioris, & humidi: sicco eas, quæ pluuias ferre non possunt. & ne multa dicamus, eligenda sunt genera, quæ professione uitiorum suorum contraria loca diligunt ijs, in quibus durare non poterunt. Placida sanè regio, & serena tutò genus omne suscipiet. Vitium genera numerare non attinet, sed notum est maiores uuas pulchræ speciei, grani callosi, & siccioris ad mensam: feracissimas uerò, & cutis tenerioris, & sapore nobiles, & maxime quæ citius deflorescunt, uindemijs esse seruandas. Loca naturam plerisque uitibus mutant. Solæ amineæ ubicunque sint, uinum pulcherrimum reddunt. Calidum statum potius quàm frigidum sustinebunt. De pingui ad macrum transire non possunt, nisi stercus adiuuerit. Harum duo genera sunt, maior, & minor. sed minor melius deflorescit, & citius, internodijs minoribus, & grano breuiore. Si arbori applicetur, pinguem terram: si colatur in ordines, mediocrem desiderat. Imbres contemnit, & uentos: nam maior sæpe uitiatur in flore. Sunt & apianæ præcipuæ. Satis est genera ista dixisse: industrius uir probata deligat, & terris talibus mandet, quæ imitari eas possint, unde sumuntur: sic merita sua quæque seruabit. Sed uitem, uel arborem melius erit de exili ad pinguem transferre. nam si à pingui terra ad solum exile trãsierint, utiles esse non poterũt. Eligenda sunt sarmenta, quæ pangimus de uite media, neque de summa, neque de infima, quinque uel sex gemmarum spatio, à ueteri procidentia, quia non facilè degenerant, quæ de locis talibus transferuntur. Sumantur autem de uite fœcunda, neque putemus brachia esse fertilia, quæ uuas singulas, aut binas 53

producunt, sed quæ multa ubertate curuantur. nã potest ferax uitis feraciores in se habere materias. Erit & hoc signum fertilitatis, si de duro aliquo loco fructum citabit, si fœtu impleuerit ramulos ex ima parte surgentes. Sed hoc signis positis per uindemias est notandũ. Ad pangendum, nouellus palmes debet eligi, duri in se nihil habens, & ueteris sarmenti, quia hoc putrescente sæpe corrumpitur. Sũma flagella repudiemus, ac surculos, qui licet bono loco nati sint, tamen feracitate caruerunt. Pãpinarius, qui de duro nascitur, etiam si attulerit fructus, pro frugifero non est ponendus: in suo enim loco fœcundatur à matre, translatus uerò tenet sterilitatis uitium, quod nascendi conditione suscepit. Caput sarmenti, cum deponitur, torquendũ nõ est, nec aliquo modo uexandum, nec demersa penitus fœcundiore parte, quòd sterili proximum est, supra terram relinquatur: deinde quoniam ipsa tortura uexatio est, & pars ea, de qua radix futura præsumitur, iniuriæ nulli subijcienda est, cum qua contendere cogatur antè, quàm teneat. Ponendæ sunt uites placidis diebus, ac tepidis. curãdũmque ne sarmenta sole urantur, aut uento, sed uel statim ponantur, uel obruta reseruentur. Hoc mense, ac deinceps toto uere, uinea ponenda est regionibus frigidis, pruinosis, pinguibus campis, & humidis prouincijs. Sit autem mensura sarmenti cubitus unus. Vbi pinguis est natura terrarum, maiora inter uites spatia relinquemus: ubi exilis, angusta. Nonnulli itaq; in ijs uitibus, quas toto solo pastinato disponunt, ternos pedes inter singulas uites quoquouersus dimittunt. Sed hoc genere diuisionis in iugerali tabula pãgentur tria millia tricenta uicena una sarmenta. Quòd si duos semis pedes inter uites relinqui placuerit, in eadem tabula ponentur inter uites quatuor millia septingentæ quinquagin

ta tres. Sed *ad ponendum utemur hoc ordine: Lineam, seruatis ijs spatijs, quæ placuerit custodire, candidis signis, uel quibuscunque notabimus: tunc tensa per tabulam linea, in eis locis surculos, uel calamos figemus, ubi unaquæque uitis uentura est.* Ita *spatium totius tabulæ surculis complebitur ad numerū uitiū futurarū: atque is qui panctурus est proiecta circa surculos sarmēta sine ullo errore deponet.* Præ*terea non est uno genere uitium omne pastinum conferendum, ne annus iniquus generi spem uindemiæ totius extinguat.* Et *ideo quatuor, aut quinque eximij generis sarmenta pangemus: sed maxime expediet genera tabulatim disponi, & decimanis diuidi, nisi deterreat operis difficultas: quòd si est uetus uinea, singulorum generum surculis tabulatim poterimus inserere: & facilè hoc genus colēdi, quod est pulchrum, atque utile, consequemur.* Ita *& maturitatis, & floris tempora, quæ in uite diuersa sunt, suis temporibus opportunius obtinere poterimus.* Nec *paruo constabit, si legatur maturitas cum acerbitate, dispēdium, cum unius tem pestiuam uindemiam sequi, sit permista cruditate uitiosum, & alterius seras maturitates expectare damnificum.* Huic *commodo adijcitur, quòd pro generū diuersitate per gradus accedente uindemia minor operarum numerus eam poterit expedire, & generatim condere, ac melius puros sapores, sine luctamine alterius generis unaquæque uina seruare.* Hoc *si difficile uidebitur, nō alias simul conferas, quàm quæ & sapore, & flore, & maturitate conueniunt.* Sed *hæc in pastinis, uel sulcis ratio erit, in scrobibus uerò per angulos* IIII *sarmēta deponis.* Sed *(ut asserit* Columella *) uinaceam stercori mistam simul sparges, & si exile solum fuerit, pinguem terram scrobi inferes, uel aliunde portatam.* Cum *uerò plantam, uel malleolum* 55

disponimus, modicè humido solo, sed potius arido, quam lu toso duabus gemmis supra terram relictis, sarmenta ponemus obliqua, & sic facilius comprehendent.

De arbustiuis uitibus, & plantis arborum uitiferarum. TIT. X.

Quòd si arbustũ te habere delectat, plãtam generosæ uitis prius in seminario nutrire debebis, ut inde radicata transferatur ad scrobem, cui arbor iniuncta est. Seminarium uerò dicimus æquè fossam tabulam pedum duorum semis altitudine. In hac, quam pro numero ponendarũ uitium, uel qualiũcunque plantarũ protendis, aut contrahis, breuissimo spatio distantia inter se sarmenta depones. si uallis, aut humectus est campus, trium gemmarum exceptis minutis, quas habebit inferius. & ubi conualuerint, hinc post bienniũ radicatas uites, uel arbusculas transferas: quas cũ depones in scrobe, ad singulas materias rediges, putatis omnibus, quæ scabra sunt, curtatis etiã radicibus, si quas potueris inuenire uexatas. In scrobe autem ad arbustum faciendum duas radicatas uites deponis, hoc ser uans, ne se in radice contingant: sed lapides quinum propè librarum medios in utranque constitues, & ipsas uites ad scrobis latera discreta coniũges. Mago asserit, scrobem non primo anno esse complendam, sed subinde coæquandam, quæ res uitem faciet altius fundare radices. sed hoc aridis prouincijs fortè conueniet, humidis autem sata putrescẽt recepto humore, nisi statim terra cumuletur. Sed ar busta qui faciet, plantas arborũ de his generibus ponat, si agro suppetit abundãtia, populo, ulmo, fraxino in montanis, & asperis in quibus ulmus minus læta est. Hàs etiam Columella dicit seminario debere nutriri. Mihi uidetur,

56 *quòd nulla prouincia sit, quæ non ex his quancunque spõte*

producat. Plantas etiã maiores de locis quibuscunque trãslatas, uel eorũ generum truncos radicatos hoc tempore circa scrobẽ uitis oportere constitui. Sed si ager frumentarius fuerit, ubi arbusta disponis, quadragenos pedes inter arbores relinque, ut seri possit, in exili autem uicenos. In scrobe uerò uitis ab arbore sua sesquipedis spatio distare debebit. Nam uitis multum subiecta arbori, incremento arboris opprimetur, caueis etiam munienda est aduersum pecoris appetentis iniurias, & arbori suæ protinus alliganda. Est & aliud de transferenda ex arbusto uite compendium: Fit ex uimine parua corbicula, quæ mensura pedis, uel aliquãto minus circini spatio possit amplecti. Hæc ad arborem, cui uitis inhæret, fertur, & in fundi media parte pertunditur, quo sarmento uirgam possit admittere. Inducto itaque sarmento uitis eius, de qua transferre disponis, corbicula ipsa ex aliqua arboris parte suspenditur, & uina terra repletur, ut sarmentũ terra possit includi, quod sarmentum prius intorquetur. Ita exacto annui temporis spatio, sarmentũ, quod clausum est, radices creabit intra prædictam corbiculam. Tunc sub fundo corbis incisum radicatum sarmentum cum ipsa corbe portabitur ad locũ quem uitibus arbustiuis destinabis implere, ibique obruetur circa arboris maritãdæ radices. Hoc genere quantum uolueris numerũ uitium transferes sine ambiguitate prehendendi.

De uineis prouincialibus. TIT. XI.

Vineæ in prouincijs multis generibus fiunt: sed optimum genus est, ubi uitis uelut arbuscula stat breui crure fundata. Hæc primo calamo iuuatur, donec solidetur: sed altior sesquipede esse nõ debet: ubi robusta fuerit, sola consistet. Aliud genus est, in quo cannis pluribus circa dispositis, ipsa uitis per cannas sarmentis ligatis in orbiculos

flectitur se sequentes. Vltimæ positionis uitis est, quæ per terram proiecta discumbit. Hæ omnes & scrobibus ponuntur, & sulcis.

De *putandis uineis communibus, altis, uel humilibus.* TIT. XII.

Hoc *mense locis frigidis aliquatenus, & temperatis uitiũ iusta putatio est.* Sed *ubi multæ sunt uineæ, diuidantur, & pars earum, quæ* Septentrionem *respiciet, uerno putetur. alia pars aduersa clementioribus plagis, recidatur autũno.* Sed *in putatione sẽper nitamur, ut uitis fiat in crure robustior, neue debili uiticulæ duo duramẽta seruemus.* Auferẽda *sunt lata, intorta, debilia, malis locis nata sarmẽta.* Focaneus *etiã, qui inter duo brachia medius nascitur, debet abradi: quia si pinguitudine sua brachiũ quodcunque proximũ debilitauerit, illi deciso ipse succedat.* Erit *tamen optimi putatoris, inferius sarmentum, quod bono loco natũ fuerit, reparãdæ uitis causa semper tueri, & ad unam, uel duas gemmas relinquere.* In *locis clemẽtioribus altius uitem licebit expãdere: in exilibus, aut æstuosis, aut decliuibus, aut procellosis humilior est habẽda. locis pinguibus, singulis brachijs uitium bina flagella dimitte.* Sed *erit sapientis æstimare uim uitis. nam quæ altius tollitur, & fœcunda est, plus quàm octo palmites habere nõ debet, ita ut conseruemus semper in inferiore parte custodẽ. Circa crus quicquid nascitur, amputandum est, si non desideret uinea reuocari: quòd si truncus uitis sole, aut pluuijs, aut noxijs animalibus est cauatus, purgamus quicquid est mortuum, plagásque eas amurca linimus, & terra: quod proderit aduersum prædicta. Cortex etiam recisus, & pendens à uite tollatur: quæ res minorem fœcem reddit in uino. Muscus radatur ubicúque repertus. Sed plagæ, quas in duro uitis ac-*

cipiet, obliquæ, & rotundæ esse debebunt. Decisis: sicut supra dixi, male natis omnibus, & ueteribus, nouellos, & fructuarios serua. Vngues etiam custodum siccos, & annotinos recide, & omnia, quæ uetera, uel scabra reperies. Illæ, quæ altius coluntur, ut in iugo, uel pergula, ubi quatuor pedibus supra terrã leuatæ steterint, quaterna brachia habeant. Si macra uitis erit, in singulis brachijs singula flagella dimittimus: si pinguis, bina. sed prouidendum, ne in ima parte sint sarmenta, quæ seruas. quod cum fit, uitis, tanquam si fulgore tangatur, arescit. Relinquẽda sunt sarmenta neque circa durum, neque in summo: quia hæc uelut pampinaria minus afferunt, illa uitẽ nimietate fœtus onerãt, & lõgius ducunt. Quare in medio loco seruanda sunt, quæ tuemur. Plaga non iuxta gemmam, sed aliquanto superius fiat, & euertatur à gemma propter lacrymam defluentem. 58

De putatione arbusti. TIT. XIII.

Vitis, quæ in arbore collocatur, prima eius materia ad secundam, uel tertiam gemmam præcidatur. Deinde omnibus annis aliquid per ramos crescere subinde patiamur, unam materiã semper ad cacumẽ arboris dirigentes. Sed qui fructũ uolũt maximũ, materias plures per ramos submittũt. qui uinum melius, sarmẽta in cacumen extendũt. Fortioribus ramis arborum plures materiæ, debilioribus imponendæ sunt pauciores. Putãdi autem ratio talis est, ut & uetera sarmẽta, quibus primi anni fructus pepẽdit, omnia recidãtur, & noua circũcisis capreolis, & ramulis inutilibus dimittantur. Sed prouidẽdũ est, omnibus annis uitẽ resolui, ac religari, quia refrigeratur. Ita formãdi sunt rami arborum uitiferarũ, ne alter sub alterius linea dirigatur: sed loco pingui ulmus à terra octo pedibus,

59 *gracili uerò ſeptem ſine ramo relinquenda eſt. In ſolo roſido, & nebuloſo rami arboris uitiferæ in orientem, & occidentem putatione dirigantur, ut latera uacua ſolis mẽbra totius uitis oſtendant. Agendū eſt autem, ut uitis ſpiſſa non ſit in arbore, & deficientibus primis arboribus ſubſtituendæ ſunt aliæ. In loco cliuoſo humilius rami arborum ſeruandi ſunt: in plano & uliginoſo, altius. Palmites ad arborẽ non duro uimine ligentur, ne eos uinculum recidat, aut atterat. Hoc autem noueris, quia palmes, quod extra ligaturam pendens habuerit, fructum induet: quod infra ligaturam, materiæ ſequentis annis deputabit.*

De prouincialibus uineis putandis. TIT. XIIII.

Vites, quas prouinciali more uelut arbuſculas ſtare dixi, ſi inſtituere uelis, ramos à quatuor partibus his relinques, & in eis brachij ſarmenta pro uitis poſſibilitate ſeruabis. Vites autem, quæ cannis in orbem cinguntur, ſic putentur, quemadmodum eæ, quæ nituntur ridicis, aut palis. Illæ uerò quæ ſine adminiculis iacẽt, quod pro ſola indigentia faciendum eſt, uel neceſſitate prouinciæ, primo anno duas gemmas, deinde plures habebunt. Sed huius generis uinea ſtrictius eſt putanda.

De nouellæ uitis putatione. TIT. XV.

Nouellam uitem Columella dicit à primo anno ad unam materiam eſſe formandam, nec recidendam totam, ſicut Italiæ conſuetudo eſt. Anno ſecundo expleto, quia uel intereant uites in totum reciſæ, uel infœcunda ſarmenta producant, quæ amputato capite uelut pampinaria de duro coguntur exire, quare iuxta ipſam commiſſuram ueteris ſarmenti, unam, uel duas gemmas cenſemus relinquendas: quod eſt meritò in uiticula fortiore ſeruandū, & ſa-

nè excipiendā calamis nouellā, uel exiguis palis, ut tertio anno robuſtiores poſſit accipere. Nam quadrima nouella, 60
ubi lætum ſolum eſt, tres materias merito nutrire cogetur. Statim poſt putationem ſarmenta deciſa à uineis, & rubi, & impedimentum foſſoris omne tollatur.

De propaginibus. TIT. XVI.

Hoc etiam menſe propagandæ ſunt uites: ſed uetus, et exeſa uinea, cuius duramenta longe proceſſerunt, ut Columella dicit, mergis melius reparabitur, quàm ſi infoſſione totius corporis obruatur, quod agricolis certum eſt diſplicere. Mergum dicimus, quoties uelut arcus ſupra terram relinquitur, alia parte uitis infoſſa. Nā (ut ait Columella) cum totæ ſtratæ ſunt, plurimis radicibus totius corporis fatigantur. Mergi uerò poſt bienniū reciduntur in ea parte, quæ ſuprà eſt, & in loco iuſtas uites relinquunt. Sed (ut agricolæ aſſerunt) poſt biennium ſi recidas, plerūque infirmas habent radices, & repentè ſimul pereunt.

De inſitionibus. TIT. XVII.

Hoc menſe calidis, & apricis locis optimè celebratur inſitio, quæ fit tribus generibus. Sed ex his duo nunc fieri poſſunt, tertium reſeruatur æſtati. Sunt autem genera inſerendi hæc, aut ſub cortice, aut in trunco, aut emplaſtro. Inſeremus ergo ſic: Arborem uel ramum, in loco qui nitidus eſt, & ſine cicatrice, ſerra recidemus non læſo cortice. Poſt ſerraturam, plagam ferramentis acutis incidamus. Inde quaſi cuneum tenuem ferreum, uel oſſeum, maxime leoninum, inter corticem, & lignum tribus propè digitis conſideranter deponimus, ne corticis faſcia diſſipetur, & in eum modum ſubducto cuneo, ſtatim ſurculum mergimus una parte deciſū ſalua medulla, & cortice partis alterius, qui ſupra arborē ſex, uel octo digitis emineat.

Duos,uel tres,uel plures ſurculos pro trunci qualitate cō-
61 ſtituimus: quaternis digitis, uel amplius inter eos ſpatiū
relinquimus: tūc iunco,aut ulmo,aut uimine ſtringimus,
& ſupra lutum muſco tectum ponemus, ac ligabimus, ut
quatuor digitis ſuprà lutum poſſit ſurculus eminere. Ple-
roſque delectat ſtrictum primo ſectæ arboris truncum
uinculis arctioribus in medio findere, & ibi ſurculos ex
utraque parte raſos in modū cunei, ut integra ſit medul-
la,demergere,præmiſſo antè cuneolo,quo ſubducto,depoſi
tus ſurculus redeunte in plagam materia, poſſit aſtringi.
Sed hoc utrunque genus uernum eſt, & fit creſcente luna
ubi incipit gemma arborum turgeſcere.Surculi autem,qui
inſerendi ſunt,ſint nouelli,fertiles,nodoſi,de nouo nati,ab
Orientali arboris parte deciſi,craſſitudine digiti minoris,
biſurci,uel triſurci, gemmis pluribus uberati. Si arborem
minorem deſiderabis inſerere, in qua ſine dubio meliora
incrementa proueniunt,circa terram ſecato:& quod me-
lius eſt,ſurculos inter lignū,corticémq; depone,tunc ſtrin-
ge.Quidam raſum ex utraque parte ſurculum conueni-
entē ſolididati arboris inſerendæ ſic in medio deponunt,
ut cortex ſurculi undique cortici arboris reddatur æqua-
lis. Sed in nouella arbore terra mota uſque ad ipſum in-
ſitum colligatur, quæ res eam à uento, & calore defen-
det. Mihi aſſeruit diligens agricola,omne inſitum ſine du
bio comprehendere, ſi depoſitis ſurculis uiſcum non tem
peratum in ipſa plaga pariter mergamus, quaſi gluti-
no quodam ſuccos materiæ utriuſque miſturum. De em-
plaſtratione ſuo menſe dicemus . Quartum genus Colu-
mella ſic retulit.Gallica terebra uſque ad medullam ar-
borem perforandam,plaga interius leuiter inclinata. ibi
educto omni ſcobe, uitem, uel ramum ad modum fira-

minis impressi delibratum, succidum tamen, & humentẽ strictè imprimi, una aut duabus gemmis foris relictis. tũc 62
argilla, & musco locum diligenter operiri. ita & uites in ulmo inseri posse commissas. Hispanus quidam mihi hoc genus nouæ insitionis ostendit, quod ex persico se asserebat expertum. Salicis ramũ brachij crassitudine, solidum, lõgum, cubitis duobus, aut melius terebrari iussit in medio, & plantam persici in eodem loco in quo consistit, spoliatam ramis omnibus, solo capite relicto per ipsum saligni manubrij foramen induci: tunc eundem salicis ramũ terræ capite utroque demerso, in arcus similitudinem debere curuari, foramen luto, musco, uinculis stringi: anno deinde exempto, ubi infra medullam salicis caput plãtæ sic cohæserit, ut unitas sit ex duobus mista corporibus, plantam subter incidi, atque transferri, & aggerari terrã, quæ arcum salicis cum persici cacumine possit operire: hinc persici poma sine ossibus nasci: sed hoc locis humidis cõuenire, uel riguis, & salices aquationibus adiuuandas, ut & natura ligni uigeat, quæ delectatur humore, & superfluentem copiam succi germinibus ministret alienis.

De instituendis oliuetis. TIT. XVIII.

Hoc mense locis temperatis instituemus oliueta, quæ uel pastinis conserenda sunt, ut extremas circa decimanũ tabulas cingant, uel suum locum tenebunt. Si ponuntur in pastino, radicatæ plãtæ decisis capitibus, & brachijs, & in truncum redactæ usque ad mensurã cubiti unius, & palmi fermento terræ fossæ defigantur, locum palo antea deprimente ordei grana subteriaciãtur, & amputetur ijs quicquid putridi inuentum fuerit, aut arentis, & tunc amputata capita luto uelentur, & musco, ulmeis uinculis, uel tenacibus, quibuscunque constricta. Sed maximũ

beneficium est, ut proficiat incremento, si rubrica partes
notentur, quibus obuersæ steterunt, & contra eas simili
63 *ratione ponantur. Sint à se discretæ pedibus quindecim,*
uel uiginti. Omnis subinde circa eas herba uellatur : &
quoties imber se infuderit, breuissimis, ac frequentissimus
fossionibus solicitentur. & subinde ducta à trunco terra,
atque permista in aliquanto altiores cumulos congeratur.
Quòd si oliuetum suo loco facere uolueris, hæc genera ter
rarum sequêris: Terram, *cui mista sit glarea, aut cretam*
sabulonis coniunctione resolutam, aut pinguẽ sabulonem,
aut terram naturæ densioris, & humidæ. Creta *figuli o-*
mnino repudianda est, & uliginosa, & in qua semper hu
mor assistit, & sabulo macer, & nuda glarea : quanuis
enim comprehendat, non conualescat . Potest *fieri & ubi*
arbutus, aut ilex steterat. nam cerrus, & æsculus excisa
radices noxius relinquit, quarum uirus oleam necat. Lo-
cis æstuosis, Septentrionali *colle: frigidis,* Meridiano *gau-*
det. Medijs *cliuis delectatur .* Neque *imum locum, neque*
arduum patitur, magis modicos cliuos diligit, sicut est re-
gio Sabina, *uel* Bætica. Baccarum *genus numerosum est,*
& plurium uocabulorum, sicut Pausia, Orchis, Radius,
Sergia, Licinia, Cominia, *& cæteræ, quas nominare non*
attinet. Pausia *tamen oleum, quod reddit, dum uiride est,*
optimum est, sed cito uetustate corrumpitur. Optimum Lici
nia dat, plurimum Sergia. Sed *de his hæc generaliter præ*
cepisse sufficiet, maiores baccas cibo, minores oleo profutu-
ras. Si *frumentarius ager est, quẽ conserimus oliueto, qua-*
dragenis inter se pedibus distent : si macer, uicenis quin-
nis. Melius *faciemus, si ordines in* Fauonium *dirigamus.*
Cum *deponentur, in scrobes siccas constituantur quater-*
nis pedibus fossas. Glarea *etiam, ubi lapides defuerint,*

misceatur, & stercus. Si clausus locus est, modicæ supra terram, quæ ponuntur, emineant. Si pecora formidantur, altiores trunci esse debebunt. In siccis uerò prouincijs cum pluuiæ desunt, rigare conueniet. Si prouincia indiget oli- 64
uetis, & non est unde planta sumatur, seminarium faciendum est, id est tabula effossa, sicut superius dixi, ut ibi (sicut Columella dicit) rami serra masi in modum sesquipedalem deponantur. Inde post quinquennium poterit ualida planta transferri, & locis frigidis hoc mense plantari. Scio plerósque, quod facilius, atque utilius est, radices olearum, quæ in siluis plerunque sunt, aut in locis desertis, in cubitalem mensuram recisas, aut in seminario, si placuerit, aut in oliueto solere disponere, & admistione stercoris adiuuare. Quare proueniet, ut ex unius arboris radicibus numerosa planta nascatur.

De pomiferis, & spatijs earum generale præceptum. TIT. XIX.

Etiam pomiferas arbores possumus in pastinis à Septētrionali regione disponere, de quibus sigillatim dicemus, quæ specialiter sunt tenenda. Nam pomus eadem conuenit terra, quæ uitibus. Scrobes autem maiores facies, ut materiæ prosit, & fructui. Si pomarium facies, inter ordines tricenos pedes relinques. Plantas statues radicatas, quod est melius: sed seruabis, ne cacumina, aut manu fracta, aut erosa non crescant. Vnumquenque ordinem suo generi deputabis, ne infirmæ à ualentioribus opprimantur. Plantas similiter notabimus, ut ipsis, quibus steterant cardinibus opponamus. De cliuo sicco, & exili, in planum, pinguem, & humidum transferemus. Si truncos ponere uolueris, supra terram propè tribus pedibus erigantur. Vbi duas in una scrobe plantas deponis, cauendum est, ne se

contingunt. nam uermibus interibunt. Sed (ut Columella dicit) feraciores sunt, quæ seminibus, hoc est nucibus suis, quàm quæ plantis ponuntur, aut ramis. Vbi regio sicior est, aquationibus adiuuentur.

65 De fodiendis, palandis, & ligandis uitibus, uel lætandis arboribus, & plantis circumfodiendis. TIT. XX.

Nunc locis maritimis, & calidis fodiendæ sunt uites: uel (si hæc prouinciæ consuetudo est) exarandæ, & in eisdem locis palandæ, aut ligandæ sunt uineæ prius quàm gemma procedat, cuius concussione, uel attritu incurritur grande dispendium. Nunc oleæ, cæteræque arbores lætamen accipiunt decrescente luna. Sufficiet autem maiori arbori uehes una, minori media, ita ut subducta à radicibus terra, & fimo permista, reuocetur. Tempore hoc si quæ sunt in seminarijs plantæ, circunfodiendæ sunt, & amputandi eis rami superflui, uel radiculæ, quas circa in superiore parte miserunt.

De rosis, lilijs, croco, uiolis conserendis. TIT. XXI.

Hoc mense rosaria conseremus, quæ sulco breuissimo, aut scrobibus ponenda sunt, uel uirgultis, uel etiam semine. Semina autem rosarum non putemus medios flosculos esse aurei coloris, quos rosæ ferunt, sed baccas nutriunt, quas in breuissimi pyri similitudinem plenas seminibus post uindemiā reddunt maturas, quarū tamen maturitas ex colore fusco & mollicie poterit æstimari. Siqua etiam sunt antiqua rosaria, hoc tempore circunfodiūtur sarculis, uel dolabris, & ariditas uniuersa reciditur. Nunc et quæ rara sunt possunt ducta uirgarum propagine reparari. Si rosam temperius habere uolueris, duobus palmis

ab ea in gyrum fodies, & aqua calida bis rigabis in die. Nunc & liliorum bulbos ponemus, uel lilia ante habita sarriemus summa diligentia, ne oculos circa radicem nascentes, & minores bulbulos sauciemus, qui à matre subtracti, atque in alios digesti ordines noua lilieta formabũt. Item uiolarum plantæ, & croci bulbi serendi sunt, uel subtiliter (si fuerant antè) fodiendi. 66

De lini semine serendo. TIT. XXII.

Hoc mense aliqui lini semen læto solo in iugerum X modios spargunt, & lina consequuntur exilia.

De cannetis, & asparagis, & plantis salicum, & genestæ, & seminarijs myrti, & lauri. TIT. XXIII.

Tempore hoc canneta ponenda sunt factis breuissimis scrobibus, & oculis cannarum per singulas scrobes obrutis, qui semipedis spatio inter se distare debebunt. Si calidæ, & siccæ prouinciæ studemus, ualles humidas, uel irriguas opus est deputare cannetis. Si frigida regio est, locis medijs instituantur, sed succo uillarum subditis. Inter hæc asparagorum etiam semina spargere possumus, ut mista nascantur, quia & asparagi coluntur, & incenduntur eo more, quo cannæ. Sed si sunt antiqua canneta, hoc tempore sarrientur, recisis, quæ in radice purganda sunt, id est putribus male porrectis, & siqua gignendi oculos non habebunt. Nunc salicis plantas, & omnium generum, quæ arbusto applicandæ sunt, uel genestas (ubi deerunt) obruemus. Ex baccis etiam myrti, & lauri seminaria faciemus, uel si fuerant, excolemus.

De hortis. TIT. XXIIII.

Circa Idus Februarius sepes hortorum ex congesto in funibus spinarum semine faciendæ sunt, sicut dictum

est, cum de munimine loqueremur hortorum. Item Græci
dicunt de crassa rubi uirga fieri debere particulas, & pal
maribus scrobibus obrui, & quotidie, donec frondeant,
fossione, & rigatione nutriri. Hoc mense lactuca seritur,
67 *ut possit Aprili mense transferri. Item carduus seritur: &*
nasturcium, & coriandrum, & papauer, sicut mense No-
uembri, & allium, & ulpicum. Nunc satureia seritur pin
gui agro, non stercorato, sed aprico, uel melius mari pro-
ximo, & cum cæpullis mista seminatur. Hoc etiam men-
se cæpullas seris. sed constat & uere & autumno esse se-
minandas. Si semen eius seueris, in caput crescit, & mi-
nus reddit in semine. Si capitulum ponas, ipsum macescit,
& multum semen educit. Terram cæpæ desiderant pin-
guem, uehementer subactam, irriguam, stercoratam. Ibi
areas faciemus omnibus herbis, & radice purgatas. Se-
remus placido, & sereno die, maximè Austro, uel Euro
flantibus. Si minuente luna serantur, tenues, & acriores
proueniunt: si crescente, robustæ, & saporis humecti. Ra-
rius sunt ponendæ, runcandæ, ac sarculandæ sunt sæpi-
us. Si capita uoluerimus his esse maiora, folia omnia de-
bemus auferre, & sic succus ad inferiora cogetur. De qui-
bus uerò semina colligenda sunt inuentur amminiculis,
ubi caulem cœperint excitare. Cum niger color seminis
fuerit, præferunt maturitatis indicia. Vellendi sunt thalli
a huc semisicci cum semine, & sic in sole siccandi. Hoc
mense anetum seres locis frigidis. Omnem cæli statum pa
titur, sed tepidiore lætatur. Rigetur, si se imber abstineat:
seratur rarius. Aliqui semen eius non obruunt, opinan-
tes quòd à nulla aue tangatur. Nunc & sinapi serere pos-
sumus. Hoc etiam mense caules seremus, qui & toto anno
seri possunt. solum pingue, & satis subactum diligunt:

*argillam & glaream timent: sabulone, & arenis non
delectantur, nisi perennis unda succurrat.Omnem cæli
statum caulis patitur,frigidum magis.Cõtra austrumpo-
siti citius ferunt,contra septentrionem serius.Sed hic cau
lis & sapore,& robore uincit.Cliuis delectatur,& ideo
ponendæ sunt plantæ per puluinos arearum.Gaudet ster* 68
*core,& sarculatione.Rarius positus conualescit. Celerius
coquitur uirore seruato.si dum est trium, uel quatuor fo-
liorum, nitrum tritum cribello desuper spargas, ut speciẽ
pruinæ candentis imitetur.Columella dicit plantarum ra
dices alga marina inuoluendas seruandæ uiriditatis cau-
sa,fimo simul adhærẽte.Ponendæ sunt plantæ maioris in-
crementi,quia licet serius comprehendant,fortiores fient.
Si hiems est, tepido iam die,si æstas, cum sol in uesperam
declinatur, planta pangenda est. Vastior fiet, si terra o-
periatur assiduè. Semen brassicæ uetustum mutatur in ra
pa.Hoc mense post Idus spongias asparagorum uel nouas
formare incipiemus ex semine,uel antiquas ponemus.Mihi
etiam illud utile uidetur, ac diligens, ut asparagi agrestis
radices plurimas in unum locum congeramus cultum, uel
certe saxosum,quæ statim fructum dent ex loco,qui aliud
nil alebat, & has annis omnibus incendamus in scopis,
ut fructus frequentior surgat,& fortior. Hoc autẽ genus
est sapore iucundius.Nunc etiam malua seri potest.Men-
tam quoque sere plãtis,uel radicibus loco humido,uel cir
ca aquas. Apricum solum,nec pingue,nec stercoratum de-
siderat.Hoc mense fœniculum seres loco aprico,& modi
ce saxoso: seritur primo uere. Pastinaca & semine pone-
tur,& plantis loco pingui,soluto altius pastinato, raram
statues,ut robur accipiat.Cunela etiã nunc seritur,& coli
tur eo more,quo allium, uel cæpulla.Nunc cærefolium lo-*

Ee.iiij.

cis frigidis post Idus seratur: desiderat agrum lætum, humidum, stercoratum. Hoc mense betam seremus, quāuis possit & tota æstate seminari. Amat agrum putrem, humidum, lætum. Transferenda est quatuor, aut quinque foliorum radicibus fimo recenti oblitis. Amat frequenter effodi, & multo stercore saturari. Hoc mense porrus seren-
69 dus: quem si sectilem uelis, post duos menses, quàm satus est, poteris desecare manentem in areis suis: quamuis asserat Columella etiam sectiuum diutius duraturum, meliorémque, si transferatur, & quoties secabitur, aqua iuuetur, & stercore. Si capitatum facere uelis, quod uere seueris, Octobri mense transferre debebis. Serendus est loco læto, & maximè campestri, area plana, pastinata altè, & diu subacta, & stercorata. Si sectiuum uelis, spissius: si capitatum, rarius seres. Sarculo frequentandus est, & herbis liberandus. Cum digiti crassitudinem habuerit, à media parte præcisis folijs, & truncatis radicibus transferatur, oblitus fimo liquido, quaternis, uel quinis digitis separetur. Cum radices agit, modicè comprehendendus, & alleuandus est sarculo, ut suspensus à terra quod spatij uacuum subter inuenerit, capitis uastitate cogatur implere. Item plura semina in unum ligata si deposueris, grandis porrus nascetur ex omnibus. Item si capiti eius rapæ semen immittas sine ferro, & pangas, multum fertur increscere, melius si frequenter hoc facias. Hoc mense mula seritur, quo canneta ponuntur. Seritur oculis sicut calami, quos abscindere, & terra leuiter debemus obruere, terra fossa, & subacta, excitatis ad lineam puluinis, quibus eius oculos oportet insidere, trium pedum inter se spatio separantur: Hoc mense colocasiæ bulbos ponemus. Amant humidum locum, pinguem, maximè ir-

*riguum. Circa fontes lætantur, & riuos, nec de soli quali-
tate curant, si perpetuo foueantur humore.* Frondere *pro-
pè semper possunt, si tanquam citreta tegumentis defen-
dantur à frigore.* Hoc *mense cuminum, & anisum seritur
loco bene subacto, & cui lætamen admisceas. Quod satum
est, herbis purgetur assiduè.*

De pomis, & primo de pyris. TIT. XXV.

Plantas pyrorum mense Februario *locis frigidis pone-* 70
mus, calidis uerò Nouembri: *sed mense* Nouembri *pyra lo-
cis tepidis conserenda sunt, ut solo inuentur irriguo: ita &
florem plurimum proferent, & magnitudinem pomi tur-
gentis acquirent. Nasci tamen tali solo maxime diligunt,
quale uinetis diximus conuenire: sed læto solo & ualidas
arbores, & fructus plurimos consequemur. Lapidosi gene-
ris pyra uitium mutare creduntur, si terris mollibus con-
serantur. Sed pyrum plantis serere propè tardus euentus
est: tamen quibus hoc placuit, ut semina generosa nihil si-
bi de agresti asperitate permisceant, plantas bimas, aut tri
mas eo more, quo oleæ ponuntur, radicatas, magnis scro-
bibus ponãt, supra terram tribus altas, uel quatuor pedi-
bus, quarum decisa cacumina argilla mista muscus debet
operire. Nam si quis pyrorum semen aspergat, nasci qui-
dem necesse est, originem suam refouente natura, cuius æ-
ternitati nulla tarditas potest afferre fastidiũ: sed homini
hoc expectare lõginquum est, cum & sero ueniãt, & de ge
neris nobilitate decedant. Melius ergo hoc mense* Nouẽbri
*fiet, ut pyrorũ plantas radicatas seramus agrestiũ, subactis
bene scrobibus, ut cum prehẽderint, inserãtur.* Hoc *autem
interest, quòd quæ plãtis suis seruntur, dulcedinem, ac te-
neritatem seruãt, diu tamen seruata non durãt: insita ue-
rò, moram temporis sustinebũt. Spatia inter pyros trigin-*

ta pedum mensura discernat. Genus hoc arboris, ut proficiat, frequenti humore, & assiduis fossionibus est colendũ, usqueadeo, ut tempore, quo florere consueuit, nihil perditura credatur de flore prolato, si eam tunc fossor adiuuerit. Multum prosicis, si interiecto anno quale libet lætamen adiungas: sed bubulum spissa, & grauia poma generare fertur. Aliqui cinerem miscent, credentes hinc contrahi po
71 mus argutos sapores. Generũ uarietates exequi superuacuũ puto, cum in ponendis, uel excolẽdis nulla sit distantia. Si languida arbor est pyri, uel ablaqueatæ radicem terebras, & ibi ligneum palum de primis, uel in trunco similiter terebrato ex teda cuneũ figis, uel, si hoc desit, ex quercu. Vermes eius arboris & nati necantur, & nasci prohibentur, radicibus felle taurino frequẽter infusis. Itẽ fæces uini ueteris recentes, si radicibus affundantur per triduum, diutius arbores in floribus laborare non faciunt. Si lapidosa pyrus est, ab extremis radicibus terram priorem leuabis, & secernes omnes lapillos, quibus diligenter remotis, alteram terram cribro cretam in loco eius infundes. sed hoc proderit, si rigare non cessas. Mẽse Februario, & Martio prius inseritur, more, quo dictum est, cum de insitione loqueremur, sub cortice, & in trunco. Inseritur autem pyro agresti, malo, ut nonnulli amygdalo, & spino, ut Virgilius, orno, & fraxino, cydonio, ut aliqui, & punico, sed fisso ligno. Surculus pyri, qui inseritur ante solstitium, anniculus esse debet, & prius quàm figatur, folijs, & omni tenera parte priuari: post solstitium uero eum figis, qui summum germen inclusit. Pyrus omni genere inseritur. Cõdienda sunt pyra ita, die placido decrescente luna à uigesima secunda usque in octauam. Eadem poma sicca, & manu lecta ab hora secunda in quintam, uel à septima in decimam, à ca-

ducis diligenter electa integra, & propè dura, & aliquanto uiridia in picato uase clauduntur, quod operculo tegitur, & deorsum os eius inclinatur, atque breui scrobe obruitur in eo loco, circa quem perennis aqua decurrit. Item quæ dura sunt, in carne, & cute, prius in aceruo posita, ubi se mollire cœperint, in uas fictile bene coctum, picatúmque ponuntur, & operculo superueniente gypsantur. Vas breui scrobe demergitur in eo loco, qui quotidie 7
sole tangatur. Plurimi pyra obruta inter paleas, aut frumenta seruarunt. Alij statim lecta cum tenacibus suis picatis urceis condiderunt, & oribus uasculorum gypso, uel pice clausis ipsa sub diuo obruta sabulone texerunt. Alij pyra, quæ se non contingerent, in melle seruarunt. Item pyra diuisa, & purgata granis in sole siccantur. Aliqui aquam salsam cum cœperit undare calefacta, dispumant, & ei pòst iam frigida pyra seruanda demergunt. Tunc exempta post tempus exiguum condunt urceo, & eius lito ore conseruát: uel nocte, & die in frigida salsa manere patiuntur: pòst in aqua pura biduo macerant, deinde in sapa, uel passo, uel dulci uino mersa custodiunt.

Vinum pyri, & acetum.

Vinum de pyris fit, si contusa, & sacco rarissimo condita ponderibus comprimantur, aut prælo. Hieme durat, sed prima acescit æstate. Acetum sic fit de pyris: Pyra siluestria, uel asperi generis matura in cumulo reseruantur per triduum. Deinde mittuntur in uasculo, cui fontana, aut pluuialis aqua miscetur, & opertum uas per triginta dies relinquitur, ac subinde quantum sublatum fuerit aceti ad usum, tantum redditur aquæ ad reparationem.

Liquamen ex pyris.

Liquamen de pyris castimoniale sic fiet: Pyra maturissima cum sale calcantur integra. Vbi carnes eorum fuerint resolutæ, uel in cupellis, uel in uasculis fictilibus picatis condiuntur. Post mensem tertium, suspensæ eæ carnes liquorem dimittunt saporis iucundi, sed coloris albiduli. Circa hoc illud proderit, ut tempore, quo saliuntur, pro aliqua parte uina nigella permisceas.

De malis.

73 Mense Februario, & Martio mala seramus, si calida, & sicca regio est, Octobri, & Nouembri. Eorum plura sunt genera, quæ numerare superfluum est. Amant pingue ac lætum solum, & cui humorem non tam rigatio, quàm natura suppeditet. Et si in arena, uel argilla sit, rigationibus adiuuetur. Montanis locis debent ad Meridiem uersa constitui. Et frigido solo proueniunt, si cæli tepor adiuuerit: nec in asperis, & humectis sedem recusant. Macrum, & aridum solum poma uermiculosa efficit, & caduca. Seruntur omni genere, sicut pyri: neque exarari, neque effodi desiderant. Idcirco eis magis prata conueniunt. Stercus ouillum tantum non exigunt quidem, sed libenter assumunt, uel si cineris pulueres misceantur. Amant modestas rigationes. Putatio illis apta est, sed maxime ut arida, & male nata tollantur. Citius senescit hæc arbor, & in senectute degenerat. Si caduca sunt poma, fissæ radici lapis iniectus poma retinebit: lacertæ uiridis felle si tangantur cacumina, non putrescit. Vermes eius suillo stercore misto humanæ urinæ, aut felle bubulo extinguntur: qui si plures circa arborem sunt, æreo scalpro semel rasi non ultrà nascentur, si ea loca, unde rasi sunt, bubulum stercus obducat. Si spissa poma ramos onerabunt,

*interlegenda sunt quæque uitiosa, ut alimentum cæteris
succus æquiparet, & generosis abundantiam ministret,
quam numerosa utilitate perdebat. Malus omni generi
inseri potest, quo pyrus. Mense Februario, Martio, &
alijs, quibus pyrus inseritur in malo, in pyro, in spi-
no, pruno, sorbo, persico, platano, populo, salice. Di-
ligenter legenda sunt mala, quæ uolumus custodire. ea
in locis obscuris, ubi uentus non sit, stramentis prius in
crate subiectis, in cumulos secreta disponimus: qui cumuli
frequenti diuisione separentur. Aliqui diuersa dixerunt,
uel singula in uasculis fictilibus picatis atque oblitis clau
di, uel argilla inuolui, uel solos pediculos creta adlini, uel* 74
*in tabulis substrata palea disponi, & stramentis de supe-
riore parte cooperiri. Mala rotunda, quæ orbiculata di-
cuntur, sine cura toto anno seruari possunt. Alij in puteo,
uel in cisterna mergunt uasa fictilia, quibus diligenter pi-
catis, & clausis mala committuntur. Alij ex arbore mala
illæsa sumpserunt, & pediculis eorũ pice feruenti mersis,
supra tabulatũ per ordinem disponunt, nucum folijs subter
expositis. Plerique scrobẽ populi, uel abietis inter mala dif
fundunt. Cõstat mala sic ponenda, ut pediculorum partes
deorsum facias, neque ante, quàm usus necessaria uideãtur
esse, contingas. Vinum, & acetum fit ex malis, sicut ex pyris
antè præcepi. Cydonijs serendis plerique tempora diuersa
dixerũt: tamen mihi usu compertũ est in Italia circa Vrbẽ,
mense Februario, uel inchoante Martio plantas cydonio-
rum radicatas in pastinato solo tenuisse adeò feliciter, ut
sæpe sequentis anni fruge gauderent, si posita maioris sta-
tus fuissent. Locis siccis, & calidis, extremo Octobri, uel
Nouembri inchoante ponantur. Amant cydonij locum
frigidum, humectum. Si in tepido statuuntur, opus est*

illis rigatione succurri. Ferunt tamen statum mediocris situs, inter naturam frigoris, & caloris, & in planis, & in decliuibus proueniunt, tamen magis inclinata, & deuexa desiderant. Serunt aliqui cacuminibus, & talea, sed tardus est in utroque prouentus. Ita ponendæ sunt largæ arbores cydonij, ne alteram quatiente uento stillicidium tangat alterius. Dum minor est, uel quando ponitur, iuuetur stercore, maior uerò cinere, uel cretæ puluere semel toto anno radicibus misso. Poma in his & cito matura, & maioris incrementi assiduus humor efficiet. Rigandæ sunt, quoties cælestis negatur infusio, & circunfodiendæ locis calidis, Octobri mense, & Nouembri: frigidis uerò, Februario,
75 *uel Martio. Nisi enim circunfodiantur assiduè, aut steriles efficiuntur, aut earum poma degenerant. Putandæ sunt, sicut probaui, & à uitiosis omnibus liberandæ. Si arbor ægra est, amurca aquæ æqualiter mista radicibus debet affundi, aut calx uiua temperata cum creta, uel resina locularis pici liquidæ mista trunco arboris adlini, uel ablaqueatæ arbori circa radices imparis numeri poma cydonia pro magnitudine eius ponenda, & obruenda firmantur: quod annis singulis factum, custodiet à uitijs, sed arboris longè derogabit ætati. Mense Februario cydonia inseruntur, melius in trunco, quàm in cortice. Recipiunt in se surculos propè omnis generis punici, sorbi, omnium malorum, quæ meliora producunt. Inseruntur autem nouellæ arbores, quibus succus est in cortice: si maior est, circa radicem melius inseretur, ubi cortex, & lignum beneficio soli adhærentis humescit. Legenda sunt matura cydonia, quæ hoc more seruantur, uel inter binas tegulas posita, si luto ex omni parte claudantur, uel si defruto incoquantur, aut passo. Alij quæ maiora sunt fici folijs inuoluta custodiunt.*

Alij tantum locis siccis reponunt, à quibus uentus excluditur. Alij cana, uel ebore in quatuor partes diuisa, sublatis omnibus quæ in medio sunt, in uase fictili melle obruūt. Alij in melle sic integra dimittunt. in quo genere condiendi satis matura deliguntur. Alij milio obruunt, uel paleis separata demergunt. Alij plenis uino optimo uasculis mittunt: uel uini, & defruti ad seruanda cydonia, æquum corpus efficiunt. Alij dolijs musti mergunt, atque ita claudunt, quod odoratum reddit & uinum. Aly in patina noua sicco gypso obruunt separata cydonia.

Siliqua.

Siliqua Februario mense seritur, & Nouembri & semine, & plantis: amat loca maritima, calida sicca, campestria: tamen (ut ego expertus sum) in locis calidis fœcundior fiet, si adiuuetur humore: potest & taleis poni. Scrobem desiderat largiorem. Inseri etiā posse mense Februario credunt aliqui, in prune, uel amygdalo. Siliquæ seruantur diutissime, si expendantur in cratibus. 76

Morus.

Amica est morus, & uitis. Mori nascuntur ex semine, sed & poma, & uirgulta degenerant. Serenda est taleis, uel cacuminibus, melius autem taleis sesquipedalibus, ex utraque parte leuigatis, ac fimo oblitis. Cum locum palo ante fecerimus, immergimus, ac tegimus cinere terris admisto. non amplius quam quatuor digitis operimus. Seremus à medio Februario, & toto Martio: locis uerò calidioribus, Octobri postremo, uel Nouembris initio, sed uerno maxime, die nono Calendarum Aprilium. Amant loca calida, sabulosa, & plerunque maritima. In tofo, uel argilla uix cōprehēdūt. Humor assiduus moris prodesse nō creditur: fossionibus lætatur, & stercore. Putria in his & arida

poſt triennium ſunt putanda. Plantam, ſi robuſta eſt, trāſferes menſe Octobri, uel Nouembri: ſi tenera, Februario, & Martio. Scrobes deſiderant altiores, interualla maiora, ne altera umbris prematur alterius. Feracē, altioremque arborem mori fieri aliqui tradiderunt, ſi perforato hinc inde trunco ſingulos cuneos inſeramus, terebinthi hinc, inde lentiſci. Circa Octobris Calendas morus ablaqueanda eſt, & radicibus eius uini ueteris recentiſſimæ feces infundendæ. Inſeritur autem in fico, & in ſe tantum ſub cortice. Vlmo inſita comprehendit: ſed parturit magnæ infelicitatis augmenta.

Auellana.

Auellanæ ponendæ ſunt nucibus ſuis. non amplius
77 *ſuprà terra ducenda eſt, quàm craſſitudine digitorū duorum. Plātis tamen, & ſobole, expertus ſum melius prouenire. Menſe Februario, ſeu plāta, ſeu ſemen exponitur. gaudent loco macro, humido, frigido, & ſabuloſo. Menſe Iulio circa Nonas auellana matura eſt: locis tamen calidis.*

Mixa.

Nunc ſerūtur mixa ex nucleis in aliquo uaſe poſitis, donec plātæ induāt firmitatē, cælo tepido, terra ſoluta, humore moderato. Inſeruntur menſe Martio ſorbis, uel ſpinis.

De pomis aliorum menſium.

Etiam nunc tuberes ſeruntur, & inſeruntur, & oſſa duracinorum, uel plantæ eiuſdem generis ponuntur, & transferuntur, & inſeri poſſunt: & meſpilus inſeretur, & oſſa ponentur prunorum. Ficus etiam locis temperatis nunc poni poteſt, & ſorbus hoc etiam menſe ſeri, & amygdali ſemina in areis obrui, & locis temperatis nunc inſeri menſe inchoante, frigidis uero exeunte, conditis tamen ſurculis ante quàm germinent. Et piſtaciæ planta uel nunc

ſtatui, aut inſeri poteſt, & caſtanearum ſemina ſpargi. Nuces quoque iuglandes etiam nunc ſeminarijs recondi, & ipſum genus inſeri, & frigidis, & humectis locis nunc poterunt pineta ſeminari.

De educatione porcorum. TIT. XXVI.

Nunc uerres maxime fœminas inire debebunt. Legendi ſunt uaſti, & ampli corporis, ſed rotundi potius, quàm longi, uentre & clunibus magnis, roſtro breui, ceruice glandulis ſpiſſa, libidinoſi, anniculi, qui uſque ad quadrimos inire fœminas poſſunt. Scrofas uerò longi lateris debemus eligere, & quibus ad ſuſtinendum fœturæ onus magnus ſe uenter effundat, cætera uerribus ſimiles. Sed in regionibus frigidis denſi, & nigri pili, in tepidis qualeſcunque prouenerint. Fœmina ad creandum, uſque in 78
annos ſeptem partus onera geſtare ſufficiet: ad concipiendum, annicula debet incipere. Quarto exempto menſe pariunt, ubi quintus incipiet. Incipiunt autem (ſicut dixi) menſe Februario, ut ſolidioribus herbis nati, & ſtipula ſuccedente paſcantur. Vbi facultas eſt tranſigendi, uenditis qui ſubinde nati ſunt, celerior matribus fœtura reparatur. Genus hoc omnibus locis haberi poteſt, melius tamen agris paluſtribus, quàm ſiccis, præcipue ubi arborum fructuoſarum ſilua ſuppetit, quæ ſubinde maturis fructibus alterna per annum mutatione ſuccurrat. Maxime locis graminoſis, & cannarum, uel iunci radice nutriuntur. Sed deficientibus alimentis per hiemem, nonnunquam præbenda ſunt pabula glandis caſtaneæ, uel frugum uilia excrementa cæterarum, uerno magis cum lactent nouella uirentia, quæ porcis ſolent nocere. Neque gregatim claudendæ ſunt porcæ more aliarum pecudum, ſed haras ſub porticibus faciemus, quibus mater unaquæq; clauda-

tur, & alumnum gregem tutior ipsa defendat à frigore. Quæ haræ à superiori parte detectæ sint, ut liberè numerum pastor exploret, & oppressis à matre fœtibus sæpe subueniat subtrahendo. Curabit autem ut fœtus proprios cum unaquaque procludat. Plus uerò quàm octo (sicut Columella dicit) nutrire non debet. Mihi uerò utilius probatur experto, porcam, cui pabula suppetunt, ut plurimum sex nutrire debere, quia licet plures possit educare, tamen frequentiore numero sucta deficiet. In porcis etiam illud est commodum, quòd immissi uineis necdum turgentibus, uel exacta uindemia gramine persecuto diligentiam fossoris imitatur.

De uino myrtite aliter. TIT. XXVII.

79 In huius mensis initio aliter myrtite sic facies. Mittes uini ueteris decem sextarios in lagena, & baccarum myrti libras V miscebis. Cum XX & duorum dierum spatium confusa transegerint, per quos uas quotidie conuenit agitari, tunc palmea sporta colabis, & prædictis decem sextarijs mellis optimi fortiter triti pondo V miscebis.

De uite thyriaca TIT. XXVIII.

Thyriacam uitem sic facies, cuius iste profectus est, ut uinum eius, uel acetum, uel uua, uel sarmentorum cinis proficiat contra morsus omnium bestiarum. Fit autem sic: Sarmentum, quod pangendum est, trium digitorũ spatio in ima parte findatur, & sublata medulla ad eius uicem thyriacæ medicamen addatur. Tunc terræ mandetur uinculo diligenter astrictum. Aliqui eadem sarmenta iam medicamine satiata, intra squillæ bulbum recondunt, & terris prædicta ratione committunt. Aliqui antidoti eius affusione radices uitis infundunt. Sanè sarmentum, si de hac uite sumatur ad transferendum, potentiam materni

materni medicaminis non tenebit. Oportebit *autem thyriacæ infusione assidua, uim succi senescentis iterare.*

De uua sine granis. TIT. XXIX.

Est pulchra species uuæ, quæ granis interioribus caret. H*inc efficitur, ut summa iucunditate sine impedimento sorberi possit, uelut unum omnium corpus uuarum.* Fit *autem* G*ræcis auctoribus hac ratione per artem succedente natura:* Sarmentum, *quod obruendum est, quantum latebit in terra, tantum findere debebimus, & medulla omni sublata, ac diligenter exculpta, membra iterum diuisæ partis adunare, & uinculo constricta deponere.* V*inculum tamen papyro asserunt esse faciendum, & sic in humida terra esse ponendum.* Diligentius *quidam sarmentum reuinctum quãtum excisum est, intra squillæ bulbũ demergunt, cuius beneficio asserunt sata omnia comprehendere* 80 *posse facilius.* A*lij tempore quo uites putant, sarmentum fructiferũ putatæ uitis in ipsa uite, quam possint de alto sublata medulla excauant non diuisum, & calamo affixo alligãt, ne possit inuerti.* Tunc ὀπὸν κυρηναϊκὸν, *quod* G*ræci sic appellant, in excauata parte suffundunt, ex aqua prius ad sapæ pinguedinem resolutum, & hoc transactis octonis diebus, semper renouant, donec uitis germina nouella procedant.* Et *in granatis malis fieri hoc posse firmatur à* G*ræcis, & in cerasis opus est experiri.*

De uite nimis lacrymosa. TIT. XXX.

V*ites quæ lacrymarum nimietate tabescunt, & deplorando uim roboris sui auertunt à fructu, trũco earum lacerato* G*ræci sinum fieri iubent. si hoc minus proderit, radicum robur pingue rescindi, ut afferat medicinam uulnus impressum. tunc insulsa amurca ad medietatem decocta, & refrigerata plagæ excisio perlinetur, & sub hac*

acetum acre fundatur.

Myrtitis alia cōfectio apud Græcos. TIT. XXXI.

Græci item myrtitē sic præcipiūt temperari: Myrti baccas maturas in umbra siccatas, & postea tusas uncias octo mittis in linteo, & suspendis in uino, & uas cooperies, ac linibis, & cum plurimis diebus sic fuerit, auferes & uteris. Aliqui myrti baccas sine pluuia collectas maturas & locis siccioribus calcant, uel exprimunt, & uino miscent VIII cotularum mensuram per amphoram uini: quod uinum medicinæ quoque proderit, ubi stypticis est utendum, stomachum solidare titubantem solet, reiectiones sanguinis inhibere, fluorem uētris astringere, limum dysentericæ passionis medicabiliter asperare.

dysenterica passio.

Vt propomata sponte nascantur. TIT. XXXII.

82 Conditum uel absynthiatum, uel rosatum, uel uiolatum procedere sponte fertur ex uitibus (ut natura suscipiat, quod procurare sueuit industria) si sarmenta in uas aliquod semiplenum supradictis potionibus mersa feruentur, & uiuam terram simul resoluas ad lixiuij modum, donec oculi sarmentorum nitantur exire: tunc eadem sarmenta gemmantia in quo uolueris loco, uitiū cæterarum more deponas.

Vt botryones uarij nascantur. TIT. XXXIII.

Vt uitis botryones & albos afferre possit, & nigros, Græci sic fieri debere iusserunt: Si uicinæ sunt uites nigra & alba, cum putantur, sarmenta utriusque inter se diuisa sic iunges, ut medios utriusq; generis oculos æquando reddere possis unitati: tunc papyro ligabis stricto, & molli, atque humida terra curabis adlinire, & interiectis ternis diebus adaquare, donec germen nouæ frondis erumpat. Hinc exempto tempore, si libuerit, genus efficies

per plura sarmenta.

De horis. TIT. XXXIIII.

Hic *mensis in horarum mensura cum* Nouẽbri *mense concordat, quas hac numeri ratione colligimus.*

Hora	I.	pedes	XXVII.
Hora	II.	pedes	XVII.
Hora	III.	pedes	XIII.
Hora	IIII.	pedes	X.
Hora	V.	pedes	VIII.
Hora	VI.	pedes	VII.
Hora	VII.	pedes	VIII.
Hora	VIII.	pedes	X.
Hora	IX.	pedes	XIII.
Hora	X.	pedes	XVII.
Hora	XI.	pedes	XXVII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER QVARTVS.

De putandis uineis, & inserendis, & pangedis uitibus. TIT. I.

MARTIO *mense locis frigidis putatio uinearum celebratur, de qua abũde* Februa*rio mense locuti sumus, usquequo incipit gemma esse suspecta.* Nunc *oportet uineas inserere, cum uites non aquato, sed spisso humore lacrymabunt.* Seruabimus *ergo: ut trũcus, qui inseritur, solidus sit, & alimento humoris exuberet, neque ulla uetustate, aut iniuria laceratus arescat.* Tunc *decisæ ui-*

Ff.ij.

*ti ſurculi, qui inſerēdi ſunt, ſint ſolidi, rotundi, gemmis ſpiſ-
ſis, & pluribus oculati. Tres tamen oculi in inſitione ſuf-
ficient. Radendum eſt ergo ſarmentum ad menſuram di
gitorum duorum, ut ab una parte ſit cortex. Aliqui non
patiuntur nudare medullam, ſed leuiter radunt, ut inci-
ſura ſenſim poſſit in acumen exire, & ut corticata pars
cortici nouæ matris aptetur. Infimus oculus ita infigendus
eſt, ut trunco iunctus adhæreat, qui oculus exteriorē par-
tem debet aſpicere uinculo ſalicis infuſo, & paleato luto
deſuper alligari: tegumento quoque aliquo à uentis & à
ſole defendi, ne hi quatiant, hic adurat. Vbi calor tempo-
ris cœperit, ligaturæ ipſi pinnicillo circa ueſperam tenuis
debet frequenter humor affundi, ut hoc alimento contra
uim cæli torrentis animetur. Cum ergo germen ruperit,
& aliquod cœperit incrementum, calami adiutorio debet
annecti, ne motus aliquis fragilem procedentis ſarmenti
quaſſet ætatem. ubi ſolidius quantumcunque proceſſerit,
85 uincula oportet abſcindi, ne adoleſcentiā molliſſimi germi
nis nodo duræ conſtrictionis angatur. Aliqui infra ter-
ram ſemipedis ſpatio effoſſæ uiti ſurculos inſerūt, & bene
ficio congeſtionis accumulant, ut hoc quoq; nouis ſarmen-
tis præter nutricis alimenta ſubueniat. Nōnulli circa ter-
ras melius aſſerunt inſerēdum, quia in altiori difficilius
comprehendunt. Vſque ad Idus, uel æquinoctiū uites lo-
cis frigidis pangendæ ſunt, ſeu paſtinato, ſeu ſulco, ſeu ſcro
bibus more quo dictum eſt.*

*De pratis purgandis in locis frigidis, & proſcin-
dendis agris.* TIT. II.

*Nunc locis frigidis prata purganda, atque ſeruanda
ſunt. Locis gelidis colles pingues, & agros uliginoſos pro-
ſcindere, atque exarare conueniet. Veruacta etiam, quæ*

Ianuario mense sunt facta, repetere.

De panico & milio serendo, cũ ordine suo. TIT. III.

Calidis & siccis regionibus panicum seremus & milium. Leuem & solutam terram desiderant: nec in sabulone solùm, sed in arena quoque proueniunt, dummodo cælo humido & solo serantur irriguo: quia siccum, & argillosum agrum reformidant. Herbis liberantur assiduè: quinque sextarijs spatium iugeri complebitur.

De cicere serendo, cum ordine suo. TIT. IIII.

Nunc cicer utrunque serere debemus loco lætissimo, cælo humido. macerandum est pridie, ut possit citius nasci. Iugerum tribus modijs conseretur. Cicer grande nasci Græci dicunt, si infundatur aqua tepida pridie: amare etiam loca maritima, temperius prouenire, si seratur autumno.

De cannabo. TIT. V.

Hoc etiam mense cannabum serimus usque in æquinoctiũ uernum hac ratione, qua in Februario disputatum est.

De cicera. TIT. VI.

Nunc cicera seritur, quæ distat à cicercula solo colore, quo sordet, & nigrior est, primo sulco, uel secundo, solo læto. Iugerum quatuor, uel tribus, uel etiam duobus modijs implebimus. 84

De nouellis puluerandis, & fodiendis uitibus, palandis, ac ligandis, & ueteranis uineis restituendis. TIT. VII.

Hoc mense nouella uinea incipit puluerari, quod nũc ac deinceps per omnes Calẽdas, usque ad Octobres facieñdum est, non solum propter herbas, sed ne tenera adhuc semina, solidata terra constringat. Graminum radices, quæ plurimum uitibus nocent, extirpandæ sunt. Nunc locis fri

gidis uinearum fossio celebranda est: & palādæ, atque li gandæ sunt uites: sed nouellam mollibus uinculis alligemus, quia eam teneram uincula duriora præcidunt. Palus maioribus uitibus solidus, minoribus ponatur exilis. Propter umbræ molestiam statuatur ab Aquilone, & plaga frigida, spatio quatuor digitorum, uel semipedis remotus à uite, ut possit ex omni parte circunfodi.

Vt uetus uinea reparetur.

Vineas ueteres nunc aliqui à terra altius truncant, studentes reparationi, sed uitiosum est. nam plerunque uastior plaga sole putrescit & roribus: quare hoc genere reparetur: Prius ablaqueabitur altius, donec eius nodus appareat: deinde infra terram supra nodum recidatur, ut operta, de frigore, & sole nil timeat. Hoc faciendum, si optimi generis uitis sit, & alte posita, alioquin generosis melius erit inserenda sarmentis. Omnia supra dicta locis calidis primo mense, frigidis uerò, post Idus ipsius exequemur.

AEgras uites refouere.

85 AEgras uites, uel quibus fructus arescit circunfodies, & urinam ueterem suffundes. Item cinerem sarmenti, uel querci aceto mixtum subijce, aut incisas circa terram lætamine refoueto, & quæ germinant: fortiora dimitte.

Læsas bidente curare.

Cum uitis bidente læditur, aut ferro, plagam, si terræ iūcta est, adline stercore ouillo uel caprino: tunc terra mista circunfossa ligare curato. Si in radice læsa est, operiens liquidum lætamen admisce.

De oleis amurca saginandis, & cætera earum cura. TIT. VIII.

Nunc oleis laborātibus circum radices insulsa amur-

ea fundetur. Maximis arboribus (quod Columella dicit) sex congij, mediocribus quatuor, cæteris pro æstimatione sufficiunt. Alij paleas fabæ binos per maiorem arborem qualos. Alij ueteris urinæ humanæ trunco, quantum satis uidetur, affundunt, & arbori mortarium statim faciunt, maxime locis siccis, trunco ante cooperto. Oleam sterilem terebra Gallica perforabis. Tunc duos frugiferæ arboris ab Australi parte ramos eiusdem magnitudinis tollis, & stricte in foramen utrunque conijcies uel lapidem, uel pini, uel querci palos, & abscisso eo, quod superabit, luto paleato curabis occulere. Sed si sine fruge luxuriant, oleastri palum radicibus eius infige. Nunc etiam quibus moris est, frumenta iterum sarrire conueniet. Nunc locis frigidis seminaria, quæ Februario mense dicta sunt, baccarum, & seminum fiunt, & rosaria in mensis initio percolantur.

De hortis. TIT. IX.

Nunc horti optime sumunt cultionis initia. Mēse Martio carduus seritur. Terram stercoratā, & solutam diligit quanuis in pingui possit melius prouenire. Et hoc illi contra talpas prodest, si pangatur in solido, ne terra ab ini- 86
micis animalibus facilius perforetur. Serendi sunt cardui luna crescente, in area iam parata semina, spatio semipedis discreta. Cauendum est, ne semina inuersa ponantur, nam debiles, incuruos, & duros creabunt. Non alte imprimenda sunt, sed tribus digitis comprehensa merguntur, donec ad primos articulos terra perueniat. Tunc leuiter operiantur, & herbis liberentur assiduè, donec plantaria solidentur & rigentur, si æstus interuenit. Si cacumina seminum confringas, spinis carebunt. Item si semina eorum madefeceris, per triduū laurino oleo, uel nardino,

uel opobalsamo, uel succo rosæ, uel masticino, & postea siccata depresseris, eiusdem saporis orientur, cuius unguentum semina combiberunt. Singulis sanè annis à codice auferendæ sunt plantæ, ut nec matres fatigentur, & soboles per alia spatia digeratur: cum aliqua tamen radices parte uellendæ sunt. Quos reseruabis ad semina colligenda liberatos omnibus pullis testa supertegere debebis, aut cortice: nam solent semina sole, uel imbribus interire. Contra talpas prodest catos frequenter habere in medijs carduetis. Mustellas habent plerique mansuetas. Aliqui foramina earum rubrica, & succo agrestis cucumeris impleuerunt. Nonnulli iuxta cubilia talparum plures cauernas aperiunt, ut illæ territæ fugiant solis admissu. Plerique laqueos in aditu earum setis pendentibus ponunt. Hoc etiam mense ulpicum bene & allium seremus, & cæpullas, & cunilam locis frigidis, & anetum. Nunc & sinapis, & caules optime seruntur, uel plantantur: & malua seritur, & armoracea, & origani plāta transfertur. Lactuca, & beta, & porrus, & capparis seri possunt, & collocasia, & satureia, & nasturcium. Intyba etiam, & raphanos nunc aliqui serunt, quibus utantur æstate. Nunc melo-
87 nes serēdi rarius. Distent inter se semina pedibus duobus, locis subactis, uel pastinatis, maxime arenis. Semina eius mulso, & lacte per triduum maceranda sunt, & tunc iam siccata ponenda: hinc suaues efficientur. Odorati autem fiunt, si eorum semina multis diebus inter rosæ folia sicca mergantur. Nunc & cucumeres seminantur, rare sulcis factis, altitudine sesquipedali, latitudine pedum trium. Inter sulcos VIII pedum spatium crudum relinquas, ubi possint uagari. Herbis iuuantur, ideo sarculo, & runcatione non indigent. Semina si ouillo lacte & mulso

maceres, dulces nascentur, & candidi. Longi, & teneri fi-
unt, si aquã in patenti uasculo sub eis ponas, duobus pal-
mis inferiorem, ad quam festinando tales efficientur. Si-
ne semine nascentur, si prius eorũ semina oleo sabino per-
ungantur, & herba ea quæ culex dicitur, trita cõfricentur.
Aliqui florem cucumeris cum uiticulæ suæ capite cannæ
inseruint, cui prius omnes nodos perforauerint: ibi cucumis
nascetur in nimiam longitudinem tensus. Oleum sic me-
tuit, ut si iuxta posueris, uelut hamus plicatur. Quoties to-
nat, uelut timore perterritus conuertitur. Si eius florem si-
cut in sua uite est, in forma fictili clauseris, ac ligaueris,
qualem uultum forma uel hominis, uel animalis habuerit,
talem cucumis figuram præstabit. Hæc omnia Gargilius
Martialis asseruit. Columella dicit, loco aprico & sterco-
roso si rubos habeamus, aut ferulas, post autumni æqui-
noctium, his iuxta terram recisis, & excauatis ligneo stý-
lo, inter medullas lætamen immittamus, & cucumeris se-
men addamus, hinc nasci fructus, qui possint & inter fri
gora non necari. Hoc mense asparagos seremus circa A-
priles Cal. pingui loco, humido, subacto, ita ut minoribus
fossulis ad lineam directis bina, aut terna grana semipedis
spatio discreta ponantur. Dehinc stercore solum tegatur, & 88
herbæ subinde uellantur, uel per hiemem supra stramina
iaciantur primo uere tollenda. hinc post triennium na-
scentur asparagi. Sed expeditior ratio est, si asparagorum
spongias ponas, quæ cito fructum ministrent. Hæ sic fient.
Semina asparagi quanta tribus digitis comprehẽdere pos-
sis, post Idus Febr. pingui, & stercorato solo in singulis
fossis ponis, & leuiter obruis. His coeuntibus, radix conne
xa nascetur, quæ appellatur spongia. Sed & hæc moras
habet. nã per biennium in seminario suo est stercore, &

assidua runcatione nutrienda. Deinde post æquinoctium autumni transferetur, & uere asparagum dab.t. Has erit utilius comparare, quàm longa expectatione nutrire. Eas tamen in sulcis disponemus, si loca sicca sunt, inter medios sulcos: si humida, in summitate sulcorum. Humor spõgias asparagorum transitu suo debet tantum rigare, non sistere. Asparagum, quem primo protulerint, confringere debemus non auellere, ne adhuc inualidã moueamus spongiam: cæteris annis auellendus est, ut oculos suæ germinationis aperiat: quia si deinceps refringas, loca, quæ fœcunda esse consueuerunt, remanente asparagi radice claudentur. Ministrabunt autem uere: & autumno reseruabis eum, de quo sumpturus es semina, postea scopas eius incendes: tunc circa hiemem spongijs adijcies stercus, & cinerem. Hoc mense ruta seritur locis apricis, solius cineris inspersione contenta. Loca desiderat altiora, unde humor elabitur. Si ponas semina eius adhuc clausa folliculis, singulatim manu debebis affigere. Si iam minuta sunt, sparsa iactabis, & rastro obducta cooperies. Caules eius, qui inclusis seminibus nati fuerint, fortiores erunt, sed sero nascentur. Ramuli eius cum aliqua corticis parte conuulsi uerno tempore pro plantis tenebunt: tota uero trans-
89 *lata morietur. Nonnulli ramulos eius pertusæ fabæ inserunt uel bulbo, atque ita obruunt alieno uigore seruandos. Prosequuntur etiam maledictis, & maxime in terra soluti lateris ponunt, quod prodesse certissimum est. Sed (ut asserunt) melius furtiua proueniet. Sub fici arboris umbra libentius acquiescit. Non effodi herba, sed optat auelli. Immundæ mulieris formidat attactum. Ab hoc mense usque in Octobrem totum coriandrum seritur. Amat terram pinguem, sed & macro solo nascitur. Semen melius*

putatur, quod uetustius fuerit: delectatur humore. Satum
bene cum olere quocunque nascetur. Hoc mense cucurbi-
ta serenda est. Amat solum pingue, humidum, stercora-
tum, solutum. Hoc in cucurbitis insigne est, quòd longas
pariunt, & exiles semina, quæ in earum ceruice nascun-
tur: quæ in uentre fuerant, cucurbitas faciunt crassiores:
quæ in fundo, latas, si inuersis cacuminibus obruantur.
Vbi adolescere cœperint, amminiculis adiuuentur. Quæ ser
uantur ad semina, usque ad hiemem in sua uite depende-
ant, deinde sublatæ in sole ponantur, aut fumo: aliter se-
mina putrefacta depereunt. Hoc mense blitus seritur so-
lo qualicunque, sed culto. Olus hoc neque runcandum est,
neque sarculandum. Cum semel natum fuerit, ipsum se
per multa secula seminis sui deiectione reparabit, ut etiam
si uelis, uix possit aboleri. Nunc etiam serpyllum seritur
plantis, & semine, sed uetustate meliori. Lætius frondebit,
si iuxta piscinam, uel lacum, uel putei margines consera-
tur. Anisum quoque, & ciminum nunc bene seritur. Locis
latioribus melius prouenit, itémque cæteris, si humore iu-
uetur, & stercore.

De pomis, & malo punico. TIT. X.

Locis temperatis mense Mart. uel Aprili mala pu-
nica seremus, calidis uero, & siccis, Nouembri: amat hæc
arbor solum cretosum, macilentum, sed in pingui etiam
prouenit. Regio illi est apta, quæ calida est. Seritur plantis 90
de matrum radice deuulsis. Sed quamuis multis generi-
bus seratur, melius tamen ramus eius cubitalis incisus ma
nubrij crassitudine, & capite utroque acuta falce leuiga-
tus, scrobi uelut obliquus immergitur: prius tamen porci-
no stercore & in capite, & in parte, quæ ima est, oblina-
tur, uel in crudo solo malleo cogatur ad inferiora defigi.

Melius proueniet, si ponendus ramus gemmata iam matre sumatur. Sed qui in scrobe deponit, si tres lapillos in ipsa radice constituat, prouidebit, ne poma findantur. Curandum ne uirgula inuersa deponas. Creduntur acida fieri, si rigentur assiduè: nam siccitas in his & suauitatem præstat, & copiã: cuius tamen nimietati aliquid debet humoris apponi. Circumfodi autumno debet, & uerno. Si acida nascantur, modicum laseris cum uino tritum per summa arboris cacumina oportet infundi, uel ablaqueatis radicibus tedæ clauus infigi. Alij algam marinam obruunt ad radices, cui nonnulli stercus miscent asininũ, atque porcinum. Si florem non continet, urinam ueterem compari mensura aquæ temperabis, & ter per annum in radicibus infundes. Vni arbori amphora ingesta sufficiet, uel amurcam mittes insulsam, uel algam radicibus iunges, & bis rigabis in mense, uel arboris florentis truncum plumbeo circulo debebis includere, uel corio anguis inuoluere. Si crepant poma, lapidem in media arboris radice supponis, uel squillam circa arborem seris. Et si, dum pendent poma, tenacibus, sicut in arbore habentur, intorseris, in totum annum sine corruptione seruabis. Si uermibus laborant, tangis radices felle bubulo, & continuo moriuntur: aut clauo æneo si uermes eosdem punges, difficile nascentur: uel asini urina stercori admista porcino uermibus obuiabit. Cinis cum lixiuio circa punici truncum frequenter infusus, læta & fructuosa reddit arbusta. Asserit Martialis candida in his grana fieri, si argillæ, & cretæ quartam partem gypsi misceas, & toto triennio hoc genus terræ radicibus eius adiungas. Idem dicit miræ magnitudinis fieri, si olla fictilis obruatur circa arborem punici, & in ea ramus cum flore claudatur, ne resiliat ligatus ad pa-

lum. Tūc cooperta olla contra aquæ muniatur incursus. Autumno patefacta suæ magnitudinis poma redhibebit. Multa in punico ipse asserit poma procedere, si titimalli, & portulacæ succus æqualiter mixtus ante quàm germinet, trunco arboris adlinatur. Inseri posse affirmat de ramorum connexione, ut medulla utrinque diuisa se iungat. In se tantum inseri potest circa Apriles Calen. mense Martio ultimo. Sed secto trunco surculus recentissimus statim debet inseri, ne mora exiguum, qui inest, siccet humorem. Punica mala seruantur, si picatis pediculis ordinata suspendas. Aliter: Lecta integra in aqua marina, uel muria feruente merganturt, ut combibant. post triduum sole siccentur, ut sub dio nocte non maneant: pòst in loco frigido suspendantur. Cum uolueris uti, aqua dulci pridie macerabis. Feruntur hæc pomis recentibus æmulari. Item si tactu inuicem separata paleis obruantur. Item fossa fit longa, & cortex eiusdem magnitudinis paratur, cui mala acutis cir culis suis affiguntur. Tunc inuersus cortex supra fossam ponitur, ut mala sine terræ tactu subterpendentia ab humore defendat. Item si induantur argilla, & ea siccata loco frigido pendeant. Item si seriola sub dio obruatur, quæ habeat arenas usque ad medium, & mala cum tenacibus lecta imprimantur cannis singulis, uel sambuci uirgulis, & ita separata in arenis figantur, ut ipsa quatuor digitis emineant ab arena. Hoc & sub tecto in scrobe bipedanea fieri potest, & utilius est ad seruandum, si 92
cum ramo longiore tollantur. Aliter: In seriola cui ad medium aqua mittatur, suspenduntur mala, ne humorem tangant, & seria clauditur, ne uentus irrumpat. Item in dolio intra ordeum sic ordinantur, ne se inuicem tangant: & dolium desuper operitur. Vinum de malis granatis con

ficies hoc modo: Grana matura purgata diligenter in palmea fiscella mittis, & in coclea exprimis, & lentè coques usque ad medietatem: cum refrixerit, picatis, & gypsatis uasculis claudes. Aliqui succum non excoquunt, sed singulis sextarijs libras mellis singulas miscent, & in prædictis uasculis ponunt, & custodiunt.

De Citreo.

Mense Martio citri arbor quatuor modis seritur, semine, ramo, talea, claua. Amat terram rarioris naturæ, cælum calidum, humorémque continuum. Si granis uelis serere, ita facies: Terram in duos pedes fodies, cinerem miscebis, breues areas facies, ut utrinque per canales aqua discurrat. In his areis palmarem scrobem manibus aperies, & tria grana deorsum uerso acumine iuncta constitues, & obruta quotidie rigabis. Citius procedent, si beneficio aquæ tepētis utaris. Natis germinibus semper proxima herba runcetur. Potest hinc trima planta transferri. Si ramum uelis ponere, non amplius sesquipede debebis immergere, ne putrescat. Claua seri commodius est, quæ sit manubrij crassitudine, longitudine cubitali, ex utraque parte leuigata, nodis & aculeis recisis, sed integra summitate gemmarum, per quas spes futuri germinis intumescat. Diligentiores & fimo bubulo adlinunt utrinque, quod summum est, uel marina alga uestiunt, uel argilla subacta, partis utriusque extrema cooperiunt, atque ita in pastinato solo deponunt. Talea & gracilior, & breuior esse potest, quæ similiter ut claua mergetur. Sed talea pal
93 *mis duobus supersit: claua omnis obruitur. In spatio non desiderat interualla maiora. Alijs arboribus non debet annecti. Calidis locis, sed irriguis, & maritimus maxime gaudet, quibus humor exundat. Sed siquis hoc genus, ut*

in regione frigida nutriatur, extorquet, loco uel parietibus munito, uel in Meridianam partem uerso disponat hanc arborem. Sed hibernis mensibus tectum stramine uelet agresti. Vbi aestas refulserit, aeri arbor nuda & secura reddatur. Talea, siue claua eius calidissimis regionibus, & per autumnum ponitur. Frigidissimis Iulio, & Augusto positas, & quotidianis rigationibus animatas, ipse usque ad poma, & magna incrementa perduxi. Citreum iuuari creditur, si cucurbitae uicinis locis serantur: quarum uites etiam combustae utilem citri arboribus cinerem praebent. Gaudent assidua fossione, hinc proueniunt poma maiora. Nisi quae arida sunt, rarissime debemus abscindere. Inseritur mense Aprili locis calidis, Maio frigidis, non sub cortice, sed fisso trunco circa ipsas radices. Inseritur & pyro, ut quidam uolunt, & moro, sed insiti surculi qualo desuper omnino muniendi sunt, uel fictili uasculo. Asserit Martialis apud Assyrios pomis hanc arborem non carere: quod ego in Sardinia, & in territorio Neapolitano in fundis meis comperi (quibus solum, & caelum tepidum est, & humor exundans) per gradus quosdam sibi semper poma succedere, cum maturis se acerba substituant, acerborum uero aetatem florentia consequantur, orbem quendam continuae foecunditatis sibi ministrante natura. Ferũtur acres medullas mutare dulcibus, si per triduum aqua mulsa semina ponenda macerentur, uel ouillo lacte, quod praestat. Aliqui mense Februario truncum obliquo foramine ab imo terebrant, ita ut altera parte non exeat: ex hoc humorem fluere permittunt, donec poma formentur: tunc foramen luto replent: sic quod est medium, fieri dulce confirmant. Citreum & in arbore potest per totum annum propemodum custodiri. 94

Melius ſi uaſculis quibuſcunque claudatur. Si uelis legere, atque ſeruare, nocte luna latente debebis cum ramis foliatis carpere, & ſecreta diſponere. Alij ſingula uaſis ſingulis claudunt, uel gypſo adlinunt, & opaco loco ordinata cuſtodiunt. Plerique in cedri ſcobe, uel in ſtraminibus minutis, uel in paleis tecta ſeruant.

Meſpilum.

Meſpila locis calidis maxime gaudent, ſed irriguis tamen. frigidis quoque proueniunt, magis ſabulone pingui, atque glareoſa terra, cui arena permiſta eſt, uel argilla cum ſaxis. Serenda eſt taleis menſe Martio, uel Nouembri, ſed ſolo ſtercorato, & ſubacto, ita ut utrunque caput taleæ ſtercus obducat. Sunt eius incrementa tardiſſima. Amat putari atque circunfodi, & parco humore inter ſiccitates ſæpe refoueri. Seritur & ſemine, ſed in longiorem ſperatur ætatem. Si uermibus occupatur, ſtylo æreo purgandi ſunt, & amurca, uel humana uetere urina, uel uiua calce profundendi, ſed parcius propter arboris noxam, uel aqua decocti lupini. Si putatur hinc arbor ſterilis fieri, fimus, & cinis uitium ſimul ſi radicibus infundantur, fertilem reddunt. Si formicæ moleſtæ ſunt, rubrica cum aceto, & cinere temperata necabuntur. Si poma labuntur, fruſtum de eius radice præciſum in media trunci parte figatur. Inſeritur menſe Febr. in ſe & in pyro, & in malo. Surculus tamen eius ex arbore media debet aſſumi: nam de ſummitatibus uitioſus eſt. In trunco fiſſo inſerenda eſt: nam corticis macies ieiuna nil nutriet. Meſpila ad ſeruandum leguntur necdum mitia, quæ & in arbore diu durabunt, uel in urceolis picatis, uel in ordinem ſuſpenſa, uel, ut qui-
95 *dam, poſca, uel ſapa condita. Die ſerena legantur ac media, & paleis obruantur diſcreta, ne ea uiciſſim tactus afficiat.*

Vel cū pediculis lecta semimatura, & salsa aqua per dies quinque macerata, postea sæpe infundantur, ut enatent. Seruantur & melle, sed si minus matura collegeris.

De ficu.

Calidis locis fici planta radicata Nouembri mense, temperatis Februario, frigidis melius Martio, uel Aprili ponenda est. Si taleam, uel cacumen ponas, ultimo Aprili, cum ei se uiridior succus infuderit. Plantæ in scrobe depositæ lapides substituendi sunt, ad radicem fimo terra miscenda est. Si loca frigida sunt, plantarum cacumina diuisis cannæ internodijs defendantur à frigore. Si cacumen uelis ponere, trisulcum ramum bimum, uel trimum ab australi parte decidas, & sic obrues, ut diuisa cacumina terra interiacente uelut tres surculos reddant. Taleam sic ponemus, ut cætera, cui leuiter ab infima parte diuisæ lapidem mergemus in fisso. Ego mense Februario ultimo, uel Martio in Italia plantas grandes ficorum per pastinatum solum disposui, & eo anno poma peperere supra comprehendendi felicitatem, uelut tributa reddentes. Legendæ sunt plantæ, in quibus frequens nodus extuberat. Steriles creduntur, quæ nitidæ sunt, & oculos suos per longa internodia distulerunt. Si plantam fici prius nutrias in seminario, & maturam transferas in scrobem, poma generosiora producet. Aliqui multum prodesse confirmant, si plantam fici diuiso squillæ bulbo intersitam, strictámque uinculis collocemus. Scrobes amat altas, interualla maiora, terræ genus durum, & gracile, & siccum pro utili sapore pomorum. Prouenit & petrosis, atque asperis, tamen potest locis propè omnibus seri. Quæ in montanis, & frigidis locis nascuntur, quia minus lactis habent, ad siccitatem durare non possunt. Vsus illis in ui- 96

ridi est, melioris magnitudinis, & saporis arguti. Quae na scuntur in campis, & locis calidis, & pinguiores sunt, & in siccitate durabiles. Si *genera numerare uelimus, immen sum est: sufficit, quòd omnibus aequa cultura est.* Illa *distantia est, quòd in caricis melius alba seruatur.* In *locis nimiè frigidis praecoquas ficus seramus, quae cito ueniant, ut ante imbres genus hoc possit occurrere: calidis uero, & aestuosis eas quae serò maturant.* Gaudet *assidua fossione.* Per *autumnum proderit, si stercus admoueas, praecipuè de auiarijs.* Recidenda *sunt in ea quae aut putria, aut male nata repereris: & ea ratione putanda est, ut inclinata per latera possit expandi.* In *locis humectis ficus saporis obtusi est, cui circuncisis contra hoc radicibus aliquantus cinis debet affundi.* Aliqui *inter ficarias caprifici arborem serunt, ut non sit necesse per singulas arbores pro remedio eadem poma suspendi.* Mense Iunio, *circa solstitium caprificandae sunt arbores fici, id est suspendendi grossi ex caprifico, lino, uelut serra, pertusi.* Si *hoc desit, abrotani uirga suspenditur, aut callum, quod in ulmeis folijs inuenitur, aut arietina cornua circa radices arboris obruuntur, uel truncus arboris, quo loco turget, scarificandus est, ut possit humor effluere.* Ne *uermes patiatur, ramum terebinthi, uel lentisci taleam cum plantis fici cacumine ponemus inuerso.* Vncinis *aereis tollendi sunt uermes ex fico.* Alij *amurcam, alij ueterem urinam ablaqueatis radicibus miscent.* Alij *bitumen, & oleum, aut solam calcem uiuam latebris uermium linunt.* Si *formicae molestae sunt, rubrica, butyro, & pice liquida mista circa truncum debet induci.* Alij *coracinum piscem contra formicas in arbore suspendendum esse confirmant.* Si *fructus suos uelut aegra proijciet, alij rubrica, aut amurca in-*

*sulsa mista aqua arborem liniunt, uel cancrum fluuia- 97
lem cum ramo rutæ suspendunt: uel algam marinam, uel
fascem lupinorum, uel radici terebratæ cuneum figunt,
uel securi arboris corium sæpe proscindũt. Cum folia in-
cipiunt producere fici, ut fructum multum, & pinguem fe
rant, in principio germinis cacumina summa decutimus,
uel illud tantum cacumen, quod ex arboris medietate pro-
cedit. Si maturam ficum uis serotinam facere, incipientes
grossos decute, cum illis fabæ fuerit magnitudo. Vt ficus ci-
to maturet, succo cepæ longioris cum oleo, & pipere mix-
to unge poma, quando grossi incipiunt subrubere. Apri-
li mense ficum debemus inserere inter corticem: uel si no-
uellæ arbores sunt, fisso ligno, quod statim operiendum
est & ligandum, ne uentus introeat. Melius comprehen-
dunt, si circa terram recisa inserantur arbusta. Aliqui &
Iunio mense inserunt. Surculus legendus est anniculus:
inutilis enim creditur maioris, uel minoris ætatis. Inocu-
lari ficus locis siccis Aprili, humidis melius Iunio medi-
ante poterit, Octobri mense locis tepidis. Propagari ficus
ramis potest. Inseritur autem in caprifico, in moro, in pla-
tano, & oculis, & surculis. Ficus uirides seruari possunt
uel in melle ordinatæ, ne se inuicem tangant, uel singulæ
intra uiridem cucurbitam clausæ, locis unicuique cauа-
tis, & item tessera, quæ secatur, inclusis, suspensa ea cucur-
bita ubi non sit ignis, uel fumus. Alij missas ficus recentes,
minus maturas, in nouo uase fictili lectas cum pediculis,
& à se separatas recludunt, & in dolio uini pleno uas
natare permittunt. Martialis dicit, caricas per genera mul-
ta seruari, cum ratio una sufficiat. Ergo hoc genere, quo
Campania tota custodit, seruare debemus: in cratibus fi-
cus expanditur usque ad Meridiem, & adhuc mollis in-*

qualum refunditur. Tunc calefacto furno ad panis coquendi modum suppositis tribus lapidibus, ne ardeat qualus includitur, & clauso furno ubi discocta ficus fuerit, sicut est calida, interpositis folijs suis, in uas fictile conditur bene picatum densius pressa, & operculo diligenter obducitur. Si pluuijs abundantibus crates non possis expandere, sub tecto eas ita ponis, ut semipede erigantur à terra, & eas ad uicem solis, cinis calidus subiectus uaporet, & subinde ficus, sicut est diuisa, uertatur, ut ficorũ coria siccentur, & pulpæ tunc duplicatæ in cistellis seruentur, aut loculis. Alij maturas mediocriter ficus, & diuisas in cratibus expandunt toto sole siccandas, & recipiunt eas nocte sub tecta. Nunc ficulnea cacumina obruuntur utiliter, cum tumescunt, ut plantas faciant, si earum copia non abundat. Vt etiam uarios fructus una ficus exhibeat, ramos duos nigræ, & albæ arborum inter se ita uinculo stringis ac torques, ut germina miscere cogantur. sic obruti, & stercorati, & humoribus iuti, ubi prodire cœperint, germinantes oculos aliqua inter se annexione conglutina. Tũc germen adunatum parturiet duos colores, quos unitate diuidat, diuisione coniungat.

98

De pomis aliorum mensium.

Nunc & pyrus, uel malus inseri, ac seri potest, & cydonia, & prunus inseritur, & sorba ponuntur, & morus, nono Calendarum Aprilium die, & inseruntur pistacia, & locis frigidis pini semen aspergitur.

De comparandis bobus, tauris, & uaccis. TIT. XI.

Hoc mense comparandi sunt boues, qui tamen siue de nostris capiantur armentis, siue emantur: idcirco nunc comparabuntur utilius, quia necdum sagina temporis pleni

aut celare possunt fallaciam uenditoris, & uitia sua, aut
repugnando domituræ contumacem pleni roboris exerce-
re fiduciā. Hæc *tamen signa spectanda sunt in bobus, seu* 99
de nostro, seu de alieno grege fuerint comparandi, ut sint
boues nouelli, quadratis & grandibus membris, & solidi
corporis, musculis, ac toris ubique surgentibus, magnis au-
ribus, latæ frontis, & crispæ, labris, oculisq; nigrantibus,
cornibus robustis, ac sine curuaturæ prauitate lunatis, pa
tulis naribus, & resimis, ceruice torosa atque compacta, pa
learibus largis, & circa genua fluentibus, pectore grandi,
armis uastis, uentre non paruo, porrectis lateribus, latis lū
bis, dorso recto & plano, cruribus solidis, neruosis & bre-
uibus, ungulis magnis, caudis lōgis ac setosis, pilo totius cor
poris denso ac breui, rubei maxime coloris, aut fusci. Me-
lius autem boues de uicinis locis comparabimus, qui nulla
soli, aut aeris uarietate tententur. Aut *si hoc deest, de lo-*
cis similibus ad similia transferamus. Illud *ante uniuer-*
sa curandum est, ut uiribus ad trahendum comparentur
æquales, ne ualentioris robur alterì procuret exitium. In
moribus hæc consideranda sunt: Sint *arguti, mansueti, ti-*
mentes hortamen clamoris, ac uerberis, cibi appetentes.
Sed *si regionis ratio patitur, nullius melior cibus est, quā*
uiride pabulum. Vbi *uero deest, eo ordine ministretur,*
quo pabuli copia, & laborum coget accessio. Nunc *tauros*
quoque (quibus cordi est armenta construere) comparabit,
aut his signis à tenera ætate summittet. Vt *sint alti, atque*
ingentibus membris, ætatis mediæ, & magis quæ iuuentu-
te minor est, quàm quæ declinet in senium. Torua *facie,*
paruis cornibus, torosa, uastáque ceruice, uētre substricto.
Vaccas *etiam nunc maxime parabimus. sed eligemus for-*
ma altissima, corporis longi, uteri capacis, & magni, alta

fronte, oculis nigris, & grandibus, pulchris cornibus, & præcipuè nigris, aure setosa, palearibus, & caudis maximis, ungulis breuibus, & cruribus nigris & paruis, ætatis maximè trimæ, quia usque ad decennium fœtura ex his procedet utilior. Nec ante ætatem trimam tauros his oportet admitti. Sed erit studium diligentis, amotis senioribus, nouellas subinde conducere, & steriles aratro, ac laboribus deputare. Græci asserunt, si mares creare uelis, sinistrum tauri in coitu ligandum esse testiculum: si fœminas, dextrum: tamen tauros diu antè abstinendos, ut cum tẽpus est acrius in causas dilati feruoris incumbãt. Sed his armentis hieme maritima, & aprica loca, æstate opaca paremus, ac frigida, montana maxime: quia melius frutetis, & his herba internascente saturantur, quanuis circa fluuios rectè propter amœna loca pascantur: fœtura tamen aquis tepidioribus adiuuatur, unde magis utilius habẽtur, ubi pluuialis aqua tepentes format lacunas. Tolerat tamen frigus hoc armenti genus, & potest facile hibernare sub dio: quibus tamen septa fieri, propter iniuriam grauidarum, conuenit laxiora. Stabula uero utilia sunt strata saxo, aut glareis, aut arenis, deuexa aliquatenus, ut humor possit elabi, parti meridianæ obuersa propter flatus glaciales, quibus aliquis resistere debet obiectus.

(The margin number 100 stands beside the line beginning "tis maximè trimæ".)

De domandis bobus. TIT. XII.

Hoc mense ultimo domandi sunt trimi boues, quia post quinquennium bene domari non possunt, ætatis repugnante duritia. Capti ergo statim domentur, qui quidem prius, cum teneri fuerint, frequenti manus attrectatione mansuescant. Sed stabulum noui boues largioribus spatijs habere debebunt, ut & ante stabulum loca nullis concludantur angustijs, & producti non aliqua uitientur

*offensa. In ipso uero stabulo asseres transuersi à terra se-
ptem pedibus alti configantur, ad quos boues ligentur in-
domiti. Tunc eligis absolutam tempestatibus, & impedi-
mentis omnibus diem: quą capti perducantur ad stabu-
lum: quorum si nimia fuerit asperitas, uno die, ac nocte
inter uincula mitigentur ieiuniis: tunc appellationibus blā* 101
*dis, & illecebris oblatorum ciborum, non à latere, neque
à tergo, sed à fronte accedens bubulcus admulceat, naréſ-
que, & terga pertractet, mero subinde conspergens: hac ta-
men cautione, ne aliquem calce contingat, aut cornu: quod
uitium, si in primordiis effectui sibi cessisse senserit, ob-
tinebit. Tunc mitigatis, os & palatum salibus fricabis, &
in gulam demitte præsulsi adipis librales offas, & uini
sextarios singulos cornu infundente per fauces: quæ res
intra triduum totius sæuitiæ iram resoluet. Aliqui eos
inter se iungunt, ac docent onera tentare leuiora, & quod
utile est, si arationi parantur, subacto prius solo exercen-
di sunt, ut nouus labor tenera adhuc colla non quasset.
Expeditior autem ratio est domandi, ut asperum bouem
mansueto, & ualido boui coniungas, quo ostendente faci-
le ad omnia cogetur officia. Si post domituram decumbit
in sulco, non afficiatur igne, uel uerbere: sed potius, cum
decumbit, pedes eius ita ligentur uinculis, ut non possit
progredi, aut stare, uel pasci. Quo facto, siti, ac fame las-
satus carebit hoc uitio.*

De equis, equabus, & pullis, & eorum æta-te. TIT. XIII.

*Hoc mense saginati, ac pasti antè admissarii genero-
sis equabus admittendi sunt, & repletis fœminis, item ad
stabula colligendi. Neque tamen æqualem numerū omni-
bus debemus adhibere, sed æstimatis uiribus uniuscuiusq;*

admiſſarij, ſubmittenda ſunt pauca, uel numeroſa coniugia, quæ res efficiet admiſſarios non parua ætate durare. Iuueni tamen equo, & uiribus, formáque conſtanti non amplius quàm duodecim, uel quindecim debemus admittere, cæteris pro qualitate uirium ſuarum. Sed in admiſſario quatuor ſpectanda ſunt, forma, color, meritum, pul-
102 chritudo. In forma hoc ſequemur, uaſtum corpus, & ſolidũ, robori conueniens, altitudo, latus longiſſimum, maximi & rotundi clunes, pectus latè patens, & corpus omne muſculorum denſitate nodoſum, pes ſiccus & ſolidus, & cornu cõcauo, altius calciatus. Pulchritudinis partes hæ ſunt: ut ſit exiguum caput, & ſiccum, pelle propemodum ſolis oſſibus adhærente. Aures breues & argutæ, oculi magni, nares patulæ, coma, & cauda profuſior, ungularum ſolida, & fixa rotunditas. Colores hi præcipui, badius, aureus, albineus, ruſſeus, murteus, ceruinus, gilbus, ſcutulatus, albus, guttatus, candidiſſimus, niger, preſſus. Sequentis meriti, uarius cũ pulchritudine, nigro uel albineo, uel badio miſtus, canus cum quouis colore, ſpumeus, maculoſus, murinus, obſcurior. Sed in admiſſarijs præcipuè legamus, clari, & unius coloris: cæteri uero deſpiciendi, niſi magnitudo meritorum culpam coloris excuſet. Eadem in equabus conſideranda ſunt, maximè ut ſint longæ & magni uentris, & corporis: ſed hoc in generoſis ſeruetur armentis. Cæteræ paſſim toto anno inter paſcua, dimiſſis ſecũ maribus impleantur. Equarum natura eſt partum ſpatio duodecimi menſis abſoluere. Illud in admiſſarijs ſeruandum eſt, ut medijs aliquibus ſpatijs ſeparẽtur, propter noxam furoris alterni: ſed his armentis paſcua legamus pinguiſſima, hieme aprica, frigida, & opaca prouideamus æſtate, nec adeo mollibus locis nata, ut ungularũ firmitas de aſperita-

te nil sentiat. Si equa mare pati noluerit, trita squilla naturalia eius infecta libidinem concitabunt. Deinde grauidæ non urgeantur, nec famem, uel frigus tolerent nec inter se loci comprimantur angustijs. Generosas equas, & quæ masculos nutriunt, alternis annis submittere debebimus, ut pullis puri, & copiosi lactis robur infundant, cæteræ passim replendæ. Aetas incipientis admissarij quinti anni initio esse debebit. Fœmina recte bima concipiet, quia post decennium iners ex ea soboles, & tarda nascetur. Pulli equarum nati manu tangendi non sunt, quia eos tactus lædit assiduus: quantum ratio patitur, defendãtur à frigore. In pullis pro ætatis merito ea sunt consideranda, quæ signum bonæ indolis monstrant, quæ in patribus uel matribus spectanda præcepi. dabit & hilaritas, & alacritas, agilitásque documentum. Nunc domandi sunt pulli, ubi tempus bimæ ætatis excesserint. Cõsideranda sunt magna, longa, musculosa, & arguta corpora, testiculi pares, & exigui: & cætera, quæ in patribus dicta sunt. Mores, ut uel ex summa quiete facile concitentur, uel ex incitata festinatione non difficile teneantur. Aetatis consideratio talis est: Bimo, & sex mensium dentes medij superiores cadunt. quadrimo canini mutantur. infra sextum annum molares superiores cadunt. sexto anno quos primo mutauit, exæquat. septimo anno omnes dentes eius explentur. Latent ab hinc ætatis notæ: sed prouectioribus tempora cauari incipiunt, supercilia canescere, dentes plerũque prominere. Hoc mense omnia quadrupedia, maxime equos castrare debemus.

103

De mulis, & asinis. TIT. XIIII.

Siquem mulorum genus creare delectat, equam magni corporis, solidis ossibus, & forma egregia debet elige-

re: in qua non uelocitatem, sed robur exquirat. AE*tas a quadrima usq; in decennẽ huic admissuræ iusta cõueniet.* Si *asinus equam fastidit admissus, ostensam prius asinam (donec coeundi uoluptas solicitetur) adhibemus: qua subducta, equam libido incitata non spernet, & raptus illecebris generis sui in permistionem cõsentiet alieni.* Si *morsu furens lædit obiectas, aliquatenus labore mitescat.* Crean
104 *tur ex equa, & asino, uel onagro, & equa.* Sed *generosius nullum est huiusmodi animal, quàm quod asino creante nascetur.* Vtiles *tamen admissarij nascentur ex onagro, & asina: qui post in sobole secutura agilitatem, fortitudinémque restituant.* Admissarius *tamen asinus sit huiusmodi, corpore amplo, solido, musculoso, strictis, & fortib⁹ mẽbris, nigri, uel murini maximè coloris, aut rubei: qui tamen si discolores pilos in palpebris, aut auribus geret, colorẽ sobolis plerũque uariabit.* Minor *trimo, maior decenni non debet admitti.* Anni*cula mula debet à matre depelli, & per montes asperos pasci, ut itineris laborem in tenera ætate solidata contemnat.* Minor *uerò asellus maxime agro necessarius est, qui & laborem tolerat, & negligentiã propemodum non recusat.*

De *apibus.* TIT. XV.

Hoc *mense maxime apibus solet morbus incumbere: nã post hyberna ieiunia tithymalli, & ulmi amaris floribus, qui prius nascuntur, auidius appetitis solutionẽ uentris incurrũt, & pereunt, nisi affueris uelocitate remedij.* Præbebis *ergo mali granati cum uino amineo grana contrita, uel uuæ passæ cum rore syriaco, & austero uino, uel simul omnia leuigata, & incocta uino aspero.* Quæ *deinde in ligneis canalibus refrigerata ponantur.* Item *rosmarinus aqua mulsa decoctus congelatur, & in imbricæ po-*

nitur sucus huiusmodi. Quòd si horridæ uidentur, atque contractæ torpere silentio, & mortuarum corpora frequenter efferre, canalibus ex canna factis mel cum gallæ puluere, uel siccæ rosæ coctū debebis infundere. Illud ante omnia expediet, ut putres partes fauorum, uel uacuas ceras, quas aliquo casu examen ad paucitaté redactum nō ualebit implere, semper recidas acutissimis ferramentis subtiliter, ne mota alia pars fauorū cogat apes domicilia concussa deserere. Nocet apibus plerunque felicitas sua. 105
Nam si nimijs floribus annus exuberat, dum solā curam gerendi mellis exercent, de prole nil cogitant. Cuius omissa reparatione populus idem labore confectus extinguitur, totius gentis exitio. Itaq; cum mellis nimietatem uideris ex florū grandi & continua messe defluere, interiectis ternis diebus, clauso foramine non eas patiaris exire. Ita ad generandam sobolem conferentur. Nunc circa Caléd. Apriles curandi sunt aluei, ut omnia purgamenta tollātur, & sordes, quas tempus contraxit hibernum, & uermiculi, & tineæ, & araneæ, quibus corrumpitur usus fauorum, & papiliones, qui uermiculos stercore suo faciunt nasci. Tunc fumus incensi, & sicci bubuli stercoris adhibeatur, qui aptus est apiū saluti. Quæ purgatio frequēter usque in autumni tempora celebretur. Hæc omnia, cæteráque efficies, castus & sobrius, & alienus à balneis, uel à cibis acribus, & odoris immundi, atque omnibus salsamentis.

De horis. TIT. XVI.

Hic mensis ad deprehēdendas horas consentit Octobri.

Hora	I.	pedes	XXV.
Hora	II.	pedes	XV.
Hora	III.	pedes	XI.

Hora	IIII.	pedes	VIII.
Hora	V.	pedes	VI.
Hora	VI.	pedes	V.
Hora	VII.	pedes	VI.
Hora	VIII.	pedes	VIII.
Hora	IX.	pedes	XI.
Hora	X.	pedes	XV.
Hora	XI.	pedes	XXV.

106 PALLADII DE RE RVSTICA

LIBER QVINTVS.

De medica serenda, & disciplina eius. TIT. I.

APRILI *mense in areis, quas ante (sicut diximus) præparasti, medica serenda est.* A *Quæ semel seritur, decem annis permanet, ita ut quater, uel sexies possit per annum recidi. Agrum stercorat, macra animalia reficit, curat ægrota. Iugerum eius toto anno tribus equis abunde sufficit. Singuli cyathi seminis occupant locum latum pedibus quinque, longum pedibus decem. Sed mox ligneis rastellis obruantur iacta semina, quia sole citius comburuntur. Post sationem ferro locum tangi non licet, sed rastris ligneis frequenter herba mundetur, ne teneram medicam premat. Prima messis eius tardius fiet, ut aliquantum semen excutiat. Cæteræ uerò messes quàm uolueris cito peragantur, & iumentis præbeantur. Sed primo parcius præbenda est nouitas pabuli: inflat enim, & multum sanguinem creat. Vbi secueris, sæpius riga. Post paucos dies, cum fruticare cœperit, omnes alias herbas run*

cato: ita & sexies per annum metis, & annis decem poterit manere continuis.

De inserenda olea. TIT. II.

Nunc locis temperatis oliua inseratur, quæ inseritur inter corticem more pomorum, sicut supradictum est. sed ut oleastro inseras, contra illud, quod ex oliueto insito, & casu incenso renascitur oleaster infelix, sic prouidendum est: Positis prius oleastri brachijs in scrobe, in qua disponemus inserere, scrobes ita replebimus, ut mediæ uacuæ sint. Cum comprehenderit oleaster, inseremus in infimo, uel insitum ponemus: & insitionem prope infra terram nutriemus. Deinde sicut adolescit, terram subinde colligimus. Ita commissura in profundo latente quisquis urit, aut cædit, oliuæ locum non aufert pullulandi: quæ & apertam redeundi felicitatem de olea, & occultam ualendi feracitatem de oleastri connexione retinebit. Aliqui oleas in radicibus inserunt, & ubi comprehenderint, cum aliqua parte radicis auellunt, & transferunt more plantarum. Græci oleas ab octauo Calendarum Aprilium die, usque in tertium Nonarum Iulij inseri debere præcipiūt: ita ut locis frigidis serius, calidis maturius inserantur. Locis frigidissimis nunc uinearum fossio ante Idus peragenda est, & si qua de Martio mense restabant. Vites quoque inserimus. Seminaria quæ sunt ante facta, herbis liberētur, & leuiter circunfodiantur. Nunc locis mediocriter siccis milium serimus, & panicum. Hoc mense pingues campi, & agri, qui diu aquam tenent, proscindantur post Idus, cum & omnes herbas protulerint, & earum semina nondum maturitate firmata sunt. 107

De hortis. TIT. III.

Hoc etiam mense ultimo, & propè uere transacto

brassicam serere possumus, quæ cauli seruiet, quia cymæ tempus amisit. Nunc *apium bene seritur locis calidis, & frigidis, terra quali uolueris, dummodo ibi sit humor assiduus, quamuis nasci, si necesse fuerit, & in siccitate non deneget.* Et *prope omnibus mensibus, à primo uere usque ad autumnum seratur extremum.* Ex *ipsius genere est hipposelinon, durius tamen & austerius, & heliosclinon molli follio, & caule tenero, quod nascitur in lacunis, & petroselinon maxime locis asperis.* Hæc *omnia genera pos-*
108 *sunt habere diligentes.* Apios *maiores facies, si semẽ quantum tribus digitis comprehendi potest, linteolo clauseris rariore, & breui fossa obrueris.* Ita *omnium seminum germen capitis unius soliditate nectetur.* Crispi *fiunt, si semina ante tundãtur, uel si super areas nascentes aliqua pondera uolutentur, aut pedibus proculcentur enata.* Apij *semina uetustiora citius nascuntur: quæ nouella sunt, serius.* Hoc *mense atriplicem seremus, si rigare poterimus, &* Iu*lio, & cæteris usque ad autumnum, mensibus.* Amat *assiduo humore satiari.* Semen *statim cum spargitur, obruendum est, herbæ ei subinde uellantur.* Transferri *necessarium non est, cum bene seritur, tamen potest melius adolescere, si spatio rariore pangatur, & iuuetur succo lætaminis & humoris.* Ferro *tamen rescindendũ semper est, quia ita pullulare non cessat.* Nunc *ocymum seritur: cito nasci dicitur, si statim cum seueris, aqua calida perfundas.* Rem *miram de ocymo* Martialis *affirmat, quòd modo purpureos, modo albos flores, modo roseos pariat, & si ex eo semine frequẽter seratur, modo in serpillum, modo in sisymbrium mutetur.* Hoc *etiam mense melones & cucumeres seruntur, & porrus, & in primordio capparis, & serpillum, & colocasiæ plantaria ponemus, & lactucas, & be-*

tas, & cæpullas, & coriandrum seremus, & intyba secunda satione, quibus utamur æstate, & cucurbitas, & mentam radice, uel planta.

De Zizipho cum disciplina sua. TIT. IIII.

Locis calidis Aprili mense Ziziphum conseremus, frigidis uerò Maio, uel Iunio. Amat loca calida, aprica. Seritur ossibus, & stipite, & plãta. Crescit tardissime. Sed si plantam ponis, Martio magis in terra molli: si ossibus seras, in scrobe palmari, ita ut terna grana per scrobem cacumini bus ponantur inuersis: quibus in imo, & in summo affundatur lætamen, & cinis, & herbis adnascentibus ma- 109
nu planta liberetur erumpens. Cũ pollicis soliditati similis fuerit, transferatur in locum pastinatum, uel in scrobem. Terram diligit non nimis lætam, sed proximam tenui, atque ieiunæ. Per hiemem prodest illi, ut circa codicem lapidum cumulus aggeretur, qui æstate debet auferri. Si arbor hæc tristis est, ferrea strigli subrasa hilarior fiet, uel si fimum bubulũ radicibus modice, & frequenter affundas. Zizipha collecta matura in longo uase fictili seruãtur oblito, & loco sicciore composito: uel recenter lecta poma, si guttis uini ueteris perfundas, efficitur, ne ea rugarum deformet attractio. Seruantur etiam decisa cum ramis suis, aut fronde sua inuoluta, atque suspensa.

De pomis aliorum mensium. TIT. V.

Hoc etiam mense locis temperatis mala granata ponuntur, ea ratione, qua dictum est, & inserũtur. Nam circa Calẽdas Maias persicus inoculari potest, quo more emplastratur ficus, sicut diximus, cum de insitione loquemur. Hoc mense calidis locis citri arbor inseritur, sicut suprà memoraui. Nunc locis frigidis fici plantaria disponemus, seruantes eam, quæ supradicta est, disciplinam. Nũc

etiam ficus debemus inserere in ligno, uel sub cortice, sicut ante praecepi, & eam locis siccis inoculare. Nunc planta palmarum, quam cephalonem uocamus, locis apricis, & calidis est ponenda. Hoc mense sorbum poterimus inserere in se, in cydonio, in spina alba.

De oleo, & uino uiolaceo. TIT. VI.

Tot uiolae uncias infundas, quot olei libras miseris, & diebus XL sub dio habere debebis. Violae purgatae, ut de rore nihil habeāt, libras quinque uini ueteris X sexta-
110 rijs debebis infundere, & post XXX dies X mellis ponderibus temperare.

De armentis. TIT. VII.

Hoc mense uituli nasci solent, quorum matres abundantia pabuli iuuentur, ut sufficere possint tributo laboris, & lactis. Ipsis autem uitulis tostum molitúmque miliū cum lacte misceatur saluiati more praebendum. Nunc locis calidis tondeātur oues, & serotini foetus hoc mense signentur. Nunc etiā prima est admissura, quae excellit, arietum, ut agnos iam maturos hibernum tempus inueniat.

De apibus. TIT. VIII.

Hoc mense locis apricis apes quaeremus: sed loca mellifica indicant apes, si circa fontes frequentissime pascantur: nam si rariores uidebuntur, in his locis mellificari utiliter non potest. Quòd si frequentes aquātur, ubi sint examina earū, hoc genere possumus inuenire. Ac primo quàm longe sint, exploremus: aut proxime rubricam liquidam breui uasculo infusam geramus, & obseruemus fontes, aut aquas uicinas: tunc dorsa apum bibentium tangamus illo liquore tincta festucula, atque ibidem moremur. Si cito reuersae fuerint, quas tinximus, hospitia earum proxima esse noscemus: si tarde, spatio longiore summota, quod pro

mora temporis æstimamus. Ad proxima facile uenies, ad longinqua hoc genere perduceris: Cannæ unum internodium cum suis recidis articulis, & in latere aperies: ibi mel exiguum, uel defrutum mittes, & iuxta fontem pones: cum ad eum conuenerint apes, atque ingressæ fuerint post odorem, foramen pollice claudes apposito, & unam tantũ patieris exire, cuius fugam persequere, ea tibi partem demonstrat hospitij: cum ipsam cœperis non uidere, alteram continuò dimittes, & sequeris: ita singulæ subinde dimissæ, te facient usque ad locum examinis peruenire. Aliqui mellis breuissimũ circa aquam uasculum ponunt, de quo cum apis aquam degustauerit, ad commune pabulum pergens, aliis exhibebit: quarum frequentiam subinde crescẽtem, notata reuolantium parte usque ad examina persequeris. Quod si est examen in spelunca reconditum, fumo eijcietur, & cum exierit, æris sonitu territum in frutice, uel in aliqua syluæ se parte suspendet, & ita admoto uasculo recipietur. Si uerò in cauæ arboris ramo fuerit, acutissima serra idem ramus suprà infráque decisus, & munda ueste coopertus poterit afferri, & inter aluearia collocari. Vestigantur autem mane, ut tota dies sufficiet ad sequendum. nam uespere peracto opere ad aquam plerũq; non redeunt. Vasa autem, quibus recipiũtur, perfricanda sunt citreagine, uel herbis suauibus, & conspergenda imbre mellis exigui: quod si uerno fiat, & circa fontes aluearia sic tincta ponantur, locis quibus apum frequẽtia est, multitudinem sibi sponte conducent, si tamen seruari à furibus possunt. Hoc etiam mense, sicut suprà, purganda sunt aluearia sordibus, & necandi papiliones, qui maximè abundant florentibus malus, quos hoc genere intercipiemus. Vas æneum miliario simile, id est, altum, & an- III

gustũ uespere inter aluearia collocemus, & in fundo eius ponamus lumen accensum. Illuc papiliones conuenient, & circa lumen uolitabunt, & angustia uasculi ab igne proximo interire cogentur.

De horis. TIT. IX.

Huius mensis horæ, horis mensis Septembris æquantur hoc genere.

Hora	I.	*pedes*	XXIIII.
Hora	II.	*pedes*	XIIII.
Hora	III.	*pedes*	X.
112 Hora	IIII.	*pedes*	VII.
Hora	V.	*pedes*	V.
Hora	VI.	*pedes*	IIII.
Hora	VII.	*pedes*	V.
Hora	VIII.	*pedes*	VII.
Hora	IX.	*pedes*	X.
Hora	X.	*pedes*	XIIII.
Hora	XI.	*pedes*	XXIIII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER SEXTVS.

De panico, & milio, de florentibus satis, de recidendo fœno. TIT. I.

M*Aio mense locis frigidis, & humectis panicum seremus, & milium more, quo dixi. Nũc omnia propè, quæ sata sunt, florent, neque tangi à cultore debebũt. Florẽt autem sic: Frumenta, & ordeũ, & quæ sunt seminis singularis octo diebus florebunt, & deinde per*

dies XL, grandeſcent flore depoſito uſque ad maturitatis euētum. quæ uerò duplicis ſeminis ſunt, ſicut faba, piſum, cæteráque legumina, XL diebus florent, ſimúlque grandeſcunt. Hoc menſe in locis ſiccis, calidis, ſiue maritimis fœna recidantur, prius tamen, quàm exareſcant. Quòd ſi pluuijs infuſa fuerint, conuerti antè non debent, quàm pars eorum ſumma ſiccata ſit.

De nouellæ uitis ſarmentis relinquendis, & pampinandis alijs uitibus. TIT. II.

113 Nunc conſideremus nouellæ uitis ſarmenta, quæ protulit, & ei pauca, & ſolida relinquamus, & adminiculis firmemus, donec brachia prolata dureſcant. Non autē amplius reſectæ, & pullulanti uiticulæ, quàm duæ, uel tres materiæ relinquantur, & alligentur propter iniuriā uenti. Ideo autē tres materias dixi debere dimitti, ne diſſipantibus uētis nulla remaneat, ſi in primordio reliqueris pauciores. Hoc menſe pampinari conueniet: ſed tunc eſt opportuna pampinatio, cum teneri rami digitis ſtringentibus crepabunt ſine difficultate carpentis. Hæc res uuas efficit pinguiores, & maturitati conſulit ſolis admiſſu.

De proſcindendis, & aperiendis nouis agris. TIT. III.

Nunc quoque pingues agri, & herboſi proſcindantur: ſed ſi agros multos uolueris aperire, conſiderabis, ſiccus, an humidus ſit ager, ſiluis, aut gramine, frutetis ueſtitus, aut filice. Si humidus erit, foſſarū ductibus ex omni parte ſiccetur. Sed apertæ foſſæ notæ ſunt, cæcæ uerò hoc genere fiunt: Imprimuntur ſulci per agrum tranſuerſi altitudine pedum ternûm: poſteà uſque ad medietatē lapidibus minutis replentur, aut glarea, & ſuper terra, quam egeſſeramus, æquatur. Sed foſſarum capita unam paten-

tem fossam petant, ad quam decliues decurrant: ita & humor deducetur, & agri spatia non peribunt. Si defuerint lapides, sarmentis, uel stramine subiecto cooperiantur, uel quibuscunq; uirgultis. Sed si nemorosus est, extirpatis, aut raro relictis arboribus excolatur. Si lapidosus, per maceriās saxorũ à turba collectas & purgari poterit, & inde muniri. Iuncus, & gramen, & filices frequenti aratione uincentur. Sed filicem, si sæpe fabam conseras, uel lupinos, & si subinde nascentem mucrone falcis incidas, intra exiguum tempus absumes.

114 De occandis uitibus, arboribúsque, & rude cædenda, fodiendis seminarijs, putandis oleis, & lupino uertendo. TIT. IIII.

Hoc mense arbores, & uites, quæ ablaqueatæ fuerãt occare, hoc est, operire iam conuenit. Nunc ad rudem faciendam sylua cædatur, quando omni fronde uestita est. Cædẽdi autem hic modus est, ut optimus operarius in alta sylua modij spatiũ, mediocris uerò tertia minus possit abscindere. Nunc & seminaria fodiuntur assiduè, & locis prægelidis, & pluuiosis oleæ putantur, & eis muscus abraditur. At siquis lupinum stercorandi agri causa seminabit, aratro illum nunc debebit euertere.

De hortis. TIT. V.

Hortorum spatia, quæ per autumnum seminibus implenda destinantur, aut plantis nunc conueniet pastinare. Hoc mense apium bene seritur, sicut iam antè dictum est, uel coriandrum, & melones, & cucurbitæ, carduus, et radices, & ruta pangentur. Porri quoque planta transfertur, ut rigationibus animetur.

De pomis. TIT. VI.

Locis calidis nunc mala punica florere incipiunt. Ra-

mus ergo cum flore (sicut Martialis dicit) si obruto circa arborem fictili uase claudatur, & ne resiliat, ligetur ad palum, pro uasculi magnitudine pomum reddit autumno. Hoc etiam mense locis calidis emplastrari persicus potest. Locis frigidis nunc citri arbor inseritur, & ea, quae dicta est, disciplina seruetur. Nūc frigidis locis zizyphum conseremus, & ficum inserimus. Hoc etiam mense palmae planta disponitur.

De armentis, item de castrandis bobus. 115

TIT. XII.

Nunc castrandi sunt uituli, sicut Mago dicit, tenera aetate, ut fissa ferula testiculi comprimantur, & paulatim confracti resoluantur. Sed hoc luna decrescente uerno, uel autumno fieri debere praecipit. Alij ligato ad machinam uitulo, duabus angustis regulis stagneis, sicut forcipibus ipsos neruos apprehendunt, qui Graecè κριμαστῆρες dicūtur. His comprehensis tentos testiculos ferro resecant, & ita recidunt, ut aliquid de his capitibus neruorum suorū dimittatur haerere, quae res & sanguinis nimietatem prohibet, & non omnino iuuēcos subducto robore uirilitatis effaeminat. Nec admittendum est, quod plerique faciunt, ut statim castratos coire compellant: nam certum est ab eis generari, sed ipsos fluxu sanguinis interire. Vulnera uerò castraturae cinere sarmentorum, & spuma linentur argēti. Castratus abstineatur à potu, & cibis pascatur exiguis, & sequenti triduo praebeantur ei tenerae arborum summitates, & fruteta mollia, & herbae uiridis coma, dulciora sagina roris, aut fluminis. Pice etiam liquida misto cinere, & modico oleo post triduum uulnera diligenter unguenda sunt. Sed melius genus castrationis sequens usus inuenit. Alligato enim iuuenco, atque deiecto, testiculi stri-

cta pelle clauditur, atque ibi lignea regula premente, decidũtur ignitis securibus, uel dolabris, uel, quod est melius, formato ad hoc ferramento, ut gladij similitudinẽ teneat. Ita enim circa ipsam regulã ferri acies ardẽtis imprimitur, unóq; ictu & morã doloris beneficio celeritatis absumit, & ustis uenis, ac pellibus à fluxu sanguinis strictis, plagã cicatrix quodãmodo cũ ipso uulnere nata defendit.

De tonsuris ouium. TIT. VIII.

Locis temperatis nunc ouium celebranda tonsura est. Sed tonsas oues hoc unguine medicemus: Succum decocti
116 lupini, feces uini ueteris, & amurcam pari mensura miscebis, & in unum corpus omnia redacta curabis adlinire. Post triduum deinde, si mare uicinum est, litori mergantur extremo: si in medijs terris pascimus, aqua cælestis cum sale paululum decocta sub dio debebit pecorum tonsa & uncta membra diluere. Hoc enim modo curatum pecus toto anno, nec scabrum fieri dicitur, & prolixas lanas creare fertur, ac molles.

De caseo faciendo. TIT. IX.

Hoc mense caseum coagulabimus synceró lacte coagulis uel agni, uel hœdi, uel pellicula, quæ solet pullorum uentribus adhærere, uel agrestis cardui floribus, uel lacte ficulneo, cui serum debet omne deduci, ut & ponderibus urgeatur. Vbi solidari cœperit, loco opaco ponatur, aut frigido, & pressus subinde adiectis pro acquirenda soliditate ponderibus, trito ac torrefacto sale debet aspergi, & iam durior uehementius premi. Post aliquot dies solidatæ iam formulæ per crates ita statuantur, ne inuicem se unaquæque contingat. Sit autem loco clauso, & à uentis remoto ut teneritudinem seruet atque pinguedinẽ. Vitia casei sunt, si aut siccus sit, aut fistulosus: quod eue-

niet, aut si parum prematur, aut sales inimicos accipiat, aut calore solis uratur. In recenti caseo conficiendo aliqui nucleos uirides pineos terunt, atque ita misto lacte gelant. Aliqui thymum tritum, & frequenter colatum congelant. Qualemcunque etiam saporem uelis, efficere poteris, adiecto, quod elegeris, condimento, seu piperis, seu cuiuscunque pigmenti.

De *apibus.* TIT. X.

Hoc mense incipiunt augeri examina, & in extremis fauorum partibus maiores creantur apiculae, quas aliqui reges putant, sed Graeci eos οἴστρους *appellant, & necari iubent, quia requiem concutiunt quiescentis examinis. Nũc papiliones abundant, quos necemus, more, quo dixi.* 117

De *pauimentis, & solarijs.* TIT. XI.

Nunc circa extremum mensem pauimenta in solarijs fiunt: quae in frigidis regionibus, & ubi pruinae sunt, glacie suspenduntur, & pereunt. Sed si hoc placuerit, sternemus duplices ordines tabularum transuersos, atque directos, & paleam, uel filicem suprà constituemus: & aequaliter aequabimus saxo, quod manũ possit implere. Pedaneum super rudus inducimus, & assiduo uecte densamus: tunc antequàm rudus siccetur, bipedas, quae per omnia latera canaliculos habeant digitales, iungemus, ita ut calce uiua ex oleo temperata, bipedarum canales, qui inter se connectendi sunt, impleantur, & earum coniunctione rudus omne cooperiatur. Nã siccata omnis materia unum corpus efficiet, & nullum transmittet humorem. Postea sex digitorum testaceum superfundemus, & frequenter uirgis uerberabimus, ne rimis possit aperiri. Tunc tessellas latiores, uel tabellas qualescunque marmoreas, aut paginas imprimemus, & hanc constructionem res nulla uitiabit.

De lateribus faciendis. TIT. XII.

Hoc mense lateres faciẽdi sunt ex terra alba, uel creta, uel rubrica. Nam qui æstate fiunt, celeritate feruoris in summa cute siccãtur, interius humore seruato: quæ res scissuris eos faciet aperiri. Fiunt autem sic: Terra creta diligenter, & omni asperitate purgata, mista cum paleis diu macerabitur, & intra formam lateri similem deprimetur. Tunc ad siccandum relicta, subinde uersabitur ad solis aspectum. Sint uerò lateres longitudine pedum duorum,
118 latitudine unius, altitudine quatuor unciarum.

De rosato. TIT. XIII.

Quinque libras rosæ pridie purgatæ, in uini ueteris X sextarios mergis, & post XXX dies X despumati mellis libras adijcies, & uteris.

De oleo liliaceo. TIT. XIIII.

Per olei libras singulas dena lilia curabis infundere, & uas uitreum XL diebus locare sub dio.

De oleo roseo. TIT. XV.

In olei libras singulas, rosæ purgatæ singulas uncias mittis, & VII diebus in sole suspendis, & luna.

De rhodomeli. TIT. XVI.

In succi rosæ sextarijs singulis libras singulas mellis admisces, & diebus XL sub sole suspendis.

De rosis uiridibus seruandis. TIT. XVII.

Rosas nondum patefactas seruabis, si in canna uiridi stante, fissa, recludas ita, ut fissuram coire patiaris: & eo tempore cannam recidas, quo rosas uirides habere uolueris. Aliqui olla rudi conditas, ac bene munitas sub dio obruunt, ac reseruant.

De horis. TIT. XVIII.

In horarum mensuris Maius respondet Augusto.

Hora	I.	*pedes*	XXIII.
Hora	II.	*pedes*	XIII.
Hora	III.	*pedes*	IX.
Hora	IIII.	*pedes*	VI.
Hora	V.	*pedes*	IIII.
Hora	VI.	*pedes*	III.
Hora	VII.	*pedes*	IIII.
Hora	VIII.	*pedes*	VI.
Hora	IX.	*pedes*	IX.
Hora	X.	*pedes*	XIII.
Hora	XI.	*pedes*	XXIII.

PALLADII DE RE RVSTICA 119
LIBER SEPTIMVS.

De area paranda. TIT. I.

VNIO *mense area paranda est ad trituram, cuius primo terra radatur: deinde* I *effossa leuiter mistis paleis, & amurca æquatur insulsa. Quæ res à muribus, & formicis frumenta defendit.* Tunc *premenda est rotundo lapide, uel columnæ quocunque fragmento, cuius uolutatio possit eius spatia solidare.* Dehinc *sole siccetur.* Aliqui *mundatis areis aquam spargunt, & minuta ibi pecora diu spatiari, ac proculcare compellũt.* Et *cum terra ungulis stricta fuerit, spectant solidam siccitatem.*

De messibus. TIT. II.

Nunc primo ordei messis incipitur, quæ consummanda est antè, quàm grana arefactis spicis lapsa decurrãt, quia

nullis, sicut triticum, folliculis uestiuntur. Quinque modios recidere potest pleni agri opera una messoris experti, medioeris uerò tres, ultimi etiam minus. Sed ordei culmos iacere in agris aliquantulum sinamus, quia fertur hoc more grandescere. Nunc etiam mense postremo locis maritimis, & calidioribus, ac siccis tritici messis abscinditur. Quam paratam esse cognosces, si æqualiter spicarum populus maturato rubore flauescat. Pars Galliarum planior hoc compendio utitur ad metendum, & præter hominum labores, unius bouis opera spatium totius messis absumit. Fit itaque uehiculum, quod duabus rotis breuibus fertur, huius quadrata superficies tabulis munitur, quæ forinsecus recli
120 ues in summo reddant spatia largiora. Ab eius fronte carpenti breuior est altitudo tabularum. Ibi denticuli plurimi, ac rari ad spicarum mensuram constituuntur in ordinem, ad superiorem partem recurui. À tergo uerò eiusdem uehiculi duo breuissimi temones figurantur, uelut amites basternarum. Ibi bos capite in uehiculum uerso iugo aptatur, & uinculis, mansuetus sanè, qui non modum compulsoris excedat. Hic ubi uehiculum per messes cœpit impellere, omnis spica in carpentum denticulis comprehensa cumulatur abruptis, ac relictis paleis, altitudinem, uel humilitatem plerunque bubulco moderante, qui sequitur. & ita per paucos itus, ac reditus breui horarum spatio tota messis impletur. Hoc campestribus locis, uel æqualibus utile est, & ijs, quibus necessaria palea non habetur.

De agris proscindendis: de uineis occandis, fodiendis, uicia, fœno græco recolligendis.

TIT. III.

Nunc frigidissimis locis, quæ Maio sunt prætermissa faciemus. Agros æquè proscindemus herbosis, & gelidis

partibus. Vineta *occabimus.* Colligemus *uiciam. fœnum græcum resecabimus ad pabulũ.* Hoc *mense locis frigidis peragenda est leguminum messis: itaque lenticulam collectam, cineri mistam, bene seruabimus, uel uasis olearijs, aut salsamentarijs repletis, statímque gypsatis.* Nunc *& faba luna minuente uelletur.* Ante *lucem sanè, & antè, quàm luna procedat, excussa, & refrigerata ponatur.* Ita *gurguliones non patietur infestos.* Hoc *mense lupinus colligitur, & si placuerit, statim separetur ex area: sed longè ab humore est ponendus in horreis.* Sic *enim durissime custoditur, maxime si granaria eius afflauerit fumus assiduus.*

De hortis TIT. IIII.

Hoc *mense circa solstitium brassicam seremus, quam inchoante transferemus* Augusto, *uel irriguo loco, uel pluuia imitlante madefacto.* Apium *quoque bene serere poterimus, betas, & radices, & lactucas, & coriãdrũ, si rigemus.*

De pomis. TIT. V.

Hoc *etiam mense ramus punici (sicut suprà diximus) poterit intra fictile uasculum claudi, ut ad eius magnitudinem poma restituat.* Nunc *pyra, uel mala, ubi ramos multa poma densabunt, interlegenda sunt quæcunque uitiosa, ut succus, qui ingratè his posset impendi, ad meliora uertatur.* Hoc *etiã mense, locis frigidis, ζιζιφum serere poterimus.* Nũc *caprificandæ sunt arbores fici, sicut in eius narrauimus disciplina.* Aliqui *eas & hoc mense inserũt.* Locis *frigidis persicus inoculatur, palmæ planta circunfoditur.* Hoc *mense, uel* Iulio *celebratur insitio in pomis, quæ emplastratio dicitur.* Solis *arboribus conuenit, quibus pinguis succus in cortice est, ut ficis, & oleis, ac similibus, ut* Martialis *dicit, & persico.* Fit *autem sic:* Ex *nouellis ramis, & nitidis, ac feracibus gemmã, quæ bene apparebit sine du-*

bio processura, duobus digitis quadratis circunsignabis, ut ipsa statuatur in medio, & ita subtiliter corticem leuabis acutissimo scalpro, ne gemma lædatur. Item ex ea arbore, cui uelimus inserere, similiter cum gemma tolletur emplastrum, nitido tamen, atque uberi loco. Tunc ibi conuenienter astringitur, & pressum circa gemmam uinculis cogitur sine germinis læsione cohærere, ut ea, quæ appositæ redditur, locum gemmæ prioris includat. tunc luto superlinis, & liberam gemmam relinques. Ramos superiores eius arboris secabis, ac stirpes, & ab uno & uiginti diebus exactis, resoluto uimine uinculorum, reperies externi seminis gemmam mirè in arboris alienæ membra transisse.

De armentis, & eorum castratura: de caseo, & tonsuris. TIT. VI.

122 *Hoc etiam mense uituli rectè (ut dictum est antè) castrantur. Nunc etiam caseum iure conficimus, & oues in frigida regione tondemus.*

De apibus, aluearijs, & reliquis. TIT. VII.

Hoc mense aluearia castrabũtur, quæ matura esse ad mellis reditum signis quampluribus instruemur. Primum, si plena sunt, apum subtile murmur audimus. Nam uacuæ sedes fauorum, uelut concaua ædificia, uoces, quas acceperint, in maius extollunt. Quare cum murmuris sonus magnus, & raucus est, agnoscimus non esse idoneas ad metendum crates fauorum. Item cum fucos à sedibus suis, qui sunt apes maiores grandi intentione deturbant, matura mella testantur. Castrabuntur autem aluearia matutinis horis, cum torpent apes, nec caloribus asperantur. Fumus admouetur ex galbano, & arido fimo bubulo, quem in pultario factis carbonibus conuenit excitare. Quod uas ita figuratum sit, ut uelut inuersi infundibuli angusto ore

fumum possit emittere, atque ita cedentibus apibus, mella recidentur. Ad examinis pabulum hoc tempore pars fauorum debet quinta dimitti. Sanè putres, ac uitiosi faui de aluearijs auferantur. Nunc mella conficimus congestis in mundissimum sabanum fauis, ac diligenter expressis. Sed ante quàm premamus, partes fauorum corruptas, uel pullos habentes recidemus: nam malo sapore mella corrumpunt. Mel recens paucis diebus apertis uasculis habēdum est, atque in summitate purgandum, donec refrigerato calore musti more deferueat. Nobilius mel erit, quod ante expressionem secundam, uelut spōte profluxerit. Hoc etiam mense ceram conficimus, quæ in uase æneo feruenti aqua pleno minutè concisis fauorum reliquijs mollietur, & deinde in alijs uasculis sine aqua resoluta digeretur in formas. Nunc si mense ultimo, noua egrediuntur examina, custos esse debebit attentus, quia nouellæ apes uagantibus animis iuuentute, nisi seruentur, effugiunt. Exeuntia in aditu suo morantur uno, aut duobus diebus, quæ statim nouis aluearijs excipienda sunt. Obseruabit autem custos assiduus usque in octauam, uel nonam horam, quia post hæc tempora non facilè fugere, aut emigrare consueuerunt, quamuis aliquæ statim & procedere, & abire non dubitent. Signa futuræ fugæ hæc sunt: Ante biduum, uel triduum acrius tumultuantur, & murmurant. Quod ubi apposita frequenter aure explorator agnouerit, solicitior aduersum hæc esse debebit. Solent hæc signa & cum pugnaturæ sunt, facere: quarum pugnam compescit puluis, aut mulsæ aquæ imber aspersus. Inest illi ad originis suæ reparādam concordiam, dulcis auctoritas. Sed cum se agmina sic pacata, in ramo, aut loco quocunque suspenderint, si unius uberis eductione pendebunt, noris aut unum regem esse uniuer-

sis, aut reconciliatis omnibus manere concordiam. Si uerò duo, uel plura ubera suspẽdens se populus imitatur, & dis cordes sunt, & tot reges esse, quot uelut ubera uideris, con fitentur. Vbi globos apiũ frequentiores uideris, uncta manu succo melissophylli, uel apij, reges requiras. Sunt autem paulò maiores, & oblongi magis, quàm cæteræ apes, rectioribus cruribus, neque grandibus pennis, pulchri coloris, & nitidi, leues, sine pilo, nisi fortè pleniores quasi capillum gerunt in uentre, quo tamen non utuntur ad uulnus. Sunt alij fusci, atque hirsuti, quos oportet extingui, & pulchriorem relinqui, qui si frequenter uagatur cum examini bus, exectis alis reseruetur: hoc enim manẽte nulla discedet. Sed si nulla nascantur examina, duorum, uel trium uascu lorum multitudinem in unum conferre possumus: dulci tamen liquore consperſas apes, atque inclusas, per triduum tenebimus, apposito cibo mellis, & exigua tantum spiracu-
114 *la relinquemus in cella. Quòd si uelis aluearium, cui per aliquam pestem multitudo subducta est, populi adiectione reparare, considerabis in alijs abundantibus, ceras fauorum, & extremitates, quæ pullos habent, & ubi signum nasciturí regis inueneris, cum sobole sua recides, & in id al uearium pones. Est autem hoc futuri regis signum: Inter cætera foramina, quæ pullos continent, unum maius, ac longius uelut uber apparet. Sed tunc transferendi sunt, quando erosis cooperculis ad nascendum maturi capita ni tuntur exerere: nã si immaturos transtuleris, interibunt. Si autem se subitum leuabit examen, strepitu æris terreatur, aut testulæ: tunc ad aluearĩu redibit, aut in proxima frõde pendebit, & inde in nouum uas herbis consuetis, & melle consperſum manu attrahatur, aut trulla, & cum in eo loco requieuerit, uespere inter alia collocetur.*

De pauimentis & latere. TIT. VIII.

Hoc etiam mense pauimenta faciemus sub diuo, & lateres, more quo dixi.

Qualiter fructuum uenturorum experimenta sumentur. TIT. IX.

Græci asserunt AEgyptios hoc more prouentum futuri cuiusque seminis experiri: Aream breuem loco subacto, & humido nunc excolunt, & in ea diuisis spatijs omnia frumenti, uel leguminum semina spargunt. Deinde in ortu caniculæ, qui apud Romanos quartodecimo Calendarum Augustarum die tenetur, explorant quæ semina ortum sidus exurat, quæ illæsa custodiat. His abstinent, illa procurant, quia indicium noxæ, aut beneficij, per annum futurum generi unicuique, sidus aridum præsenti exitio, uel salute præmisit.

De oleo chamæmilleo. TIT. X.

Per olei libras singulas chamæmillæ herbæ florentis, 115
aureæ medietatis, proiectis albis folijs, quibus flos ambitur, unciarum singularum pondus infundis, & quadraginta diebus in sole constitues.

De œnanthe. TIT. XI.

Siluestres uuas, cum florẽt, sine rore colligimus, & expandimus in sole, ne quid restet humoris, & flos ad excutiendum siccior apparetur. Tunc cribello spisso cernimus, ut grana non transeant, sed flos solus decidat. Hunc in melle seruamus infuso: & cum diebus triginta fuerit conditum, temperamus eo genere, & more, quo rosatum moris est temperare.

De alica. TIT. XII.

Ordeum semimaturum, cui adhuc superest aliquid de uirore, per manipulos ligabis, & torrebis in furno, ut

facilè mola possit infringi, & in modio uno salis aliquantum, dum molitur, miscere curabis, ac seruabis.

De horis. TIT. XIII.

Iunius, ac Iulius horarum sibi æqua spatia contulerunt.

Hora	I.	pedes	XXII.
Hora	II.	pedes	XII.
Hora	III.	pedes	VIII.
Hora	IIII.	pedes	V.
Hora	V.	pedes	III.
Hora	VI.	pedes	II.
Hora	VII.	pedes	III.
Hora	VIII.	pedes	V.
Hora	IX.	pedes	VIII.
Hora	X.	pedes	XII.
Hora	XI.	pedes	XXII.

126 PALLADII DE RE RVSTICA

LIBER OCTAVVS.

De iterandis agris: de messe triticea: de extirpandis uepribus, & filictis: de arboribus operiendis nouellis. TIT. I.

VLIO *mense agri, qui Aprili proscissi fuerant, circa Calendas iterantur. Nunc*
I *locis temperatis tritici messis expletur, more quo dictum est. siluestres agri utilissimè extirpabuntur arboribus, atque uirgultis, cum luna decrescit, desectis radicibus, atque com-*

bustis. Hoc mense arbores, quæ in messe steterāt, sectis messibus obruantur aggestione terrarum propter nimios solis ardores. Opera una X X maximas obruet. Nunc & nouellæ uites mane, & uespere iam calore deposito effodi debent, & auerso gramine puluerari. Hoc mense utiliter, uel ante caniculares dies, filices extirpabis, & caricem.

De hortis. TIT II.

Hoc etiam mense cepullas serimus, irriguis, ac frigidis locis, & radicem, & atriplicem, si rigare possumus, & ocymum, maluas, betas, lactucas, & porros rigandos. Hoc mense loco irriguo, napos seremus, & rapa, solo putri, & soluto, nec spisso. Locis humidis lætantur, & campis. Sed napus in sicco & propè tenui, atque deuexo, & sabuloso melior nascitur. Loci proprietas utrunque semen in alterum mutat. Nam rapa in alio solo per biennium sata mutantur in napos, alio uerò, napus trāsit in rapum. Subactum solum stercoratum, uersatúmque conquirunt, quod & ipsis, & segetibus proderit, quæ ibi anno eodem seruntur. Iugero raporum quatuor sextarij, napi autem quinque sufficiunt. Si spissa sunt, interuelles aliqua, ut cætera roborētur. Vt uerò semina maiora redigantur, eruta rapa, folijs omnibus purgas, & ad dimidij digiti crassitudinem in caule succides. Tunc in sulcis diligenter subactis, octonis digitis separata obrues, & inijcies terram, & calcabis, ita magna nascentur. 127

De pomis. TIT. III.

Hoc etiam mense emplastratio celebrari potest, sicut antè demonstraui, & pyrus, uel malus locis humidis nunc insita me explorante processit. Hoc etiam mense in pomis serotinis, quæ ubertate nimia ramos onerauerunt (sicut prædixi) interlegenda sunt, si qua uitiosa repereris, ut ar-

boris succum uertamus ad meliorum nutrimenta pomorū. Nunc citri taleam loco irriguo, frigidis regionibus me plātasse memini, & quotidianis animasse liquoribus, quae & nascendo, & afferendo uotum felicitatis aequauit. Hoc tempore, locis humidis inoculari ficus, & inseri citrius potest. Mense iam medio, palmae planta circunfodi. Nūc locis temperatis, amygdala matura sunt ad legendum.

De armentis. TIT. IIII.

Hoc tempore maxime tauris submittendae sunt uaccae,
quia decem mensium partus sic poterit maturo uere con-
cludi, & certum est eas post uernam pinguedinem gestien-
tes ueneris amare lasciuiam. Vni tauro quindecim uaccas
Columella asserit posse sufficere, curandúmque ne concipe-
re nequeant nimietate pinguedinis. Si abundantia pabu-
li est in regione, qua pascimus, potest annis omnibus in
foeturā uacca submitti. Si uerò indigetur hoc genere, alter-
nis temporibus onerandae sunt, maximéque, si eaedem uac
cae alicui operi seruire consueuerunt. Hoc mense arietes
811 candidissimi eligendi, & admittendi sunt mollibus lanis,
in quibus non solum corporis candor considerandus est,
sed etiam lingua, quae si maculis fuscabitur, uarietatem
reddit in sobole. De albo plerunque nascitur coloris alte-
rius. De fuscis nunquam (sicut Columella dicit) potest al-
bus creari. Eligemus arietem altum, procerum, uentre pro-
misso, & lanis candidis tecto, cauda longissima, uelleris
densi, fronte lata, magnis testibus, aetatis primae, qui ta-
men usque in octo annos potest utiliter inire. Foemina de-
bet bima submitti, quae usque in quinquēnium foeturae ne-
cessaria est, anno septimo deficit. Eligenda est uasti corpo-
ris, & prolixi uelleris, ac mollissimi, lanosi, & magni u-
teri. Sed prouidendum est in hoc genere, ut pabuli uberta-

te ſaturetur, & longè paſcatur à ſentibus, qui & lanam minuunt, & corpus incidunt. Admittendi *ſunt menſe* Iulio, *ut nati ante hiemem conualeſcant.* Ariſtoteles *aſſerit, ſi maſculos plures creari uelis, admiſſuræ tempore ſiccos dies, & halitum* Septentrionis *eligendum, & contra eum uentum greges eſſe paſcendos.* Si *fœminas generari uelis,* Auſtri *captandos flatus, & in eum paſcua dirigenda, ac ſic ineundas matres, ut mortuarum, uel uitioſarum numerus nouella ſobole reparetur.* Autumno *debiles quæque pretio mutentur, ne eas imbecillas hibernum frigus abſumat.* Aliqui *duobus antè menſibus arietes à coitu reuocant, ut faciem libidinis augeat dilatio uoluptatis.* Quidam *coire ſine diſcretione permittunt, ut hoc eis genere per annum totum fœtura non deſit.*

De extirpando *gramine.* TIT. V.

Hoc *menſe, cum ſol* Cancri *tenebit hoſpitiũ, luna ſexta in* Capricorni *ſigno poſita, gramen ablatum* Græci *aſſerunt nihil de radicibus rediturum.* Item *ſi bidentes cyprei fiant, & ſanguine tingantur hircino, & poſt fornacis ardores non aqua, ſed eodem ſanguine temperentur, per* 129
eos erutum gramen extingui.

De *uino ſcillite.* TIT. VI.

Hoc *menſe uinum ſcillite ſic facimus:* Scillam *de montanis, aut maritimis locis ſub ortu* Canicularum *lectam procul à ſole ſiccamus.* Ex *hac in uini amphoram unius libræ menſurã mittimus, inciſis antè tamẽ ſuperfluis, & abiectis folijs, quibus pars extrema uallatur.* Quidam *uelamina ipſa filo inſerta ſuſpẽdũt, ut uino infuſa mergantur, & non admiſta fecibus poſt* XL *dierũ ſpatium ſerta, quæ appenſa ſunt auferãtur.* Hoc *uini genus tuſſi reſiſtet, uentrem purgabit, flegma diſſoluet, ſpleneticis proderit,*

acumen præstabit oculorum, concitabit digestionis auxilia.

De hydromelli. TIT. VII.

Inchoantibus Canicularibus diebus, aquam purã pridie sumis ex fonte. In tribus aquæ sextarijs, unum sextarium non dispumati mellis admisces, ac diligenter per carenarias diuisum quinque horarum spatio continuò per inuestes pueros curabis agitare uasa ipsa concutiens. Tunc XL diebus, ac noctibus patieris esse sub cælo.

De aceto scillitico. TIT. VIII.

Squillæ albæ crudæ proiectis duris, atque extrinsecus positis omnibus teneram medietatem ad libram, & sex uncias per minutas partes recides, & in aceti acerrimi duodecim sextarijs merges. Vas signatũ quadraginta diebus patieris esse sub sole: post abiecta squilla acetũ diligentius excolabis, & in bene picato uase transfundes. Aliud acetum digestioni, & saluti accommodum: Squillæ dragmas VIII, aceti sextarios XXX mittis in uasculo, & piperis unciam unam, mentæ, & casiæ aliquantum, & post aliquod tempus uteris.

De sinapi. TIT. IX.

Sinapis semen ad modum sextarij unius, & semis, redigere curabis in puluerem, cui mellis pondo V, olei Hispani unam libram, aceti acris unum sextarium misces, & tritis omnibus diligenter uteris.

130 De horis. TIT. X.

Iulij, & Iunij horas par mensurarũ libra composuit.

Hora	I.	pedes	XXII.
Hora	II.	pedes	XII.
Hora	III.	pedes	VIII.
Hora	IIII.	pedes	V.
Hora	V.	pedes	III.

Hora	VI.	*pedes*	II.
Hora	VII.	*pedes*	III.
Hora	VIII.	*pedes*	V.
Hora	IX.	*pedes*	VIII.
Hora	X.	*pedes*	XII.
Hora	XI.	*pedes*	XXII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER NONVS.

De agris exilibus arandis: de apparanda uindemia: de occatione uinearum locis frigidis.

TIT. I.

A VGVSTO *mense ultimo circa Calendas Septembris ager planus, humidus, exilis incipiat exarari. Nunc maritimis locis uindemiæ apparatus urgetur. Hoc etiam mẽse locis frigidissimis occatio uinearũ fit.*

De exili & misera uinea reficienda. TIT. II. 131

Hoc tempore, si terra exilis in uinea est, & uinea ipsa miserior, tres uel quatuor lupini modios in iugero spargis, atque ita occabis. Quod ubi fruticauerit, euertitur, & optimum stercus præbet in uineis, quia lætamen propter uini uitium non conuenit inferre uinetis.

De pampinandis, & obumbrandis uitibus, & extirpandis carectis atque filictis.

TIT. III.

Nunc locis frigidis pampinatur, locis uerò feruentibus, ac siccis obumbratur potius uua, ne ui solis arescat, si aut

uineæ breuitas, aut facultas operarum permittit. Hoc *etiam mense extirpare possumus carecta, atque filicta.*

De *urendis pascuis.* TIT. IIII.

Nunc urenda sunt pascua, ut & altorum fruticum festinatio reprimatur ad stirpes, & incensis aridis noua lætius succedant.

De *hortis.* TIT. V.

Hoc *etiam mense ultimo, siccis locis rapa, & napus serenda sunt, hac ratione qua antè dictum est.* Hoc *mense ultimo, locis sicciorib us radices seruntur, quæ hieme sui usum ministrent.* Amant *terram pinguem, solutam, & diu subactam, qualem rapa.* Tofum *& glaream reformidant,* Gaudent *cæli statu nebuloso.* Serendæ *sunt spatijs grādibus, & altè fossis.* Meliores *proueniunt in arenis.* Serantur *post nouam pluuiā, nisi possint fortè rigari.* Quod *satum est, statim debet operiri leui sarculo.* Iugerū *duo sextarij, uel, ut quidam, quatuor, cum serūtur, implent.* Lætamen *non est ingerendum, sed potius paleæ: quia inde fungosæ sunt.* Suauiores *fiunt, si eas aqua salsa frequenter aspergas.* Radices *fœminini generis putantur, quæ minus acres*
135 *sunt, & habent folia latiora, & leuia, & cum iucunditate uirentia.* Ex *his ergo semina colligemus.* Maiores *fieri creduntur, si sublatis omnibus folijs, & solo tenui caule demisso, sæpe terris operiantur.* Si *ex nimis acra dulcem fieri uelis, semina die, & nocte melle macerabis, aut passo.* Raphanum *tamen, sicut brassicam, constat esse uitibus inimicum.* Nam *si circa se serantur, natura discordante refugiunt.* Hoc *etiam mense pastinacas seremus.*

De *pomis.* TIT. VI.

Etiam *nunc emplastrantur arbusta.* Pyrum *nunc plerique inserunt, & locis irriguis arborem citri.*

De apibus. TIT. VII.

Hoc mense crabrones molesti sunt aluearijs apũ, quos persequi, ac necare debemus. Nunc etiam quæ Iulio non excurrimus, exequamur.

De aqua inuenienda. TIT. VIII.

Nunc si deerit aqua, eam quærere, ac uestigare debebis, quam taliter poteris inuenire: Ante ortum solis ijs locis, quibus aqua quærenda est, æqualiter pronus mento ad solum depresso iacens in terra spectabis Oriẽtem, & in quo loco crispum subtili nebula aerem surgere uidebis, & uelut rorem spargere, signo aliquo uicinæ stirpis, aut arboris prænotabis. Nam constat siccis locis, ubi hoc fiet, aquam latere: sed terrarum genus considerabis, ut possis uel de tenuitate, uel de abundantia iudicare. Creta tenues, nec optimi saporis uenas creabit. Sabulo soluto exiles, insuaues, limosas, & spatio altiore submersas. Nigra terra humores, & stillicidia non magna ex hibernis imbribus & liquore collecta, sed saporis egregij. Glarea mediocres & incertas uenas, sed suauitate præcipuas. Sabulo masculus, & arena, & carbunculus certas, & ubertate copiosas. In saxo rubro bonæ, & abũdantes sunt. Sed prouidendum est, ne inuentæ inter rimas refugiãt, & per interuenia dilabãtur. Sub radicibus montiũ, & in saxis, silicibus uberes, frigidæ, salubres. Locis campestribus salsæ, graues, tepidæ, insuaues: quarum sapor si optimus fuerit, noueris eas sub terris exordium de monte sumpsisse. Sed in medijs campis montanorum fontium suauitatem consequentur, si umbrantibus tegantur arbustis. Sunt & hæc signa uestigandæ aquæ, quibus tunc credimus, si neque lacuna est, neque aliquis ibi ex cõsuetudine humor insidet aut præterit. Iuncus tenuis, salix siluatica, alnus, uitex, arũdo, ede- 133

ra,cæteráque,si qua humore gignuntur. Locus ergo,ubi su prædicta signa repereris, fodiatur latitudine pedibus tribus,altitudine pedibus quinque,& proximè solis occasum, mundum uas ibi æreum,uel plumbeum interius unctum inuersum ponatur in solo ipsius fossionis. Tūc supra fossæ labra crate facta de uirgis,ac frōdibus, additáque terra, spatium omne cooperiatur. Sequēti die aperto loco,si in eodem uase sudores intrinsecus inueniētur,aut stillæ,aquas ibi esse non dubites. Item si uas figuli siccum,neque coctum eadem ratione ponatur,ac similiter operiatur, altero uerò die,si aquarum uena est,in præsenti uas concepto humore soluetur. Item uellus lanæ æquè positum, uel coopertum,si tantum colligit humoris, ut alia die fundat expressum,copias inesse testabitur. Item lucerna oleo plena,& accensa, si ibi similiter tecta ponatur,& sequēti die inueniatur extincta superantibus alimentis, aquas idem locus habebit. Item si in eo loco focum feceris, & terra uaporata humidū fumum,nebulosúmque ructauerit, aquas inesse cognosces. His itaque repertis,certa signorum firmāte notitia,puteum
134 fodies,& aquæ caput requires: uel si plura sunt,in unum colliges. Tamen maxime sub radicibus montium in Septentrionali parte quærendæ sunt aquæ,quia in his locis magis abundant,utilioresque nascuntur.

De puteis. TIT. IX.

Sed in fodiendis puteis cauendum est fossorum periculum,quoniam plerunque terra sulfur, alumen,bitumen educit. Quorum spiritus mixti anhelitum pestis exhalant, & occupatis statim naribus extorquent animas, nisi quis fugæ sibi uelocitate succurrat. Prius ergo,quàm descendatur ad intima, in eis locis lucernam ponis accensam, quæ si extincta non fuerit, periculum non timebis. Si uerò ex-

tinguetur, cauendus est locus, quem spiritus mortifer occupabit. Quòd si alio loco aqua non potest inueniri, dextera, leuáque puteos fodiemus, usque ad aquæ ipsius libramentum, & ab his foramina hinc inde patefacta, uelut nares, intus agemus, quà nocens spiritus euaporet: quo facto, latera puteorum structura suscipiat. Fodiendus est autem puteus, latitudine octo pedum quoquouersum, ut binos pedes structura concludat: quæ structura uectibus ligneis subinde densetur, & structa sit lapide tofacio, uel silice. Si aqua limosa fuerit, salis admissione corrigatur. Sed dum foditur puteus, si terra non stabit uitio generis dissoluti, aut humore laxabitur, tabulas obijcies directas undique, & eas transuersis uectibus sustinebis, ne fodientes ruina concludat.

De aqua probanda. TIT. X.

Aquam uerò nouam sic probabis: in uase æneo nitido spargis, & si maculam non fecerit, probabilis iudicetur. Item decocta æneo uasculo, si arenam, uel limum non relinquit in fundo, utilis erit. Item si legumina cito ualebit excoquere, uel si colore perlucido carens musco, & omni labe pollutionis aliena. Sed qui in alto sunt putei, perforatis usque ad infimã partem terris ad loca inferiora, pos- 135
sunt uicæ fontis exire, si uallis subiectæ natura permittat.

De aquæ ductibus. TIT. XI.

Cum uerò ducẽda est aqua, ducitur aut forma structili, aut plumbeis fistulis, aut canalibus ligneis, aut fictilibus tubis. Si per formam ducetur, solidandus est canalis, ne per rimas aqua possit elabi: cuius magnitudo pro aquæ mensura facienda est. Si per planum ueniet, inter sexagenos, uel centenos pedes sensim reclinetur structura in sesquipedẽ, ut uim possit habere currendi. Siquis mons interiectus oc-

curreri t, aut per latera eius aquam ducemus obliquam, aut ad aquæ caput ſpelũcas librabimus, per quarum ſtructuram perueniat. Sed *ſi ſe uallis interſerat, erectas pilas, uel arcus uſque ad aquæ iuſta ueſtigia conſtruemus, aut plũbeis fiſtulis clauſam deijci patiemur, & explicata ualle conſurgere.* Sed, *quod eſt ſalubrius, & utilius, fictilibus tubis cum ducitur, duobus digitis craſſi, & ex una parte red dãtur anguſti, ut palmi ſpatio unus in alterũ poſſit intrare: quas iũcturas uiua calce oleo ſubacta debemus illinire.* Sed *antequam in ijs aquæ curſus admittatur, fauilla per eos mixta exiguo liquore decurrat, ut glutinare poſſit, ſiqua ſunt uitia tuborum.* Vltima *ratio eſt, plumbeis fiſtulis ducere, quæ aquas noxias reddunt.* Nam *ceruſa plumbo creatur attrito, quæ corporibus nocet humanis.* Diligentis *erit aquarum receptacula fabricari, ut copiam uel inops uena procuret.*

De *menſuris, & ponderibus fiſtularum.*

TIT. XII.

Menſura *uerò fiſtularum plumbo ſeruetur huiuſmodi.* Centenaria X *pedum mille ducentas libras habeat.* O*ctogenaria noningentas* LX. Q*uinquagenaria ſimiliter* X
136 *pedum pondo ſexcenta.* Q*uadragenaria pondo quadringenta* L X X X. *Tricenaria pondo trecentaſexaginta.* Vice*naria pondo ducenta* X L. O*ctonaria pondo nonagintaſex.*

De *omphacomelli.* TIT. XIII.

In *uuæ ſemiacerbæ ſucci ſextarijs ſex: mellis triti fortiter duos ſextarios debebis infundere, & ſub ſolis radijs diebus* X L *decoquere.*

De *horis.* TIT. XIIII.

Auguſtum Maio *par ſolis curſus æquauit.*

Hora	I.	pedes	XXIII.
Hora	II.	pedes	XIII.
Hora	III.	pedes	IX.
Hora	IIII.	pedes	VI.
Hora	V.	pedes	IIII.
Hora	VI.	pedes	III.
Hora	VII.	pedes	IIII.
Hora	VIII.	pedes	VI.
Hora	IX.	pedes	IX.
Hora	X.	pedes	XIII.
Hora	XI.	pedes	XXIII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER DECIMVS.

De agris pinguibus tertiandis, uel implendis exilibus, & de stercorando. TIT. I.

SEPTEMBRI *mense ager pinguis, & qui diu tenere cõsueuit humorẽ, tertia uice arabitur, quanuis humido anno possit & antea tertiari.* Nũc *ager humidus, planus, exilis, quem primo* Augusto *arari*
diximus, iteratur, & seritur. Graciles *cliui nunc primùm* 137
arandi sunt, & serendi statim circa æquinoctium. Agri
nunc stercorandi sunt, sed in colle spissius, in campo rarius.
Lætamina disponentur, cum luna minuitur: quæ res si
seruetur, herbis officiet. Vni *iugero asserit* Columella XX-
IIII *stercoris carpẽta sufficere.* In *plano uerò* XVIII.
Sed *ijdem cumuli tot dissipandi sunt, quot ea die poterunt exarari, ne stercora exiccata nihil prosint.* Eij-

ciuntur quidem lætamina, & qualibet hiemis parte. Sed si tempore suo eijci aliqua ratione non poterunt, ante quàm seras, more seminis per agros puluerē stercoris sparge, uel caprinum manu proijce, & terram sarculis misce. Nec prodest nimium stercorare uno tempore, sed frequenter, & modicè. Ager aquosus plus stercoris, siccus uerò minus requirit. Sed si lætaminis copia non abundat, hoc pro stercore optimè cedit, ut sabulosis locis cretam, uel argillam spargas, cretosis ac nimium spissis sabulonem. Hoc etiam segetibus proficit, & uineas pulcherrimas reddit. Nam lætamen in uineis saporem uini uitiare consueuit.

De serendo tritico, & adoreo in locis frigidis & opacis. TIT. II.

Hoc mense uliginosis locis, aut exilibus, aut frigidis, aut opacis circa æquinoctium triticum, & adoreum seretur, dum serenitas constat, ut radices frumenti ante hiemem conualescant.

De remedio salsi humoris: de seminum mensuris, & diuersis remedijs ad sationem pertinentibus. TIT. III.

Solet terra humorem salsum uomere, qui segetes necat. Vbi hoc fit, columbinum stercus, aut cupressi folia oportet inspergere, & ita, ut eadem misceantur, inarare. Melius tamen omnibus remedijs erit, si aquarius sulcus
138 *noxium deducat humorem. In mediocris agri iugero V. tritici modios, & adorei totidem conseremus. nam quatuor ager pinguis accipiet. Si modium quo seretur, hieme pelle uestieris, & ibi aliquandiu quod serendum est, esse patieris, sata bene prouenire firmantur. Item quoniam quædam animalia subterranea sectis radicibus necant plerunque frumenta, contra hæc proderit, si herbæ, quæ*

ſedum dicitur, ſuccus aquæ miſtus una nocte madefaciat, quæ ſpargenda ſunt ſemina: uel agreſtis cucumeris humor expreſſus, & eius radix trita, ſi aqua diluatur, & eodem quæ ſerenda ſunt, macerentur humore. Aliqui ubi hæc ſegetes ſuas perferre ſenſerint, inter initia uitiorum inſulſa amurca, uel prædicta aqua ſulcos, & arata perfundunt.

De ſerendo ordeo canterino. TIT. IIII.

Nunc gracili ſolo ordeum ſeritur canterinum, modijs V per iugerum. Poſt hoc genus agros ceſſare patieris, niſi forte lætamen aſpergas.

De lupino ſerendo. TIT. V.

Nunc, uel maturius aliquanto, lupinus ſeritur in qualicunque terra, uel crudo ſolo: cui hoc proderit, ut ſeratur ante quàm frigus incipiat. Limoſo agro non naſcitur: cretam reformidat: amat exilem terram, atque rubricam: X modijs iugeri menſura completur.

De piſo ſerendo. TIT. VI.

Hoc menſe poſtremo piſum ſeremus, terra facili, & ſoluta, loco tepido, cælo delectatur humecto. Iugero quatuor modios, uel tres ſparſiſſe ſufficiet.

De ſiſamo ſerendo, & proſcindendis agris ad medicam. TIT. VII.

Nunc ſiſamum ſeritur putri ſolo, uel pinguibus arenis, uel terra congeſtitia. Iugero quatuor, uel ſex ſextarios ſeuiſſe conueniet. Hoc menſe poſtremo, prima ſede agros 139
proſcindemus, qui habituri ſunt medicam.

De uicia, fœno græco, & farragine ſerendis. TIT. VIII.

Nunc uiciæ prima ſatio eſt, & fœni græci cum pabuli cauſa ſeruntur. Viciæ VII modij iugerum, æquè &

fœni Græci semen implebit. Farrago etiã loco sterili stercorato seritur: ordei canterini in iugero X modios spargimus circa æquinoctium, ut ante hiemem cõualescat. Si depasci sæpius uelis, usque in Maium mensem eius pastura sufficiet. quod si ex ea semen etiam redigere, usque ad Martias Calendas, & dehinc pecora prohibebis.

De lupino serendo. TIT. IX.

Hoc mense, ut loca fœcundentur exilia, lupinus circa Idus seritur. Et ubi creuerit, uertitur uomere, ut putrefiat excisus.

De pratis nouellis formandis, uel ueteribus excolendis. TIT. X.

Nunc prata si libuerit, possumus nouella formare. Si eligendi facultas est, locum pinguem, rosidum, planum, leniter inclinatum, uel huiusmodi uallem deputabimus, ubi humor nec statim præcipitari cogitur, nec diu debet inhærere. Potest quidem & soluto, & gracili solo prati forma, si rigetur, imponi. Extirpandus est itaque locus hoc tempore, & liberandus impedimentis omnibus, uel herbis latioribus, & solidis, atque uirgultis. Deinde cum frequenter exercitatus fuerit, ac multa aratione resolutus, submotis lapidibus, & glebis ubique confractis, stercoretur luna crescente recenti lætamine. Ab ungulis iumentorum summa intentione seruetur intactus, præcipuè quoties humescit, ne inæquale solum reddant multis locis im-
140 *pressa uestigia. Sed si prata uetera muscus obduxerit, abradendus est, & scalptis eisdẽ locis fœni spargenda sunt semina. & quod ad necandum muscum prodest, cinis sæpius ingerendus. Quòd si sterilis factus est locus carie, incuria, uetustate, exaretur, ac de nouo rursus æquetur. Nam prata sterilia plerũque arare conueniet. Sed in nouo pra-*

to rapa conferere possumus, quorum messe finita, cætera quæ dicta sunt, exequemur. Viciam tamen seminibus mixtam post hæc spargemus. Rigari uerò antequam durum solum fecerit, non debebit, ne eius cratem minus solidam uis interflui corrumpat humoris.

De uindemia celebranda. TIT. XI.

Hoc mense locis tepidis, maritimísque celebranda uindemia est, frigidis apparanda. In dolijs picandis hic modus erit: Vt doliũ ducentorum congiorum XII libris picetur: deinde pro minoris æstimatione subducas. Sed maturitatem uindemiæ cognoscimus hoc genere: Si expressa uua, uinacia, quæ in acinis celantur, hoc est grana, sint fusca, & nonnulla propemodum nigra: quam rem naturalis maturitas facit. Diligentiores optimæ ceræ in decem picis libras, unam libram miscent, quæ & odori proficit, et sapori, & picem lenitate permulcens frigoribus eam non patitur dissilire. Picis tamen gustu explorãda dulcedo est, quia sæpe uina eius amaritudine uitiantur.

De panico, & milio metendis, & fasélo ad escam serendo, & apparãdis aucupijs. TIT. XII.

Nunc quibusdam locis panicum metetur, & milium. Tempore hoc faselus ad escam seratur. Nunc in amitibus apparetur aucupium noctuæ, cæteráque instrumenta capturæ, ut circa Calendas exerceatur Octobris.

De hortis. TIT. XIII.

Nunc papauer seritur locis siccis, & calidis: potest & cum alijs oleribus seminari. Fertur utilius prouenire, 141
ubi uirgæ, & sarmenta combusta sunt. Tempore hoc brassicam seres utilius, ut plantas eius Nouembri inchoante transponas: de quibus & hieme olus, & uere possit cyma produci. Hoc mense spatia hortorum, quæ per uer-

num seminibus impleturus es, altè tribus pedibus pastinare debebis, & luna decrescente his stercus inferre. Hoc *mense ultimo thymum seremus, sed melius plantis nascitur, quamuis possit & semine.* Agrum *diligit apricum, macrum, maritimum.* Nunc *circa æquinoctium seres origanum: stercorari, ac rigari, donec conualescat appetit.* Amat *loca aspera, atque saxosa.* Hisdem *diebus seritur capparis: latè serpit: succo suo terris nocet.* Serendum *est ergo, ne procedat ulterius, circumueniente fossato, uel luto structis parietibus, solo sicco, & gracili: herbas sponte persequitur: floret æstate.* Sub *occasu* Vergiliarum *capparis arescit.* Gith *hoc mense ultimo bene seritur.* Hoc *mense nasturcium seremus, & anethum locis temperatis, & calidis, et radices locis siccis, & pastinacas, & cærefolium circa* O*ctobres* Calendas, *& lactucas, & betas, & coriandrum, & primis diebus rapa, & napos.*

De *pomis.* TIT. XIIII.

Mẽse Septembri *circa* Calẽdas Octobres. *uel* Februa*rio tuberes seremus sobole, uel nucleis, cuius tenera diligẽter nutriri debet infantia.* Sumatur *cum radicibus planta diuulsa: bubulo fimo linatur, ac luto: statuatur pingui terra, & subacta, subditis conchis, & marina alga: terris magna sui parte condatur.* Alij *pomis statim grana decussa, & sole siccata, pingui, & prope cribrata terra autumno tria simul ponunt, quæ feruntur in unum coire uirgultum: quod assidua rigatione iuuandum est, atque fossura, quæ solũ leuiter scalpens teneritudini robur inducat.* Post
142 *annum deinde, uel aliquãto tardius quæ fuerit de semine plãta transfertur: & hoc genere fructus efficit dulciores.* Mense Ianuario *ultimo, uel* Februario *tuberum surculus mirabiliter proficit cydonio insitus.* Inseritur *autem*

malis omnibus, & pyris, & prunis, & calabrici: melius trũco fisso, quàm corticæ. desuper qualo, uel fictili uase mu nitur repletis usq; prope summitatem surculis terra subacta cum stercore. Prosunt tuberibus, quæ malis prodesse memoraui. Tuberes seruabũtur, si obruantur in milio, uel urceolis picatis, & oblitis.

De pauimentis solariorum, & latere. TIT. XV.

Hoc etiam mense pauimenta in solarijs & lateres faciemus eo more; quo Maio mense descripsi.

De diamoro. TIT. XVI.

Succum mori agrestis paulum facies deferuere. Tunc succi ipsius duas partes, & unam mellis admisces, & mista curabis ad pinguedinem excoquere.

De seruandis uuis. TIT. XVII.

Vuas quas seruare uolumus, legamus illæsas, neque acerbitate rigidas, neque maturitate defluẽtes, sed quibus est & granum luce penetrabili splendidum, & tactus cum molli iucunditate callosus. Si qua sunt corrupta, uel uitiosa, resecemus: nec patiamur interesse, quibus inexpugnabilis acerbitas contra blandimenta æstiui caloris induruit. Tũc incisos botryonum tenaces calida pice oportet amburi, atque ita in loco sicco, frigido, & obscuro sine luminis irruptione suspendi.

De uite, cuius fructus humore putrescit. TIT. XVIII.

Vitis, cuius fructus humore putrescit, per latera pampinanda est ante trigesimum uindemiæ diẽ, & sola frons 143
illa seruanda est, quæ in summitate posita solem nimium defendit à uertice.

De horis. TIT. XIX.

Septembris & Aprilis dies horis similibus conferũtur.

Hora	I.	pedes	XXIIII.
Hora	II.	pedes	XIIII.
Hora	III.	pedes	X.
Hora	IIII.	pedes	VII.
Hora	V.	pedes	V.
Hora	VI.	pedes	IIII.
Hora	VII.	pedes	V.
Hora	VIII.	pedes	VII.
Hora	IX.	pedes	X.
Hora	X.	pedes	XIIII.
Hora	XI.	pedes	XXIIII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER VNDECIMVS.

De adoreo, tritico, ordeo, & eruo, lupino, & piso, sisamo, & faselo serendis. TIT. I.

OCTOBRI mense adoreum seremus, ac triticum. Iusta satio est à decimo Calendarum Nouembrium, usque ad sextum Idus Decembris regionibus temperatis. Nunc etiam lætamen effertur, ac spargitur. Hoc etiam mense seremus ordeum, quod dicitur cantherinum. Seritur macra & sicca terra, uel multum pingui. nam quia hoc semine macescunt arua, pingui uincitur a-
144 gro: alteri nō habet quod amplius nocere possit, cum propter macritatem semen aliud ferre non ualeat. Læto agro non est serendum etiam nunc eruum, lupinus, & pisum, & sisamum. Seremus (ut dixi) sisamum usque ad Idus

Octobres, & faselũ, tamen terra pingui, ac resilibili agro: quatuor modijs iugerum complebimus.

De lini semine serendo. TIT. II.

Hoc mense lini semen seremus, si placet, quod pro malitia sui serendum non est, nam terræ uber exhaurit. Sed si uelis loco pinguissimo, & modicæ humido, seretur in iugero VIII modijs. Aliqui macro solo spissum serunt: ita assequuntur, ut linum subtile nascatur.

De notanda uitium fertilitate, quam prouidebimus panctioni. TIT. III.

Nunc oportuna uindemia est, cuius tempore notanda est fœcunditas uitium, & notis quibuscunque signanda, ut ex his ad ponendum sarmenta possimus eligere. Asserit autem Columella, explorári fœcunditatem uno anno non posse, sed quatuor: quo numero cognoscitur uera generositas surculorum.

De ponendis uineis, uel propagandis, reparandis, putandis: & arbustis. TIT. IIII.

Hoc mense postremo, ubi calidi, ac sicci aeris qualitas est, ubi exilis, & aridus est campus, ubi collis præruptus, aut macer, uites utilissime ponuntur, de quibus satis mense Februario disputaui. Nunc locis siccis, calidis, exilibus, macris, arenosis, aridis, quæcunque de pastinis, de uitibus ponendis, putandis, propagandis, reparandis, uel arbusto faciendo, antè dicta sunt, rectius fiunt, ut contra exilitatem glebæ hibernis imbribus adiuuentur. Sic & humorem sitientibus conferunt, & recisa uel mersa glacie non adurunt, quia talibus locis pruinarum uis, & natura nescitur.

De ablaqueanda nouella. TIT. V. 145

Post Idus Octobris ablaqueãda est omnis nouella ui-

nea,seu in pastino,seu in scrobibus,aut sulcis,ut amputentur radices superuacuæ,quas produxit æstate,quæ si conualuerint,inferiores radices faciunt interire,& ita remanebit uitis in summitate suspensa: quæ res eam frigori obnoxiam faciet, & calori. Sed hæ radiculæ non ad siccum debent recidi,ne aut plures inde nascantur, aut noua plaga corpori uitis impressa,ui secuturi algoris uratur. Recidemus autem relicto digiti spatio. Et si placida ibi hiems est,apertas relinquemus uites: si uiolenta,ante Decembres Idus operiemus: si præfrigida,aliquantum columbini stercoris sub ipsa hieme circa uiticularum uestigia largiemur, quod contra frigus nimium Columella dicit toto faciẽdum esse quinquennio.

De utilitate propagãdæ nunc uineæ. TIT. VI.

Hoc tempore idcirco locis,quibus dixi,propagatio melior est,quia firmandis radicibus uitis incumbit,cum proferendi palmites,eam cura non permouet.

De arboribus inserẽdis,uel uitibus. TIT. VII.

Hoc mense aliqui uites & arbores locis calidissimis inserere consueuerunt.

De oliuetis instituendis, & colendis, uel remedijs eorum,uel oliuis condiendis,uel fossis, riuisque purgandis. TIT. VIII.

Nunc etiam locis calidis, & apricis oliueta instituemus, more, uel ordine, quem Februarius mensis ostendit. Seminaria quoque olearum locis talibus faciemus hoc tempore, & omnia,quæ ad oleam pertinebunt. Oliuas quoque albas condiemus,sicut postea referetur. Hoc tempore
146 *ablaqueandæ sunt arbores oleæ prouincijs siccioribus ac tepidis, ita ut eis à superiori parte humor possit induci. Omnem sobolem conuelli Columella præcipit: mihi au-*

tem uidetur paucas dimitti semper, ac solidas, ex quibus uel in uetustate, matris loco delecta succedat, uel melius nutrita, & aggestæ terræ beneficio, & iam suas habens radices, ad oliuetum faciendum sine cura seminarij transferatur arbuscula. Nunc, si suppetit, intermisso triennio stercoranda sunt olueta locis maxime frigidis. Caprini stercoris sex libræ uni arbori, uel cineris modij singuli sufficient. Muscus tamen semper radatur arboribus: & putentur (sicut Columella dicit) octo annorum ætate transacta. Videtur mihi unoquoque anno sicca, & infructuosa cum aliqua debilitate nascentia debere recidi. Quòd si fructus arbor lætos non afferet, terebretur Gallica terebra usque ad medullam foramine impresso, cui oleastri informis talea uehementer arctetur, & ablaqueatæ arbori amurca insulsa, uel uetus urina fundatur. Hoc enim uelut coitu steriles arbores uberantur, quas tamen durante malitia oportebit inserere. Hoc mense fossas, riuósque purgabimus.

Remedium, si uua compluta est. TIT. IX.

Græci iubent, si uuam nimius imber infuderit, posteaquam mustum eius primo ardore feruebit, ut ad alia uascula trāsferatur. Ita propter naturæ grauitatem remanens aqua subsidet, & translatum uinum purè seruabitur, relicto quicquid se illi ex imbre miscuerat.

De oleo uiridi faciendo & laurino. TIT. X.

Nunc oleum uiride faciemus hoc genere. Oliuā quam recentissimam, cum uaria est, colligis, & si diebus aliquot collegeris, expandis, ne calefiat. Siqua ibi putris, aut sicca est, remoues. Vbi uerò compleueris modum factorij, sales tritos, uel non tritos, quod est melius, in oliuam eandem 147
mittis per decem modios, tres salis, & molis primo, & sic

salitam in nouis canistris esse patieris, ut pernoctet cum salibus, & ducat in se eosdem sapores. ac mane premi incipiat olei meliorem fluxum redditura, salis sapore concepto: canales sane, & omnia receptacula olei, calida aqua prius lauabis, ut nihil de anni præteriti rancore custodiant. Focos etiam nō propius admouebis, ne olei saporem fumus inficiat. Nunc mense postremo locis siccis, & calidis ad oleum faciendum lauri baccas legemus.

De hortis. TIT. XI.

Mense Octobri serenda sunt intyba, quæ hieme seruiant. Amant humores, & terram solutam. Arenosis, & salsis locis, atque maritimis summa proueniunt. Area his planior apparetur, ne radices eorum terra fugiēte nudentur. Quatuor foliorum transferantur ad locum stercoratum. Nunc plantæ cardui ponuntur, quas cum ponemus, radices earum summas ferro resecamus, ac fimo tingimus, ternûm pedum spatio separamus incrementi causa, pedali scrobe depositas binas, aut ternas. Cinerem sæpe sub hieme diebus siccis, fimúmque miscebimus. Hoc mēse sinapim seremus: terram diligit aratam, & si fieri potest, congestitiam, quamuis ubicunque nascatur. sarculari debet assidue ut respergatur puluere, quo fouetur. non minus gaudet humore. de quo semen legere disponis, suo loco esse patieris. quod ad escam parabis, robustius facies transferendo. In sinapi uetus semē inutile est, uel sationi, uel usui: quod dentibus fractum, si intus uiride uidebitur, nouum est: si album fuerit, uetustatem fatetur. Hoc mense malua serenda est, quæ occursu hiemis ab incrementi lōgitudine reprimetur. Loco pingui delectatur, & humido: gaudet lætamine. Transferuntur plantæ eius, cum cœperint folia quatuor
148 *habere, uel quinque. melius comprehendit eius planta,*

quæ tenera est: maior enim translata languebit. Sapor il*lis est melior, si non transferantur: sed ne cito erigantur in caulem, in medio earum glebulas constitues, aut lapillos.* Rara *ponenda est, sarculo delectatur assiduo. sic liberandæ sunt herbis, ne motum sentiant in radice.* Si *transferendis plantis nodum facias in radice, sessiles fient.* Nūc *etiam locis temperatis & calidis anethum seremus* . Ce*pullæ seruntur etiam hoc mense, uel menta, & pastinaca, thymum, & origanum, & cappar mensis initio.* Item *betam locis siccioribus, necnon armoraceam seremus, uel transferemus ad culta, ut melior fiat, nam hæc agrestis est raphanus* . Nunc *porrum uerno satum transferre debemus, ut crescat in caput.* Sanè *sarculis circunfodiatur assiduè, & comprehensa porri planta uelut tenacibus alleuetur, ut manitas spatij, quæ radicibus suberit, incremento capitis suppleatur.* Ocymum *quoque etiam nunc seremus, quod citius nasci fertur hoc tempore, si aceti imbre leuiter spargatur infusum.*

De pomis. TIT. XII.

Cui placet curas agere seculorum, de palmis cogitet conserendis. Hoc *igitur mense dactylorum non ueterum, sed nouorum, ac pinguium recentia ossa debebit obruere, terræ cinerem miscere* . Si *plantam uelit, ponenda est* Aprili *mense, uel* Maio. *Locis delectatur apricis, & calidis.* Fouenda *est, ut crescat, humore.* Terram *solutam, uel sabulonem requirit, ita tamen, ut quando planta deponitur, circa eam, uel sub ea pinguis terra fundatur.* Annicula *transferatur, aut bima* Iunio *mense, uel* Iulio *incipiente. Circūfodiatur assiduè ut rigatione cōtinua æstatis uincat ardores.* Aquis *palmæ aliquatenus salsis iuuantur, quæ infici debent salibus, etiam si tales eas natura non præbuit.*

K lz.iiij.

149 *Si ægra est arbor, fæces uini ueteris ablaqueatæ oportet infundi, uel radicum superuacua capulamenta decidi, uel cuneum salicis interfossis radicibus premi. Constat autem locum prope nullis utilem fructibus, in quo palmæ sponte nascuntur. Pistacia seruntur autumno, & mense Octobri sobole, & nucibus suis: sed melius ipsa pistacia iuncta ponuntur, mas ac fœmina. Marem dicunt, cui sub corio uelut ossei longi uidentur latere testiculi. Qui diligentius facere uoluerit, pertusos caliculos, & stercorata terra repletos parabit, & in his pistacia terna cōstituet, ut ex omnibus germen quodcunque procedat: quòd ubi conualuerit planta, hinc facilius transferatur mense Februario. Amat locum calidum, sed humectum, & rigatione gaudet, & sole. Inseritur terebintho mense Februario, uel Martio: at alij amygdalo inseri posse firmarunt. Cerasus amat cæli statum frigidum, solum uerò positionis humectæ. In tepidis regionibus parua prouenit. Calidum non potest sustinere. Montana uel in collibus constituta regione lætatur. Cerasi plātam siluestrem transferre debemus mense Octobri uel Nouembri, & eam primo Ianuario, cum comprehendit, inserere. Plantaria uerò creari possunt, si prædictis mensibus spargantur poma, quæ summa facilitate nascentur. Ego sic huius arboris facilitatem probaui, ut uirgulta ex ceraso pro amminiculis per uineam posita in arborē prosiluisse confirmem. Et Ianuario mense seri potest. Inseritur mense Nouembri melius, uel, si necesse sit, extremo Ianuario. Alij & Octobri inserenda esse dixerunt. Martialis in trūco inseri iubet. Mihi inter corticem & lignum feliciter semper euenit.. Qui in trunco conserunt, sicut Martialis dicit, omnem lanuginem, quæ circa est, auferre debebunt, quæ si remanserit, insitis nocere manifestat. In cerasis hoc*

seruandum est, & in omnibus gummatis, ut tunc inserantur, quando his uel non est, uel desinit gumma effluere. Cerasus inseritur in se, in pruno, in platano, ut alij, in populo. Amat scrobes altas, spatia largiora, assiduas fossiones. Putari in ea putria & sicca debebunt, uel quæ densius arctata protulerit, ut rarescat. Fimum non amat, atque inde degenerat. Cerasa ut sine osse nascantur, fieri Martialis hoc dicit: Arborem tenerã ad duos pedes recides, & eam usque ad radicem findes, medullam partis utriusque ferro curabis abradere, & statim utrasque partes in se uinculo stringis, & oblinis fimo, & summam partem, & laterum diuisuras. post annum cicatrix ducta solidatur. Hanc arborem surculis, qui adhuc fructum non attulerũt, inseris, & ut asserit, ex his sine ossibus poma nascentur. Si cerasus concepto humore putrescit, in trunco foramen accipiat, quo possit educi. Si formicas patitur, succum portulacæ debebis infundere, cum aceti media parte permistum, uel uini fecibus truncum arboris florentis adlinire. Si æstu Canicularum fatigatur, trium fontium singulos sextarios sumptos post solis occasum radicibus arboris iubeamus influere sic, ne remedium luna deprehendat, uel herbam symphoniacam circa arboris truncum torquebimus in coronam, uel ex ea iuxta imum codicem cubile faciemus. Cerasa non aliter, quàm in sole usque ad rugas siccata seruantur. Mense Octobri aliqui mali arborem calidis & siccis regionibus ponunt, & cydonia circa Nouẽbres Calẽdas, & sorbum, uel amygdala in seminarijs obruunt, & pini semen aspergunt. Hoc mense poma condienda sunt, atque seruanda eo more, quo in singulorum titulis continetur, uelut quæque matura processerint. 150

De apibus. TIT. XIII.

Hoc etiam mense aluearia castrabuntur, more, quo
151 *dictum est, quæ tamen oportet inspicere, & si abundantia est, demere, si mediocritas, partem mediam relinquere pro hiemis inopia: si uero sterilitas apparet in cellis, nil prorsus auferre.* Mellis *uero, & ceræ superius est demonstrata confectio.*

Quæ Græci, *uel alij super uina condienda, curandáque dixerunt.* TIT. XIIII.

Ne lecta prætereã, quæ Græci *sua fide media de condiendi uini genere disputarunt, demonstrare curaui, qui uini naturam tali ratione discernunt, & hanc in eo uolunt esse distantiã, ut quod dulce est, grauius dicant, quod albũ, & aliquatenus salsum, conuenire uesicæ, quod croceo colore blanditur, digestioni accommodum, quod album, & stypticum, prodesse stomacho laxiori, transmarinum pallorem facere, & tantum sanguinem non creare.* Vina *nigris fieri forte, rubeis suaue, albis uero plerunque mediocre.* In *condiendo ergo uino aliqui* Græcorum *mustum decoctum ad medietatem, uel tertiam partem uino adijciunt.* Alij Græci *ita iubent aquam marinam mundam de puro, & quieto mari, quam anno ante compleuerint, reseruari: cuius talem esse naturam, ut & salsedine, uel amaritudine per hoc tempus careat, & odore, & dulcis fiat ætate.* Ergo *eius octogesimam partem musto admiscent, & gypsi quinquagesimam.* Post *tertiam deinde diem fortiter commouent, ac pollicentur non ætatem solum uino, sed splendorem quoque coloris afferre.* Oportet *autem nona quaque die uinum moueri, atque curari: uel, si tardius, undecima.* Frequens *enim respectus faciet iudicare utrum uendenda sit species, an tenenda.* Quidam *resinæ siccæ*

*tritæ uncias tres dolio immergunt, & permouent, & ui-
na diuretica sic fieri posse persuadent. Mustum uero, quod
per pluuias frequẽtes leue est, sic curari debere iusserunt, 152
quod probari gustu ipsius poterit. Omne mustum decoqui
iubent, donec pars eius uigesima possit absumi. melius
quoque fieri, si centesimam partem gypsi adijcias. Lace-
dæmonij uero eousque decoquere, donec uini quinta pars
pereat, & quarto anno usibus ministrare. Suaue uinum
de duro fieri docent, si ordeacei pollinis cyathos duos si-
mul cum uino subactos mittas in uini uasculo, & hora
una ibi esse patiaris. Aliqui feces uini dulcis admiscent.
Aliqui addunt glycyrhizæ siccæ aliquantulum, & utun-
tur, cum diu uasorum commotione miscuerint. Vinum quo-
que inter paucos dies optimi odoris effici, si baccas myrti
agrestis montanas, siccas, & tunsas mittis in cadum, & de-
cem diebus requiescere patiaris: tunc coles, & utaris. Vitis
etiam flores arbustiuæ collectos in umbra siccare cura-
bis. Tunc diligenter tunsos, & cretos habebis in uasculo
nouo, & cum uolueris, tribus cadis unam floris mensuram,
quam Syri chenicam uocant, adijcies, & superlines do-
lium, & sexta uel septima die aperies, & uteris. Vinum
fieri ad potandum suaue ita dicunt. Fœniculi, uel satu-
reiæ singulorum congruum modum uino immergi, atque
turbari, uel fructum, quem duæ nuces pineæ produxerint,
torrefactum, & linteo ligatum mitti in uasculo, ac super-
liniri, & usui esse quinque diebus exactis. Vinum autem
uelut uetus effici de nouello, si amygdala amara, absyn-
thium, pini frugiferi gumen, fœnum græcum simul fran
gas quantum sufficere æstimaris, & pariter tundas, &
ex his unum cyathum per amphoram mittas, & magna
uina conficies. Si uero senseris peccatura, huic confectio-*

ni aloen, myrrham, crocomagma, singula modis æqualibus tunsa, & in puluerem redacta cum melle misceбis, & uno cyatho unam amphoram condire curabis. Anni-
153 *culum quoque uinum ut longam simulare uideatur ætatem, meliloti unciam unam, glycyrhizæ uncias tres, nardi celtici tantundem, aloes epatici uncias duas tundis, & cernis, & in sextarijs quinquaginta coclearia sex recondе, & uas ponis in fumo.* In album colorem uina fusca mutari asserunt, si ex faba lomentum factum uino quis adijciat, uel ouorum trium lagenæ infundat alborem, diuque commoueat, sequenti die candidum reperiri: quòd si ex afra pisa lomentum adijciatur, eadem die posse mutari. Vitibus quoque hanc esse naturam, ut alba uel nigra si redigantur in cinerem, uinóque adijciantur, ei undiquanq; formam sui coloris imponere, ut ex nigra fuscum: candidum uero reddatur ex alba, ea ratione scilicet, ut combusti sarmenti cineris modij unius mensura mittatur in dolium, quod habebit amphoras X, & triduo sic relictum post operietur ac lutetur: album uel (si ita uisum fuerit) nigrum reperiri quadraginta diebus exactis. Vinum quoque asserunt ex molli forte sic fieri: Altheæ, hoc est, ibisci folia, uel radices, aut eius caulem tenerum decoctum mitti, aut gypsum, aut ciceris cotulas duas, aut cupressi pillulas tres, aut buxi folia, quantum manus ceperit, aut apij semen, aut cinerem sarmentorum, cui uis flammæ corpus reliquit exile, omni soliditate detracta. Vinum uero eadẽ die ex austero lympidum atque optimum fieri, si grana piperis decem, pistacia uiginti adiecto modico uino simul conteras, & in sex uini sextarijs mittas, diu omnibus ante commotis, tunc requiescere patiaris, & coles usui mox futurum. Item feculẽtum statim in lympidum reddi, si V I I

pini nucleos in unum uini sextarium mittas, diúque commoueas, & paululum cessare patiaris, mox sumere puritatem, coloriq; debere, & in usum referri. Item (quod Cretensibus oraculum Pythij Apollinis monstrasse memoratur) fieri sic candidum, & sumere uetustatis saporem, si squinantos uncias quatuor, aloes epatici uncias quatuor, mastices optimi unciā unam, cassiæ fistulæ unciā unā, piperis unciā unā, spinæ Indicæ semunciā, myrrhæ optimæ unciā unā, thuris masculi non rancidi unciā unā: tundis uniuersa, & in tenuissimum puluerē cribro excutiēte deducis. Cum uero mustum ferbuerit, despumabis, & omnia uuarum grana, quæ feruor in summum reiecit, expelles. Tunc gypsi triti, atque cribrati tres Italicos sextarios mittis in uini amphoras decem, prius tamen partem quartam uini condiendi in alia uasa transfundis, & ita gypsum adijcies, & doliū uiridi, ac radicata canna per biduum fortiter agitabis. Tertia uero die, ex suprascriptis pulueribus quaterna coclearia completa modesthus in denas uini amphoras mittis, & uini, sicut supradictum est, quartam partem, quam alibi diffuderas, superadijcies, & dolium replebis, & item diu agitare curabis, ut specierum uis omne musti corpus inficiat. Tunc operies, atque adlines relicto breui foramine, quo æstuantia uina suspirent. Sed exemptis quadraginta diebus, & hoc spiraculum claudis, & deinde ut libuerit, gustas. Illud memento seruare præ cæteris, ut quoties uinum mouetur, inuestis puer hoc, aut aliquis satis purus efficiat. Linimentū quoque dolij non gypso, sed sarmentorū cinere debebis inducere. Item uinum, quod salutare contra pestilentiam sit, & stomacho prosit, fieri hoc genere fertur: In optimi musti metreta una ante quàm ferueat, tunsi absynthij octo uncias linteo inuolu-

tas demittis, & exactis XL *diebus curabis auferre.* Id *uinum refundis lagœnis minoribus, & uteris.* Nunc *condiunt, primo amne musti spumantis egesto, quibus moris est gypso uina medicari.* Sed *si natura leuius uinum est, &*
155 *saporis humecti, in congijs centum, duos gypsi sextarios misisse sufficiet.* Quòd *si uinum nascitur uirtute solidius, me dietate abunde prædictis poterit satis esse mensuris.*

Rosatum *sine rosa fieri.* TIT. XV.

Nunc *rosatum sine rosa facies sic:* Folia *citri uiridia sporta palmea missa in musti nondum feruentis uase depones, & claudes, & exemptis quadraginta diebus mel le addito, ad modum rosati, cum placebit, uteris.*

De *uinis pomorum.* TIT. XVI.

Hoc *mense, omnia quæ locis suis leguntur, ex pomis uina conficies.*

De *œnomelli.* TIT. XVII.

Mustum *de maioribus, & egregijs uitibus post* XX *dies, quàm leuatum fuerit ex lacu, quantum uolueris sumis, & ei mellis non dispumati optimi quintam partem prius tritam fortiter, donec albescat, admisces, & agitabis ex canna radicata uehementer.* Mouebis *autem sic per dies* XL *continuos, uel quod est melius, quinquaginta, ita ut cum moueris, mundo linteo tegas, per quod facile confectio æstuabunda suspiret.* Post *dies autem quinquaginta, munda manu purgas quodcunque supernatabit, & in uasculo gypso diligenter includis, & ad uetustatem reseruas.* Melius *tamen si in mincra, & picata uascula proximo uere transfundas, & gypsata diligenter operias, & in terrena, & frigida cella recondas, uel arenis fluuialibus, uel eodem solo, uascula ex aliqua parte summergas.* Hoc *nulla uitiatur ætate, si tam diligenter effeceris.*

De defruto, carœno, sapa. TIT. XVIII.

Nunc defrutum, carœnum, sapam conficies. Cum omnia uno genere conficiantur ex musto, modus his & uirtutem mutabit, & nomina. Nam defrutum à deferuēdo dictum, ubi ad spissitudinem fortiter despumauerit, effectum 156 *est. Carœnum, cum tertia perdita, duæ partes remanserint. Sapa, ubi ad tertias redacta descenderit, quam tamen meliorem facient cydonia simul cocta, & igni supposita ligna ficulnea.*

De passo. TIT. XIX.

Passum nunc fiet ante uindemiam, quod Africa sueuit uniuersa conficere pingue, atque iucundum, & quoad conditum, si utaris mellis uice, ab inflatione te uindices. Leguntur ergo uuæ passæ quàmplurimæ, & in fiscellis clausæ iunco factis aliquatenus rariore contextu, uirgis primo fortiter uerberantur. Deinde ubi uuarum corpus uis contusionis exoluerit, cochleæ supposita sporta comprimitur. Hinc passum est quicquid effluxerit, & conditum uasculo, mellis more, seruatur.

De cydonite. TIT. XX.

Abiecto corio mala cydonia matura in breuissimas, ac tenuissimas particulas recides, & proijcies durum, quod habetur interius. Dehinc in melle decoques, donec ad mensuram mediam reuertatur, & coquēdo piper subtile conspergis. Aliter: Succi cydoniorum sextarios duos, aceti sextarium unum semis, & mellis duos sextarios misces, & decoques, donec tota permistio pinguedinem puri mellis imitetur. Tunc triti piperis, atque Zinziberis binas uncias miscere curabis.

De fermento musteorum seruando. TIT. XXI.

Ex nouo tritico purgato farriculum facies, & ex musto

de sub pedibus rapto curabis infundere, ita ut modio farris lagœnam musti adijcias : deinde sole siccabis, & item similiter infundis ac siccas. Hoc cum tertio feceris, panes ex eo breuissimos admodum facies musteorum, & in sole siccatos uasculis nouis fictilibus recondis, & gypsas. Pro fermento, quo tempore anni musteos facere uolueris, hoc uteris.

De uua passa. TIT. XXII.

Vuam passam Græcam sic facies. Melioris acini, & dulcis,& lucidi botryones in ipsa uite torquebis,& patieris sponte marescere,deinde sublatos in umbra suspendis, & uuam constrictam cum ponis in uasculis, substernis pampinos sicco algore frigentes, & manu comprimis, & ubi uas impleueris, item pampinos addis nihilo minus non calentes,& operculabis,ac statues in loco frigido sicco,quem nullus fumus infestet.

De horis. TIT. XXIII.

October Martium similibus umbris sibi fecit æquari.

Hora	I.	pedes	XXV.
Hora	II.	pedes	XV.
Hora	III.	pedes	XI.
Hora	IIII.	pedes	VIII.
Hora	V.	pedes	VI.
Hora	VI.	pedes	V.
Hora	VII.	pedes	VI.
Hora	VIII.	pedes	VIII.
Hora	IX.	pedes	XI.
Hora	X.	pedes	XV.
Hora	XI.	pedes	XXV.

LIBER DVODECIMVS.

De satione tritici, farris, hordei, fabæ, cum disciplina, & de lenticula serenda, & de lini semine. TIT. I.

NOVEMBRI *mense triticum seremus, & far satione legitima, ac semente solenni. Iugerũ utriusque seminis modijs quinque tenebitur. Nunc & ordeum maturum adhuc seremus. In huius principio fabam spargimus, quæ pinguissimum, uel stercoratum desiderat locum, uel uallem, quam succus ueniens à summitate, fœcundet. Primo seritur, deinde proscinditur, & tunc sulcatur. Occanda est large, ut tegi plurimum possit. Aliqui locis frigidis dicunt in fabæ satione glebas non esse frãgendas, ut per eas gelicidiorum tempore possint germina obumbrata defendi. Satione eius generis, sicut opinio habet, non fœcundatur terra, sed minus læditur. nam Columella dicit agrum frumentis utiliorem probari, qui anno superiore uacuus fuerit, quàm qui calamos fabaceæ messis eduxit. Pingue iugerum sex modij occupant, mediocre amplius. Spisso bene prouenit. Macrum solum, nebulosũmque non patitur. Curandum est præcipuè, ut luna XV seratur, si adhuc ictum solis repercussa non sensit. Aliqui dicunt quartamdecimam potius eligendã. Sanguine caponis Græci asserunt fabæ semina macerata herbis aduersantibus non noceri. aqua pridie infusa citius nasci, nitrata aqua respersa cocturam non habere difficilem. Nunc seritur prima lenticula, sicut Februario mense narratum est. Hoc etiam toto mense poterit lini semen aspergi.*

De *pratis nouis instituendis, ponendis uitibus, & propagandis, & circumfodiendis nouellis.* TIT. II.

In *huius maxime mensis principio, possumus instituere noua prata, more, quo dictum est.* Hoc *etiam toto mense locis calidis, & siccis, uel apricis, erit uitium cœlebranda positio.* Nunc *& propago iure ducetur, & locis frigidis nouellas uites, & arborum plantas circumfodere, atque operire conueniet, & ante* Idus. Nunc *mergus, hoc est propaginis curuatura post triennium, quàm pressa fuerat, recidetur à uite.*

De *uinea ueteri in iugo, uel pergula reparanda.* TIT. III.

Nunc, *ac deinceps uinea uetus, quæ in iugo est, uel pergula, si robusto, & integro trunco sit, ablaqueata fimo satietur, & angustius putata inter quartũ & tertiũ pedem à terra uiridissima parte corticis, acuto ferramẽti mucrone feriatur, ac fossa frequentius incitetur.* Nam *(sicut asserit* Columella) *ex eo loco germen plerunque producit, & ueniẽte uere fundit materiã, qua uitis reparetur antiqua.*

De *putandis uitibus, & arboribus locis temperatis, & reliquis.* TIT. IIII.

Nunc *putatio autumnalis celebratur in uitibus, & arboribus, maxime ubi inuitamur tepore prouinciæ, & putantur oliueta: & oliua, cum uaria cœperit esse, colligitur, ex qua primum fiet oleum.* Nam *cum tota nigrescet, quod spei merito posterauit, fundendi ubertate compensat.* Est *utilis olearum putatio, cæterarúmque arborum, si loci pa*
160 *titur disciplina, ut decisis cacuminibus, rami fluentes per latera prona fundantur.* Quòd *si regio insolens, & in_ custodita contigerit, agendum prius toto arboris corpor ab inferiore parte purgato, ut altitudine animalium sue*

pergressa, modus transcendatur iniuriæ, & arbor iam spatio suo tuta curetur.

De oliuetis ponendis, & curandis ægris arboribus, & reliquis. TIT. V.

Nunc etiam locis calidis, ac siccis regionibus olineta ponuntur, sicut Februario disputatum est. Amat hæc arbor arduo locorum situ mediocriter ab humore suspendi, scalpi assiduè, lætaminis ubertate pinguescere, feracibus uentis clementer agitari. Hoc etiã mense oleis sterilibus quæ supradicta sunt remedia faciemus. Nunc & corbes, & pali, & ridicæ bene fieri possunt, etiam nunc locis temperatis, est laurini olei iusta confectio.

De hortis. TIT. VI.

Hoc mense allium bene seritur, & ulpicum terra maxime alba, fossa & subacta sine stercore. Sulcos in areis facies, & semina in locis altioribus pones IIII digitis separata, neque altius pressa. Sarculabis frequẽter, inde plus crescent. Si capitatũ facere uolueris, ubi cœperit caulis prodire, proculca, succus reuertetur ad spicas. Fertur, si luna sub terris posita seratur, & itẽ sub terris luna latente uellatur, odoris fœditate cariturũ. Vel paleis condita allia, uel fumo suspensa durabunt. Nunc & cepulla seri potest, & carduorũ planta disponi, & armoracea seritur, & cunela.

De pomis. TIT. VII.

Hoc mense locis calidis, cæteris uero Ianuario persici ossa in pastinatis areis sunt ponenda, binis à se pedibus separata, ut cum ibi plantæ excreuerint, transferantur. Sed ossa ponantur acumine deorsum uerso. & non amplius, quàm duobus; aut tribus digitis obruãtur. Ossa uero quæ ponẽda sunt, aliqui siccata prius paucis diebus cineris mistione terra soluta in qualis reseruãt. Ego uero usq; ad 161

ſerẽdi tẽpus ſine ulla cura ſæpe ſeruaui. Locis quidẽ qua-
libuſcunque proueniunt. Sed & pomis, & frondibus, &
durabilitate præcipua ſunt, ſi cælum calidum, ſolum are
noſum & humidum ſortiantur. Frigidis uero, & maxime
uentoſis, niſi obiectu aliquo defendantur, intereunt. Dum
tenera ſunt germina, ſæpe herbis circunfoſſa liberentur.
Bimam plantam recte transferemus ſcrobe breui. Nec à
ſe longe ſtatuendæ ſunt, ut inuicem ſe à calore ſolis excu-
ſent. Ablaqueandæ ſunt per autumnum, & ſuis ſtercoran
dæ folijs. Putanda perſicus in autumno eſt, ut arida, & pu
trida tantum uirgulta tollantur. nã ſiquid uiride reſecue-
mus, areſcit. Languenti arbori ueteris uini feces aquæ mi-
ſtas oportet infundi. Affirmantibus Græcis perſicus ſcri-
pta naſcetur, ſi oſſa eius obruas, & poſt dies VII, ubi pa-
tefieri cœperint, apertis his nucleos tollas, & his cinnaba-
ri, quod libebit inſcribas. Mox ligatos ſimul cum ſuis oſſi-
bus obruas diligentius adhærentes. Genera eorum ſunt
hæc, duracina, præcoqua, perſica, armenia. Si hæc arbor
ardore ſolis mareſcit, frequenti aggeſtione cumuletur, ue-
ſpertino iuuetur humore, obiectis defendatur umbraculis.
Iuuat in ea & ſpolium ſerpentis appendi. Nunc iam con
tra pruinas ſtercus ingeratur perſico, uel feces uini cum a-
qua permiſtæ, uel quod magis prodeſt, aqua in qua faba
decocta eſt. Si uermes perſicus patitur, cinis eos amurcæ
miſtus extinguit, uel bouis urina cum aceti tertia parte con
fuſa. Si poma caduca ſunt, nudatæ radici eius, uel trunco
162 *lentiſci, aut terebinthi cuneus affigitur, uel terebratæ in*
medio, palus ſalicis imprimetur. Si poma rugoſa creabit,
aut putrida, circa imum trũcum cortex recidatur, & cum
inde modicus humor effluxerit, argilla, uel paleato luto
plaga retegatur. Magna poma perſicus affert, ſi florenti

per triduum ternos sextarios caprini lactis ingesseris. Contra uitia persici proficit spartum ligatum, uel spartea suspensa de ramis. Mense Ianuario, uel Februario locis frigidis, Nouembri calidis persicus inseratur, maxime circa terram surculis plenioribus, & prope arborem natis. Nā cacumina uel non tenebunt, uel diu durare non poterunt. Inseritur in se, in amygdalo, in pruno: sed armenia, uel præcoqua prunis, duracina amygdalis melius adhærescunt, & tempus ætatis acquirunt. Mense Aprili, uel Maio locis calidis, in Italia uero utroque exeunte, uel Iunio persicus inoculari potest, quod emplastrari dicitur præciso super trunco, & emplastratis pluribus gemmis, more, quo dictum est. Persicus rubescit, si platano inserta figatur. Duracina seruantur, condita muria, & oximelle, uel detractis ossibus ficorum more in sole siccantur, ac pendent. Item sæpe uidi, detractis ossibus duracina melle condiri, & saporis esse iucundi. Item bene seruantur, si umbilicum pomi gutta picis calentis oppleueris, ut sic sapæ innatare cogantur uase concluso.

De pinu.

Pinus creditur prodesse omnibus, quæ sub ea seruntur. Pinum seremus nucleis suis, calidis, & siccis regionibus mense Octobri, uel Nouembri: frigidis, & humectis Februario, uel Martio. Amat locum gracilem, sæpe maritimum: inter montes, & saxa uastior, & procerior inuenitur. Ventosis & humidis, arborum fiunt incrementa lætiora. Sed siue montes uelis conserere, seu spatia quæcunq;, hæc huic generi deputabis, quæ alteri utilia esse non possunt. 163 *Exarabis ergo ea loca diligenter, atque purgabis, & frumenti more semen asperges, ac leui sarculo curabis operire: nec enim plusquam palmo debet abscondi. Defendē-*

da est tenera arbor à pecore, ne calcetur inualida. Proficiet, si nucleos aqua ante triduũ macerabis. Aliqui dicũt fructum pineũ translatione mitescere: sed plantas hoc modo procurant, ut prius multa semina in caliculis terra, & fimo repletis obruant, quæ ubi processerint, relicto eo, quod solidius est, auferunt alia: ubi iustum cœperit incrementum, trimam plantam cum ipsis caliculis transferunt, quibus fractis in scrobe indulgent radicibus largitatẽ. Terræ tamen equæ stercus admiscent, facientes straturã alterno ordine subinde crescentem. Seruandũ est tamen ut radix eius, quæ una & directa est, usque ad summitatem suam possit integra, & illæsa trãsferri. Putatio nouellas pini arbores tãtum promouet (quod expertus sum) ut quæ speraueras incrementa, duplicẽtur. Nuces pineæ & usq; in hoc tẽpus in arbore esse possunt, & maturiores legentur. Prius tamen legendæ sunt, quàm patescant. Nuclei nisi purgati durare nõ possunt: tamen aliqui in uasis fictilibus nouis, & terra repletis, cum testis suis missos asserunt custodiri.

De pruno.

Pruna si ossibus serantur autumno, mense Nouembri solo putri, & subacto duobus palmis obruantur. Ossa eadem ponãtur & mense Februario. Sed tunc prius lixiuio sunt macerãda per triduum, ut cito germinare cogantur. Ponuntur & plantis, quas sumemus ex codice mense Ianuario exeunte, uel Februario circa Idus radicibus fimo oblitis. Gaudent loco læto & humido: cælo tepido melius
164 *proferuntur, tamen queunt & frigidum sustinere. Locis lapidosis, & glareosis si iuuantur lætamine, excusant ne poma caduca, & uermiculosa nascantur. Extirpandæ sunt soboles à radice, exceptis rectioribus, quæ seruabuntur ad plantas. Si languida pruni arbor est, amurca cum aqua*

æqualiter temperata radicibus debet infundi, uel bubulum lotiũ solum, uel humanum uetus cum duabus aquæ partibus mixtum, uel cineres ex furno, maxime sarmentorum. Si poma decidant, oleastri cuneum terebratum infige radici. Vermes eius, atque formicas, rubrica cum pice liquida si adlinatur, extinguet. Sed modestius propter arboris noxam, ne idem faciat remediũ, quod uenenum. Iuuatur frequenti humore, & assidua fossione. Mense Martio extremo prunus inseritur melius trunco fisso, quàm cortice, uel mense Ianuario, ante quàm incipiat gumen lacrymare. Inseritur in se, & persicum recipit, uel amygdalum, uel malum, sed eam degenerem reddit, & paruam. Pruna siccantur in sole per crates loco sicciore disposita. Hæc sunt, quæ damascena dicuntur. Alij in aqua marina, uel in muria feruẽte recenter lecta pruna demergunt, & inde sublata, aut in furno tepido faciũt, aut in sole siccari.

De castanea.

Castanea seritur & plantis, quæ sponte nascuntur, & semine. Sed quæ plantis seritur, ita ægra est, ut biennio de eius uita sæpe dubitetur. Serenda est ergo ipsis castaneis, hoc est seminibus suis, mense Nouembri, & Decembri, item Februario. Eligendæ sunt castaneæ ad ponendũ recentes, grandes, maturæ: quas si Nouembri mense seramus, facilem se præsentia fructus ipsius præstat. Si uero Februario ponamus, ut usque tunc durent, ita faciẽdum est: in umbra castaneæ siccentur expansæ. Tũc in angustum, 165
& siccum locum translatæ cumulum faciunt, & eas omnes fluuialis arena diligenter operiat. Post dies XXX eas remota arena in aquam frigidam mittis. Quæ sanæ sunt merguntur: supernatat quæcunque uexata est. Item quas probasti, similiter obrues, & post XXX dies æquè pro-

bas. Hoc cum tertio feceris, usque ad ueris initiũ, serere debebis quæ manserint illibatæ. Aliqui in uasculis seruant, arena pariter missa. Amant solum molle & solutum, non tamen arenosum. In sabulone proueniunt, sed humecto. Nigra terra illis apta est, & carbunculus, & tofus diligenter infractus. In spisso agro & rubrica uix prouenit. In argilla, & glarea, non potest nasci. Diligit cæli statum frigidum, sed & tepidum nõ recusat, si humor assenserit. Delectatur cliuis, & opacis regionibus, ac maxime in Septentrionem uersis. Pastinari ergo locus debebit, qui huic destinatur arbusto, altitudine pedis unius semis, uel duorũ: uel totus aut sulcis in ordinem destinatis, aut certe aratris resolui hinc inde findẽtibus. Qui fimo satiatus, ac redactus in puluerem, castanearum semen accipiat non ãm plius pedis dodrante demersum. Vnicuique semini propter notam surculus debet affigi. Ipsa semina singulis locis simul terna, uel quina ponantur, & inter se quatuor pedum spatio separentur: quibus transferre placuerit, bimas plantas transferre debebunt. Locus tamen deductoria liquoris accipiat, ne humor insidens limo, germen extinguat. Cui placet, potest castaneæ in propaginẽ ducere ima uirgulta, quæ in radice nascuntur. Nouum castanetum circunfodi debet assiduè. Mense Martio, & Septembri, incrementum maius acquirit, si putationibus adiuuetur. Castanea inseritur (sicut probaui ipse) sub cortice mense Martio, uel Aprili, tamen genere utroque respondet. Potest &
166 inoculari. Inseritur in se, & in salice, sed ex salice tardius maturat, & fit asperior in sapore. Castaneæ seruantur uel in cratibus dispositæ, uel intra sabulonẽ, ne inuicem tangantur immersæ, uel in uasculis fictilibus nouis cõditæ, & loco sicciore defossæ, uel inclusæ uirgeis ex fago recepta-

culis, & lutatæ, ut spiracula nõ relinquas, uel ordei paleis minutissimis obrutæ, uel palustri ulua figuratis densioribus sportis reclusæ.

De pomis alijs.

Hoc mense locis calidis ac siccis regionibus agrestium pyrorum plantas ponimus, quas postea possimus inserere, & malorũ, uel mali punici, & cydonij, & citri, & mespili, fici, sorbi, siliquæ, & plantas agrestis cerasi, post inserendas, & mori taleas, & amygdali semina, & nuces iuglandes, si in seminarijs (quo dictum est more) pangantur.

De apibus. TIT. VIII.

Huius mẽsis initio apes ex tamarisci floribus, reliquísque siluestribus mella conficiunt: quæ auferẽda non sunt, quia seruantur hiberno. Eodem mense sordibus, liberandi sunt aluei, quia tota hieme eos mouere, aut aperire non decet. Sed hæc die aprico, tepidóque facienda sunt, & pennis maxime auium maiorum, quæ habent rigorem, uel aliquo simili omnia interiora mundentur, quò manus non ualebit attingere. Tum rimas omnes, quæ sunt extrinsecus, luto, & fimo bubulo mistis linamus: & insuper genestis, uel alijs tegumentis similitudinem porticus imitemur, ut possint à frigore & tempestate defendi.

Remediũ uitib⁹, quæ sine fruge luxuriãt. TIT. IX.

Locis calidis & apricis uites, quæ fructu carent, fronde luxuriant, & pauperiem fœtuũ compensant ubertate foliorũ, nunc putare pressius conueniet: frigidis uerò mense Februario. Si permanebit hoc uitium, circunfossas arena fluuiali, uel cinere debebimus aggerare. Quidam lapides inserunt inter flexuosa radicum. 170

Remedium sterili uiti. TIT. X.

Hisdem temporibus & locis uitem, quæ sterilis fuerit,

Græci ita præcipiunt esse curandam. Truncο eius fisso lapidem asserunt includendum, & ibi urinæ ueteris humanæ quatuor cotulas circa truncum debere suffundi, ut ad radices instillatio ipsa descendat. Tunc adijcienda est terra admista lætamine, & circa radices, solum omne uertendum.

De rosario ex paucis uirgultis instituẽdo. TIT. XI.

Quamuis mense Februario sunt conserenda rosaria, tamen locis calidis, apricis, atque maritimis hoc etiã mense poterimus instituere roseta. Quæ si indigus plantarum uolueris ex paucis uirgulis habere copiosa, quaternorum digitorum surculos gemmantes cum geniculis suis debebis excidere, & in modum propaginis sternere, & stercore, ac rigationibus adiuuare. Vbi anni ætatem cõpleuerint, pedis spatio inter se transferre disiunctos, atque ita solũ, quod huic generi deputabis implere.

De uua, quæ usque ad uer reseruetur in uite. TIT. XII.

Græcis asserentibus, ut uuam serues in uite usque ad ueris initia, circa ipsam uitẽ, quæ fructu plena est, loco umbroso scrobem fodies, altitudine triũ pedũ, latitudine duorum, & mittis sabulonem, & ibi calamos figis, in quibus retorquet assidue sarmenta fructibus plena, & illæsis botryonibus alligabis, ut solum non contingant, & cooperi-
168 es, ut imber eò penetrare non possit. Item Græcis docentibus uuas in uite, aut poma in arbore si diu seruare uolueris, uasculis clausa fictilibus ab ima parte pertusis diligenter à summo tecta suspende, quamuis poma & gypso cooperta in longam seruentur ætatem.

De gregibus ouili generis & caprini. TIT. XIII.

Hoc mense agnorum prima generatio est. Sed agnus

ſtatim natus uberibus maternis admouendus eſt. Manu
prius tamen exiguū lactis, in quo ſpiſſior eſt natura, mul-
gendum eſt, quod paſtores coloſtrā uocant: nanque hoc a-
gnis, niſi auferatur, nocebit. Ac *primo per biduū natus cū*
matre claudatur. Tunc *ſeptis obſcuris ſeruetur, & calidis:*
ita ſecluſo paruulorum grege matrices mittantur in pa-
ſcua. Sufficiet *autem prius quàm procedāt matrices mane,*
& cum ſaturæ reuertūtur ad ueſperam, agnis ubera hau-
rienda permittere. qui donec firmentur intra ſtabulum
furfuribus, uel medica herba, uel (ſi eſt copia) farina ordei
paſcantur ingeſta, donec conceptum pauliſper robur æta-
tis, paſcuum matribus poſſint habere commune.

De *paſcendi ordine.*

Paſcua *ouillo generi utilia ſunt, quæ uel in noualibus,*
uel in pratis ſiccioribus excitantur. Paluſtria *uerò noxia*
ſunt, ſilueſtria damnoſa lanatis. Salis *tamen crebra con-*
ſperſio, uel paſcuis miſta, uel canalibus frequenter obla-
ta, debet pecoris leuare faſtidium. Nam *per hiemem, ſi pe-*
nuria eſt, fœnum, uel palea, uel uicia, uel facilior uictus ul
mi ſeruatis frondibus præbeatur, aut fraxini. Aeſtiuis
menſibus paſcantur ſub lucis initio, cum graminis teneri
ſuauitatem roris miſtura commendat. Quarta *hora cale-*
ſcente potus puri fluminis, aut putei præbeatur, aut fontis.
Medios *ſolis calores uallis, aut arbor umbroſa declinet.*
Deinde *ubi flexo iam die ardor infringitur, & ſolum pri-*
mo imbre ueſpertini roris humeſcit, gregem reuocemus ad 169
paſcua. Sed Canicularibus, *& æſtiuis diebus ita paſcēdæ*
ſunt oues, ut capita gregis ſemper auertantur à ſolis obie-
ctu. Hieme *autem uel uere niſi reſolutis gelicidijs ad pa-*
ſcua prodire non debent: nam pruinoſa herba huic gene-
ri morbos creabit, ac tunc ſemel adaquare ſufficiet. Græ

cas oues, sicut Asianas, uel Tarentinas moris est potius stabulo nutrire, quàm campo, & pertusis tabulis solũ, in quo claudẽtur, insternere: ut sic tuta cubilia, propter iniuriam pretiosi uelleris, humor reddat elabẽs. Sed tribus, per annum totum, diebus aprico die lotas oues ungere oleo oportebit, & uino. Propter serpentes, qui plerunque sub præsepibus latent, cædrum, uel galbanum, uel mulieris capillos, aut ceruina cornua frequenter urimus.

De capris.

Nunc hirci admittendi sunt, ut fœtum primi ueris fouere possit exortus. Sed caper eligendus est, cui sub maxillis duæ uidentur pendere uerruculæ, magni corporis, crassis cruribus, breui plenáque ceruice, auribus flexis & grauibus, paruo capite, nitido, spisso, & longo capillo. Ad ineundas fœminas & ante anniculũ congruus. Non autem durat ultra sexenniũ. Capella similis corporis, sed magnis uberibus est eligenda. Non tamen ita multæ capræ, ut oues una statione claudãtur, quàm luto, & stercore carere conueniet. Hœdis supra lactis abundantiam, edera, & arbuti, & lentisci cacumina sunt sæpe præbẽda. Trimæ educare optime possunt, quod teneriores matres generant trãsigendum est. Sed ultra octo annos seruandæ non sunt matrices, quia genus hoc longiore sterilescit ætate.

De glandibus colligendis. TIT. XIIII.

Hoc tempore glandis legendæ ac seruandæ cura nos excitet, quod opus fœmineis, ac puerilibus operis celebrabitur facile more baccarum.

De materie cædenda. TIT. XV.

Nunc materies ad fabricam cædẽda est, cum luna decrescit. Sed arbores quæ cædentur usque ad medullam securibus recisas aliquandiu stare patieris, ut per eas partes

humor, si quis in uenis cõtinetur, excurrat. utiles autẽ sunt hæ maxime. Abies, quã Gallicam uocant, nisi perluatur, leuis, rigida, & in operibus siccis perenne durabilis. Larix utilissima, ex qua si tabulas suffigas tegulis in fronte, atque extremitate tectorũ, præsidium contra incendia cõtulisti. Neq; enim flãmam recipiunt, aut carbones creare possunt. Quercus durabilis si terrenis operibus obruatur, & aliquatenus palis. AEsculus ædificijs, & ridicis apta materies. Castanea mira soliditate perdurat in agris, & tectis, & operibus cæteris intestinis, cuius solũ pondus in uitio est. Fagus in sicco utilis, humore corrumpitur. Populus utraq;, & Salix, & Tilia in sculpturis necessariæ. Alnus fabricæ inutilis, sed necessaria, si humidus locus ad accipienda fundamenta palandus est. Vlmus, & Fraxinus si siccentur, rigescunt, ante curuabiles, cætenis utiles habentur. Carpinus utilissima. Cupressus egregia. Pinus nisi in siccitate non durans, cui contra celerem putredinem comperi in Sardinia hoc genere prouideri, ut excisæ trabes eius, aut in piscina qualibet anno toto mersæ laterent, pòst operi futuræ aut arenis obruerentur in litore, ut aggestionem, qua tectæ essent alternis æstibus reciprocans fluctus allueret. Cædrus durabilis, nisi humore tangatur. Quæcunque autem ex parte meridiana cædũtur, utiliores sunt: quæ uerò ex Se- 171
ptentrionali, proceriores, sed facile uitiantur.

De trãsferẽdis arborib⁹ maioris ætatis. TIT. XVI.

Hoc mense locis siccis, calidis, & apricis maiores arbores transferemus truncatis ramis, illæsis radicibus, multo stercore, & rigationibus adiuuandas.

De oleo faciendo secundum Græcos, & emendando. TIT. XVII.

Græci in conficiendi olei præceptis ista iusserũt: Tan-

tum legendum esse oliuæ, quantum nocte ueniente possimus exprimere. Molam primo oleo debere leuiter esse suspensam. Ossa enim confracta sordescunt: quare de solis carnibus sit prima confectio, & de salignis canistros fieri debere uirgultis; quia genus hoc oleum dicitur adiuuare. Nobilius erit quod sponte defluxerit. Sales deinde, ac nitrum iubent nouo oleo misceri, ut hæc res spissitudinem eius absoluat. Deinde cum amurca subsederit, oleũ purum XXX diebus exactis, in uitrea uasa trãsferri. Secundum simili disciplina fieri, sed mola fortiore quassari.

Oleum liburnico simile. TIT. XVIII.

Oleum primum liburnico simile fieri asserunt Græci, si in optimo uiridi oleo inulam siccam, & lauri folia & cyperum omnia simul tusa, & subtiliter creta permisceas cum salibus torrefactis, ac tritis, & diu oleo iniecta perturbes, deinde tribus, aut aliquanto amplius decursis diebus, cum quieuerit, utaris.

Vt oleum sordidum purges. TIT. XIX.

Si sordet oleum, frictos, & adhuc calentes sales inijci iubent, & diligenter operiri. Ita mundum reddi post tempus exiguum.

De oleo odoris horrendi. TIT. XX.

172 *Si fuerit odoris horrendi, uirides oliuas sine ossibus tundi, & in olei metreta chœnicas duas mitti. Si baccæ defuerint, caules tenerrimos oleæ similiter esse tundendos. Nonnulli utraque permiscent, adiecto etiam sale. Sed omnia intra linteum clausa suspendunt, atque ita in uas olei demittunt. Postea tribus diebus exactis auferunt, & oleum in alia uasa transfundunt. Quidam mittunt uetustum laterem breuiter torrefactum. Plerique ordeaceos panes figuratos, & raro linteo inuolutos mergunt, &*

nouos ſubinde permutant: ubi hoc bis, aut tertio fecerint, ſales mittunt, & in alia uaſa tranſlatum per paucos dies ſubſidere patiuntur. Quòd ſi aliquod animal fortè deciderit, & oleum putredine, ac nidore uitiauerit, iubent Græci coriandri manipulum in olei metreta ſuſpendi, atque ita paucis diebus manere. Si nihil de nidore decuſſerit, mutandum eſt coriandrum, donec ſuperetur hoc uitium. Sed maxime proderit, poſt ſenos dies in uaſa munda transferre, melius ſi acetum ante uexerunt. Quidam fœni græci ſemen ſiccum, tritúmque permiſcent, uel incenſos oleaginos carbones in ipſo oleo frequenter extinguunt. Si acerbus odor fuerit, uuæ excrementa, quæ Græci γίγαρτα uocant, præcipiunt, tuſa, & in maſſam redacta merſari.

De oleo rancido curando. TIT. XXI.

Oleum rancidũ Græci aſſerunt ſic poſſe curari. Albam ceram mundo, & optimo oleo reſolutam, & adhuc liquentem mitti in oleo iubent. Tunc ſales frictos calentes addi, operiri, atque gypſari. Sic fieri, ut oleum purgetur ſapore, & odore mutato. Oleum tamen omne in terrenis locis eſſe ſeruandum, & eam eius eſſe naturam, ut ſole uel igne purgetur, uel aqua feruenti, ſi ſimul miſceantur in uaſculo.

De condiendis oliuis. TIT. XXII. 173

Hoc etiam menſe oliuas condiemus. Harum genera ſunt diuerſa. Colymbades oliuæ fiunt ſic: Alternis cratibus oliuarum puleium ſpargis, & mel, & acetum, & ſales modice, ſtratura intercedente ſuffundes. Item ſternes oliuas ſupra ſurculos fœniculi, uel anethi, ſiue lentiſci, & ramulis oliuæ ſubditis, aceti heminam, & muriamſuperfundis, & has conſtructiones uſque ad uaſculi plenitudi-

nem patieris insurgere. Aliter: *Electas oliuas muria maturabis, post* X L *dies muriam fundis uniuersam: tunc duas defruti partes, aceti unam, mentam minute incisam uasculo adijcies, & oliuis replebis, ut iusta infusione liquor supernatet.* Aliter: *Oliuas manu lectas, una nocte integra, in balnei uapore esse patieris, tabulae uel crati superpositas: mane balneis exemptas, salibus tritis consperges, & uteris: quae non amplius, quàm* V I I I *dies poterunt custodiri.* Aliter: *Oliuas illaesas primo mittis in muria: post dies* X L *leuabis, atque intercides acuto calamo.* Et *si dulciores habere uolueris, duas saepe partes, & aceti unam: si acriores, aceti duas, & sapae unam debebis infundere.* Aliter: *Passi sextarium unum, cineris bene creti quantum manus utraque gestabit, uini ueteris unum suniculum, & aliquantum cupressi foliorum mistis omnibus oliuas infundis, inculcas, & subinde crustam faciendo saturabis, donec ad uasculorum summa ora peruenias.* Aliter: *Oliuas quas iacentes repereris, rugis contrahentibus crispas colligis, & salibus tritis respersas expandis, donec sole marescant.* Tunc *substrato lauro alternas crates baccarũ saepius ordinabis.* Tunc *defrutũ cum satureiae fasciculo duabus aut tribus undis feruere patieris.* Et *postquam tepuerit, supra compositas baccas refundes admisto sale paululo,*
174 *lo, & origani fasce cõiecto, supra ius omne perfundes.* Aliter: *Lectas baccas ex arbore statim condies, rutam, & petrosilinum sternes inter spatia structionis, & subinde cimi nati salis aspersione cumulabis.* Postremũ *mel, & acetum superfundes.* Nouissime *optimi olei quantumcunq; miscebis.* Aliter: *Legis oliuas ex arbore nigras, & cõpositas muria diluis: tũc ollae adijcis mellis partes duas, uini unam, defruti dimidiam: & ubi simul deferbuerint, deponis, ac*

permoues, & acetum misces: cum refrixerit, super oliuas origani surculos sternis, & supra ius omne diffundes. Aliter: Oliuas manu lectas cum pediculis aqua spargis tribus diebus: deinde mittis in muria, & post XII dies exemptas in uase adijcis cum musto & aceti aequis ponderibus. Et impletum uas ita operies, ut aliqua spiramenta dimittas.

De horis. TIT. XXIII.

Nouembrem & Februarium ratio temporis per horas dierum fecit aequales.

Hora	I.	pedes	XXVII.
Hora	II.	pedes	XVII.
Hora	III.	pedes	XIII.
Hora	IIII.	pedes	X.
Hora	V.	pedes	VIII.
Hora	VI.	pedes	VII.
Hora	VII.	pedes	VIII.
Hora	VIII.	pedes	X.
Hora	IX.	pedes	XIII.
Hora	X.	pedes	XVII.
Hora	XI.	pedes	XXVII.

PALLADII DE RE RVSTICA

LIBER DECIMVSTERTIVS. 175

De serẽdis frumentis, faba, & lini semine. TIT. I.

DECEMBRI mense serũtur frumenta, triticum, far, ordeum: quamuis ordei satio iã sera sit. Et faba circa septimum Idus seri potest. Nam post exactam brumam male seminantur. Hoc etiam mense adhuc

lini semen spargi poterit, usque ad VII *Idus Decembris.*

De fodiendis pastinis, & cædenda materie.

TIT. II.

Nunc ad instituendas uites, sed post Idus pastina inchoemus effodere, sicut antè tractatum est. Et materië bene hoc mense cædemus. Palos quoque, & corbes faciemus, & ridicas. Et locis frigidis oleum faciemus ex lauro, & myrti baccas, atque lentisci in olei sui confectione quassabimus, & uinum myrtite, sicut dictum est antè, retingemus.

De hortis. TIT. III.

Hoc tempore serenda est lactuca, ut planta eius Februario transferatur. Et iam nunc allium, & ulpicum, & cepullæ, & sinapi, & cunela seri poterunt, disciplina, & more, quo antè narratum est.

De pomis. TIT. IIII.

Hypomelides poma sunt (ut Martialis asserit) sorbo similia. Mediocri arbore nascuntur, & flore candidulo. Dulcedo huic fructui cum acuto sapore commista est. Seritur mense Decembri nucleis in uasculis positis. Mense autem
176 *Februario hypomelidis planta, sed pollicis magnitudine robusta transfertur breuissimo scrobe, soluta terra, plurimo stercore. Sed munienda est, quia cito arescit, si radices eius uentus afflauerit. Terrã qualemcunque non respuit. Amat loca tepida, aprica, maritima, & sæpe saxosa. Statum rigidum reformidat. Inseri non potest, exigua durat ætate. Poma eius aut in picatis, & minutis urceolis, aut scrobe populi, aut in ollis inter uuas uinaceis obruta seruabuntur.*

De rapis condiendis. TIT. V.

Nunc rapa in partes minutas recisa, & leuiter cocta, & tota die diligentius exsiccata, nequid reseruent humoris, & sinapi ex aceto (sicut moris est) temperato, mergere,

& condire curabimus, & repleta uasa claudemus, ac post aliquantos dies gustibus explorata, proferemus usuri. Quam rem Ianuario quoque, & Nouembri mense poterimus efficere.

De echinis, & pernis, & lardo saliēdis, & auium laqueis disponendis. TIT. VI.

Nunc etiam quibus litus in fructu est, ubi lunæ iuuabit augmentum, quæ omnium clausorum maris animalium, atque concharum iubet incremento suo membra turgere, echini carnes salibus condire curabunt. Quod solito more conficitur. Hanc quoque rem per omnes menses bene faciemus hibernos. Pernas etiam, & lardum conficimus non solum mense hoc, sed omnibus, quos hiemalis algor astringit. Tempore hoc per humiles siluas, & baccis fæcunda uirgulta ad turdos, & cæteras aues capiendas laqueos expedire conueniet. Hoc usque in Martium mensem tendetur aucupium.

De horis. TIT. VII.

Decembrem Ianuario in horis causa dispar adiunxit, cum linea simili ille augeatur, iste decrescat. 177

Hora	I.	pedes	XXIX.
Hora	II.	pedes	XIX.
Hora	III.	pedes	XV.
Hora	IIII.	pedes	XII.
Hora	V.	pedes	X.
Hora	VI.	pedes	IX.
Hora	VII.	pedes	X
Hora	VIII.	pedes	XII.
Hora	IX.	pedes	XV.
Hora	X.	pedes	XIX.
Hora	XI.	pedes	XXIX.

PALLADII RVTILII TAVRI *AEmiliani de Insitione liber, ad Pasiphilum uirum doctissimum.*

HABES *aliud indultæ fidei testimoniũ. Pro usura temporis hoc opus de arte insitionis adieci. Sed quòd uolumina hæc ruris colendi serius, quàm iusseras, scripta sunt, librarij manus segnior fecit, cuius ego tarditatem nunquam maligne æstimo. Scio enim quò frequenter inclinet argutia famulorum. Malo operam eius expectare potius, quàm timere. Nescio utrum commune sit dominis: mihi difficile contigit, in seruilibus ingenijs inuenire temperiem. Ita sæpissime natura hæc uitiat commodũ si quod est, & miscet optanda contrarijs. Velocitas procurrit in facinus, segnicies figuram benignitatis imitatur,*
178 *& tantum recedit ab agilitate, quantum recessit à scelere. Diu tamen apud te pudorem meum distuli, sed hoc quasi bonus famulus feci. Verum nescio, si tuum ad has modo minutias inclinetur ingenium. Grande erit, & par deside rio suo, quod studij tui quæret affectio. Et licet de his nugis fauorabiliter sentias, ego meas opes æstimare non differo. Non est magni loci assibus intuendis oculos duxisse per pul uerem, quia nescio quomodo notæ sunt quædam maximarum personarum minuta compendia.*

DE INSITIONIBVS LIBER XIIII.

PASIPHILE *ornatus fidei, cui iure fatemur,*
Siquid in arcano pectoris umbra tegit,
Bis septem paruos opus agricolare libellos
Quos manus hæc scripsit, parte silente pedum,

Nec strictos numeris, nec Apollinis amne fluentes,
Sed pura tantum rusticitate rudes,
Commendas, dignaris, amas, & rustica dicta
Affectu socij sollicitante colis.
Nunc ideo modicum crescens fiducia carmen
Obtulit arbitrio lætificanda tuo.
Est nostræ studium non condemnabile musæ,
Vrbanum fari rusticitatis opus:
Sub thalami specie felices iungere siluas,
Vt soboli mistus crescat utrinque decor:
Connexúmque nemus uestire affinibus umbris,
Et gemina partum nobilitare coma.
Fœderibus blandis dulces confundere succos,
Et lætum duplici fruge saporis ali.
Quæ quibus hospitium præstent uirgulta docebo,
Quæ sit adoptiuis arbor onusta comis.
Ipse poli rector, quo lucida sidera currunt, 179
Quo fixa est tellus, quo fluit unda maris,
Cum posset mistos ramis inducere flores,
Et uaria grauidum pingere fronde nemus,
Dignatus nostros hoc insignire labores,
Naturam fieri sanxit ab arte nouam.
Non segne officium nostræ reor esse camœnæ,
Aut operis paruæ gratia fiet inops.
Si uelocis equæ pigro misc̃etur asello
Ardor, ut in sterilem res cadat acta gradum,
Fœcundúmque genus productus deleat hæres,
Et sibi defectum copia prolis agat:
Cur non arbor inops pinguescat ab hospite gemma,
Et decus externi floris adepta micet?
Incipiam, quicquid ueteres scripsere coloni,

Sacráque priſcorum uerba labore ſequar.
Principio multas ſpecies induſtria ſolers
Protulit,& doctam iuſſit inire manum.
Nam quæcunque urens alienis frondibus arbos
Comitur,his diſcit credita ferre modis.
Aut noua diſcreto figuntur germina libro,
Aut aliud ſummo robore fiſſa capit,
Aut uirideis oculos extremi gemma tumoris
Accipit,& lento ſtringitur uda ſinu.

De *uite.*

Primus echionij palmes ſe iungere Bacchi
Nouit,& externo tenditur uua mero.
Nexilibus gemmis fœcundos implicat artus
Vitis,& amplexum paſcit adulta genus,
Degeneríſque comæ ueſtigia mitis inumbrat
Pampinus,& pingui curuat onuſta Deo.

De *oliua.*

Robora Palladij decorat ſilueſtria rami,
Nobilitat partus bacca ſuperba feros.
Fœcundat ſterilis pingues oleaſter oliuas,
Et quæ non nouit munera ferre,docet.

De *pyro.*

Germine cana pyrus,niueos haud inuida flores
Commodat,& uarium nectit amore nemus.
Nunc rapit hirſutis horrenda ſororibus arma,
Et docet indomitas ponere tela pyros.
Nunc teretem pingui producit acumine malum,
Fraxineáſque nouo flectit honore manus.
Phyllida quin etiam grandi miteſcere fructu
Inſtituens,duræ dat ſua membra cuti.
Et ſteriles ſpinos,& inertem fœtibus ornum

Dotat, & ignotum cogit amare decus.
Huius & immissi uertere cydonia rami,
Pomáque confusus blanda creauit odor.
Castaneæ septos aspro uelamine fœtus
Exuit, & placido pondere mutat onus.
Mespiláque exarmat pugnacibus horrida membris,
Et mala tranquillo cortice uota premit.
Creditur in Libycis sua germina nectere ramis,
Lætáque puniceo posse decore frui.

De malo punico.

Punica non alios unquam dignata sapores
Mala, nec externis associata comis.
Ipsa suas augent mutato semine gemmas,
Et sibi cognato picta rubore placent.

De pomo.

Insita proceris pergit concrescere ramis,
Et sociam mutat malus amica pyrum. 181
Séque feros siluis hortatur linquere mores,
Et partu gaudet nobiliore frui.
Spiniferas prunos, armatáque robora sentes
Leuigat, & pulchris uestit adulta comis.
Exiguam sorbum dulci distendere succo
Nouit, & ad cupidas flectere poma manus.
Stipitibus gaudet nomen mutare salignis,
Et gratum Nymphis spargere flore nemus.
Robora thyrsigero platani concordia Baccho
Fœtibus instituit plena rubore nouis.
Illius insolitas miratur persicus umbras,
Populeáque ferunt candida dona comæ.
Mespilus huic paret, lapidosáque uiscera mutans
Tenditur, & niueo plena liquore rubet.

Pro sudibus fœtis, & pro prægnantibus armis
  Castaneæ fuluum dant noua mala decus.

De persico.

Ipsa suos onerat meliore germine ramos
  Persicus, & pruno scit sociare genus.
Imponítque leues in stipite Phyllidis umbras,
  Et tali discit fortior esse gradu.

De malo cydonio.

Cum præstet cunctis se fulua cydonia pomis,
  Alterius nullo creditur hospitio.
Roboris externi librum aspernata superbit,
  Scit tantum nullo crescere posse decus.
Sed proprijs pandens cognata cubilia ramis,
  Stat, contenta suum nobilitare bonum.

De mespilo.

AEmula dura pyri despecti mala saporis
  Mespilus admisso germine tuta subit.
Et geminis sese uiolentior inserit armis,
  Atque audas terrent robora sæua manus.

De malo citrio.

Necnon & citrij patiuntur mutua rami
  Pignora, quæ grauido cortice morus alit.
Pomáque pasturi blando redolentia succo
182 Armatis mutant spicula nota pyris.

De prunis.

Pruna suis addunt felicia germina membris,
  Donáque cognato corpore læta ferunt.
Exarmat fœtus, sed brachia roboris armat
  Castaneæ prunus iussa tenere larem.

De siliqua.

Assuescunt siliquæ uiridi mollescere succo,

Et gremio pascunt cætera poma suo.

De *ficubus.*

Persuadet moris tetrum mutare colorem
Ficus, & inuasis dat sua iura comis.
Se quoque miratur pingui grandescere succo,
Et solitum gaudet uincere poma modum.
Insignes folijs platanos, felicia mensis
Brachia gaudentes utis honore comas.
Ingrediens pingui se cortice maxima ficus
Seruat, & optatos implet adepta sinus.

De *moro.*

Mutua quin etiam moris commercia ficus
Præstat, & oblatum robore germen alit.
Fraxinus huic auidæ confert sua membra sorori,
Et metuit fœtus sparsa cruore nouos.
Proceras fagos, & poma hirsuta uirentis
Castaneæ, duris aspera mala comis
Inficiens, monstrat piceo nigrescere partu,
Et succo pascit turgida poma nouo.
Obsequitur moris blando terebinthus odore,
Et geminis ueniunt munera musta bonis.

De *sorbis.*

Sorba suos partus merito maioris honestant :85
Seminis, & pulchro curua labore nitent.
Hæc arbos spinæ duros mucronibus artus
Exuit, ac libris mitibus arma tegit.
Aureaque annexo miscere cydonia fœtu
Gaudet, & externi dona coloris amat.

De *ceraso.*

Vmbrantes platanos, & iniquam robore prunum
Compellit gemmis pingere membra suis.
Populeásque nouo distinguit munere frondes,
Sic blandus spargit brachia cana rubor.

De *amygdalo.*

Phyllis odoratos primæuis floribus artus
Discissi pruni corticæ fixa tegit.
Pomáque permutat uelamine persica misto,
Duritiémque docet tegminis esse loco.
In modicam tornat siliqua tendente figuram,
Et frondes pulchro ditat odore feras.
Castaneámque trucem depulsis cogit echinis
Mirari fructus leuia poma sui.

De *pistacijs.*

Quin & amygdaleos subeunt pistacia ramos
Et debitum maius de breuitate petunt.
184 *Hæc & cognato cingens terebinthus amictu*
Nutrit adoptiuis nobilitanda comis.

De *castanea.*

Flumineam salicem fœcundant ardua membra
Castaneæ, & multo pasta liquore uigent.

De *nuce.*

Arbuteas frondes uastæ nucis occupat umbra,
Pomáque sub duplici corticæ tuta refert.
Cætera, quæ solers processu temporis usus
Exprimet, exemplis instituere nouis.
Hæc sat erit tenui uersu memorasse poetam,
Quem iuuat effossi terga mouere soli.
Carmina tu duros inter formata bidentes
Aspera, sed mitti rusticitate leges.

FINIS.

INDEX EORVM QVAE HABENtur in Palladii de Re rustica libris.

FINIS.